

**UNIVERZITA PARDUBICE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV HISTORICKÝCH VĚD**

**OBYVATELÉ VESNIC TOVAČOVSKÉHO PANSTVÍ VE SVĚTLE
TESTAMENTŮ (ROZBOR KNIHY TESTAMENTŮ A
POZŮSTALOSTNÍCH INVENTÁŘŮ Z LET 1726-1762)**

Bc. Lucie Olehlová

Diplomová práce

2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie OLEHLOVÁ**
Osobní číslo: **H09649**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Obyvatelé vesnic tovačovského panství ve světle
testamentů (rozbor knihy testamentů a pozůstalostních
inventářů z let 1726 až 1762).**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zaměří na rozbor knihy testamentů a pozůstalostních inventářů z období 1726-1762. Tato kniha je součástí fondu tovačovského velkostatku, který je uložen v olomoucké pobočce zemského archivu v Opavě. Konkrétně budou zpracovány kšafy obyvatel vesnic Bolelouc, Čertoryje, Majetín, Věrovany. Soubor je možné, dle potřeby, rozšířit o další vesnice, které také spadaly pod velkostatek Tovačov. Práce bude zkoumat formální a obsahovou stránku testamentů. Tedy kdo byli původci závětí, jak byla závět formulována, komu a co bylo odkazováno atd. Výhodou tohoto pramene je, že součástí každého testamentu je pozůstalostní inventář a to nabízí možnost podrobnějšího sledování majetkových poměrů. Této problematice bude věnována největší pozornost. Část práce se zaměří na lokalitu, která byla zvolena pro výzkum. Jednalo by se o popis a charakter vesnic s jejich obyvateli. K této části se mimo jiné využije dobových lexikonů a místopisných příruček, které zachycují lokalitu ve sledovaném období. Práce osvětlí pozůstalostní praxi moravského venkovského obyvatelstva osmnáctého století, se zaměřením na vesnice velkostatku Tovačov.

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- FEJTOVÁ, Olga - JÍŠOVÁ, Kateřina. Měšťanské testamentsy jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze. In JÍŠOVÁ, Kateřina - DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). Pozdně středověké testamentsy v českých městech: prameny, metodologie a formy využití. Praha, 2006, s. 15-28. ISBN 80-86852-11-3.
- HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. In HRUBÁ, Michaela (ed.). Města severozápadních Čech v raném novověku. Ústí nad Labem, 2000, s. 107-122. ISBN 80-7044-306-5; HRUBÁ, Michaela. Možnosti studia inventářů pozůstalostí a testamentů v královských městech severozápadních Čech. In HRUBÁ, Michaela (ed.). Města severozápadních Čech v raném novověku. Ústí nad Labem, 2000, s. 7-33. ISBN 80-7044-306-5; HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“?: Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80-7744-440-1; HRUBÁ, Michaela. Možnosti (a limity) studia měšťanských testamentů 15. a 16. století na příkladu měst severozápadních Čech. In JÍŠOVÁ, Kateřina - DOLEŽALOVÁ, Eva (ed.). Pozdně středověké testamentsy v českých městech: prameny, metodologie a formy využití. Praha, 2006, s. 29-38. ISBN 80-86852-11-3; KALLEROVÁ, M. Zařízení olomouckých domácností ve světle knih pozůstalostí. (diplomová práce FF UP). Olomouc, 1982; KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Vývoj obyvatelstva v Českých zemích 1745-1914. Praha, 1965. bez ISBN; KRÁL, Pavel. Mezi životem a smrtí: testamentsy české šlechty v letech 1500 až 1650. České Budějovice, 2002. ISBN 80-7040-463-9; KUČA, Karel. Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1996. ISBN 80-85983-12-5; NEUDERTOVIÁ, Michaela. Domácnosti lounských měšťanů v předbělohorské době: (Příspěvek ke studiu inventářů pozůstalostí). In PÁNEK, Jaroslav (ed.). Česká města v 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990. Praha, 1991, s. 245-251. ISBN 80-85268-06-X; PETŘÁŇ, Josef. Dějiny hmotné kultury II, Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha, 1985. ISBN 80-7184-086-6; SAMEK, Bohumil. Umělecké památky Moravy a Slezska I., II. Praha, 1994. ISBN 80-200-0474-2; SCHWOY, František Josef. Topographische Schilderung des Markgrathums Mähren, 2 sv., Prag-Leipzig 1786; Topographie vom Markgrathum Mähren, 3 sv., Wien 1793-1794 (4. svazek zůstal v rkp.). bez ISBN; ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Litoměřické testamentsy z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In HRUBÁ, Michaela (ed.). Města severozápadních Čech v raném novověku. Ústí nad Labem, 2000, s. 87-106. ISBN 80-7044-306-5; WOLNY, Gregor. Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert, 6 sv., Brünn 1835-1842. bez ISBN.
16. Úplný topografický německo-český seznam osad markrabství moravského a vévodství slezského s abecedním německo-českým a česko-německým rejstříkem míst, Brno, 1895.
17. I., II., III., vojenské mapování.

Prameny:

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kart. 77, kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce:

tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

viz příloha

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Alice Velková, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání diplomové práce:

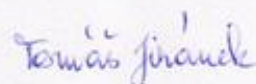
31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladu, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 6. 2012

Lucie Olehlová

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi byli nápomocni při psaní mé diplomové práce. Především děkuji prof. PhDr. Eduardovi Maurovi, CSc., za poskytnutí cenných podnětů a konzultací k práci a dále PhDr. Alici Velkové, Ph.D., která mi pomohla s výběrem tématu. Děkuji také pracovníkům Moravského zemského archivu v Brně a olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě za zpřístupnění pramenů, dále pracovníkům Vědecké knihovny a Městské knihovny v Olomouci a Univerzitní knihovny v Pardubicích za vypůjčení literatury. Poděkování náleží také mé rodině a partnerovi, kteří se mnou toto nelehké období překonali a byli mi velkou oporou.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá historií a územním vývojem panství Tovačov od jeho počátku do 20. století s největším důrazem na vývoj v 18. století. Práce je založena na analýze Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů. Poté následuje podrobný rozbor samotných zápisů s důrazem na jejich obsahovou stránku a strukturu. Na základě těchto podkladů jsou vyvozovány závěry o jednotlivých aspektech života poddaných ve vesnicích tovačovského panství. Snahou bylo zachytit testamentární praxi poddaných tovačovského panství v 18. století. Práce je doplněna o výklad literatury věnující se tématu testamentů, pozůstalostních inventářů a venkovského lidu.

KLÍČOVÁ SLOVA

18. století, testament, pozůstalostní inventář, testamentární praxe, poddaní, panství Tovačov

SUMMARY

Thesis is devoted to the history and development of Tovačov domain from its beginning to the 20th century. I mainly focused on the analysis of Book of Testaments and Estate Inventories and analysed the character of the records themselves. These are the main sources used for my work. In further analysis I focused my attention back to the people of Tovačov domain and their testamentary practice in the 18th century. From the obtained data I am drawing conclusions about their life and surroundings. I am also including my interpretation of literature that deals with the subject of testaments, estate inventories and rural people in general.

KEYWORDS

18th century, testament, inventory of the estate, testamentary practice, subjects, Tovačov domain

Obsah

I. Úvod.....	1
II. Literatura a prameny	4
II. 1 Literatura	4
II. 2 Prameny.....	6
III. Panství Tovačov	16
III. 1 Územní vývoj panství a jeho držitelé	16
III. 2 Obyvatelstvo	23
IV. Analýza knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762	31
IV. 1 Diplomatická analýza knihy testamentů a pozůstalostních inventářů.....	31
IV. 2 Vnější analýza zápisů knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762	33
IV. 3 Vnitřní analýza zápisů knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762	39
V. Analýza testamentů a pozůstalostních inventářů.....	43
V. 1 Analýza testamentů.....	43
V. 2 Analýza inventáře pozůstalosti.....	60
VI. Vlastní dispozice testamentů.....	69
VI. 1 Odkazy nemovitosti.....	70
VI. 2 Dědický systém	82
VI. 3 Výměnek.....	84
VI. 4 Dluhy	89
VI. 5 Donace	96
VII. Testamentární praxe poddaných – teorie.....	103
VII. 1 Testamentární proces na tovačovském panství - praxe.....	107
VII. 2 Osoby přítomné u testamentárního procesu	110
VII. 4 Osoby pozůstalých	116
VIII. Závěr	119
IX. Soupis pramenů a literatury	125
IX. 1 Prameny	125
IX. 2 Edice	125
IX. 3. Literatura.....	126
X. Seznam obrazových příloh.....	129
XI. Resumé	130

I. Úvod

Ve své diplomové práci jsem se pokusila zachytit vybrané aspekty života poddaných tovačovského panství v 18. století. Dané téma jsem se rozhodla zpracovat na základě rozboru Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů z let 1726-1762. Tento pramen jsem zvolila na základě přesvědčení, že testamenty umožňují, vedle sledování majetkových záležitostí, nahlédnout také do osobního života testátorů a jejich příbuzných. Oblast tovačovského panství jsem si vybrala čistě z osobního zájmu, jelikož vesnice spadající do tovačovského panství tvoří nejbližší okolí, ve kterém osobně žiji.

Práce je rozdělena do osmi kapitol včetně úvodu a závěru. Ve druhé kapitole se věnuji zhodnocení literatury a pramenů, které se dotýkají mnou zvoleného tématu. Zaměřila jsem se na rozbor literatury pojednávající o testamenech a pozůstalostních inventářích. Součástí kapitoly je také zhodnocení literatury a pramenů, které se zabývají zvolenou lokalitou.

Ve třetí kapitole podávám základní popis zkoumané oblasti. Tato kapitola je rozdělena do dvou částí. V první části se věnuji vývoji tovačovského panství od 13. století do 20. století. Hlavní důraz jsem kladla na zachycení územního vývoje panství. Druhá část kapitoly pojednává o obyvatelích tovačovského panství. Cílem bylo nastínit situaci poddaných na tovačovském panství z hlediska jejich rozvrstvení do sociálních skupin. Výklad vychází ze dvou pramenů tzv. druhého lánského rejstříku a moravského tereziánského katastru.

Ve čtvrté kapitole jsem přistoupila k diplomaticko-paleografické analýze pramene, který tvoří základ mé diplomové práce. V této kapitole rozebírám Knihu testamentů a pozůstalostních inventářů z let 1726-1762. Zaměřila jsem se na rozbor struktury knihy, její obsah a způsob vedení zápisů. Prostřednictvím paleografické analýzy jsem se snažila identifikovat osoby písařů, kteří se na vedení knihy podíleli. V rámci analýzy jsem také sledovala, jakým jazykem byla kniha vedena. Součástí kapitoly jsou grafy, které zachycují počty vyhotovených zápisů v závislosti na příslušnosti původce k obci. Počty zápisů jsem rozebírala také z časového hlediska, sledovala jsem, kolik zápisů bylo v průběhu zkoumaných 36 let vloženo do Knihy testamentů. V posledním grafu čtvrté kapitoly jsem sledovala frekvenci zápisů v jednotlivých měsících. V této kapitole jsem se dále zaměřila na rozbor zápisů svatebních a trhových smluv, které jsou v knize také obsaženy. Tyto zápisy představují minoritní část z celkového počtu zápisů a z tohoto důvodu jsem se rozhodla rozbor provést v této kapitole. Analýze testamentů a pozůstalostních inventářů se věnuji v následující páté kapitole. Testamenty a pozůstalostní inventáře jsem podrobila důkladnému rozboru. V první části jsem se zaměřila na způsob vedení a obsah testamentů. Sledovala jsem četnost, podobu a

také proměnu jednotlivých formulací v testamentech. Snažila jsem se zjistit, zda v rámci zkoumaného období došlo ke změnám ve vedení zápisů. V druhé části jsem sledovala rozbor a obsah inventářů. V této části jsem se pokusila zachytit podobu a obsah inventářů pozůstalostí, vyhotovených v rámci testamentárního procesu a v situaci, kdy testátor zemřel bez poslední vůle.

S předcházející pátou kapitolou je úzce spjata kapitola šestá, kde jsem se zaměřila na rozbor vlastní dispozice testamentu. Toto téma obsahuje velmi cenné informace, a proto jsem mu věnovala samostatnou kapitolu, pojednávající o několika dílčích tématech, jež byly ve vlastní dispozici jednotlivých testamentů zmíněny. V šesté kapitole se tedy věnuji otázce odkazů poddanských nemovitostí. Sledovala jsem, komu a za jakých podmínek byly nemovitosti odkazovány. Následně jsem zjišťovala, jaký byl vztah mezi testátorem a novým majitelem usedlosti. V rámci této kapitoly jsem se zabývala také otázkou poddanských dluhů a pohledávek. Mým cílem bylo zachytit, z jakých okruhů pocházely osoby dlužníků a věřitelů a co bylo předmětem půjčky nebo dluhu. Dále jsem v rámci této kapitoly sledovala problematiku výměnku. Zaměřila jsem se na podobu a obsah výměnku. Sledovala jsem, komu a za jakých podmínek byl výměnek v testamentech odkazován. Na závěr kapitoly jsem se zaměřila na donace poddaných. Zejména jsem zkoumala, kam donace směřují a v jaké výši. Tato kapitola reprezentuje důležitou část mé diplomové práce, jelikož přináší cenné informace o způsobu života poddaných na tovačovském panství.

Sedmá kapitola je věnována testamentární praxi na tovačovském panství. V úvodu této kapitoly jsem se snažila zrekonstruovat obecně testamentární praxi venkovského lidu, kdy mohli poddaní kšaftovat a za jakých podmínek. Pro tuto část jsem kombinovala informace ze selských řádů, hospodářských instrukcí a městského prostředí. Následně jsem se pokusila podat obraz o testamentárním procesu poddaných na tovačovském panství. V této části jsem vycházela ze získaných údajů a především ze samotného znění tovačovských testamentů. Sledovala jsem, jaké osoby byly přítomny u testamentárního procesu. Zaměřila jsem se tedy na osoby svědků a testátorů. V případě testátorů jsem učinila základní dělení testátorů z hlediska jejich pohlaví. Zkoumala jsem také jejich rodinný stav v době sepsání testamentů. Zaměřila jsem se i na osoby testátorových dětí, jako na pozůstalé, kterým byla v závěti věnována největší pozornost. Sledovala jsem počty a pohlaví dětí v testamentech. Také jsem sledovala, za jakých okolností jsou testátorovi potomci v závětech zmiňováni.

Diplomová práce je doplněna o mapový materiál, zachycující zkoumanou oblast. V práci jsou použity také grafy a tabulky, které zpřehledňují získané informace. Součástí výkladu jsou také přepisy dobových zápisů. Při přepisování českých i německých dobových

zápisů jsem se řídila zásadami pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, které zpracoval kolektiv autorů pod vedením Ivana Šťovíčka.¹

Na tomto místě bych také chtěla upřesnit, že výklad čtvrté a páté kapitoly vychází z celkového počtu zápisů, které jsou v Knize testamentů a inventářů pozůstalostí obsaženy. V kapitolách šest a sedm výklad vychází ze zúženého vzorku zápisů z Knihy testamentů a inventářů pozůstalostí. Daný vzorek obsahuje zápisy, které byly sepsány obyvateli vsí Rakodavy, Věrovany, Majetín, Charváty, Bolelouc, Troubky, Čertoryje, Oplocany, Ivaň, Biskupice, Chrbov. Jsou do něho zahrnuty také testamenty a inventáře pozůstalostí žen ze všech vesnic tovačovského panství. Celkem daný vzorek obsahuje 221 zápisů testamentů a inventářů pozůstalostí. U některých jevů došlo ke zmenšení vzorku. V tomto případě vzorek obsahuje 186 zápisů (testamentů). Mým cíle bylo vytvořit reprezentativní vzorek, ve kterém by byly zahrnuty vesnice z celého území tovačovského panství. Zároveň jsem se snažila zvolit zápisy vyhotovené poddanými, kteří žili z územního hlediska ve velkých, středních i malých vsích tovačovského panství.

Jak jsem již naznačila na počátku výkladu, cílem mé diplomové práce byla snaha zachytit život tovačovských poddaných, a to pomocí rozboru testamentů a pozůstalostních inventářů. Z tohoto důvodu má práce i druhotný cíl, a to provést důkladnou analýzu zvoleného pramene.

¹ ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. autorů. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*. Praha, 2002. ISBN 80-86466-00-0.

II. Literatura a prameny

II. 1 Literatura

Literatura o tovačovském panství je poměrně skromná. Nejucelenější obraz o panství nabízí publikace s názvem *Z minulosti města Tovačova a okolí*, která byla vydána roku 1907.² Autor Antonín Ungwitz v knize zachytil správní, politický i územní vývoj města a jeho okolí od dob pravěku až do roku 1906. Výklad knihy je rozdělen do kapitol, vyčleněných jednotlivým šlechtickým rodům, které v příslušném období držely město Tovačov. Autorův výklad je cenný, jelikož využil soudobou literaturu a archivní prameny. Z literatury A. Ungwitz čerpal například z Ottova slovníku naučného a Vlastivědy moravské. A. Ungwitz pracoval s původním vydáním Vlastivědy moravské z konce 19. a počátků 20. století.³ V současné době je k dispozici nové vydání Vlastivědy moravské.⁴ Pro svou publikaci Ungwitz dále využil edice Archiv český⁵ a Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae⁶. Ve svém výkladu také odkazuje na knihu Vincence Praseka Tovačovská kniha ortelů Olomouckých.⁷ Z archivních pramenů Ungwitz konkrétně pracoval s Pernštejnským urbářem z roku 1564. Několik materiálů pocházelo také z obecního a zámeckého archivu. Publikace Antonína Ungwitze poukazuje na literaturu a prameny, které lze využít při studiu konkrétnějších záležitostí, jež se dotýkají tovačovského panství.

² UNGWITZ, Antonín, *Z minulosti města Tovačova a okolí*. Prostějov, 1907. bez ISBN.

³ Ungwitz konkrétně čerpal z dílu, který pojednává o Moravě za pravěku. ČERVINKA, Ladislav Inocenc. *Morava za pravěku, Vlastivěda moravská I., Země a lid II*, Brno, 1902. bez ISBN.

⁴ Mezi lety 1992 až 2001 bylo vydáno třináct svazků Vlastivědy moravské země a lid nová řada, které pojednávají o politickém i kulturním životě Moravy. Na jednotlivých dílech se podílela řada autorů. Dosud vyšly například svazky DEMEK, Jaromír – NOVÁK, Václav a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 1, Neživá příroda*. Brno, 1992. ISBN 80-85048-69-8., NOVÁK, Václav – HUDEC, Karel a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 2, Živá Příroda*. Brno, 1997. ISBN 80-85048-69-8. PODBORSKÝ, Vladimír a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 3, Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 1993. ISBN 80-85048-45-0. JANČÁŘ, Josef a kol. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 10, Lidová kultura na Moravě*. Brno, 2000. ISBN 80-7275-005-4., VÁLKA, Josef. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 6, Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroko*. Brno, 1996. ISBN 80-85048-62-0. JANÁK, Jan. *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada. Sv. 7, Dějiny Moravy. Díl 3/1. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918*. Brno, 1999. ISBN 80-85048-89-2.

⁵ V knize je využit svazek šestnáct, sedmnáct a dvacet, ve kterých jsou publikovány listiny šlechtického rodu Pernštejnů. DVORSKÝ, František (ed.). *Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, Díl 16*. Praha, 1897. bez ISBN., DVORSKÝ, František (ed.). *Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, Díl 17*. Praha, 1899. bez ISBN., DVORSKÝ, František (ed.). *Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích, Díl 20*. Praha, 1902. bez ISBN.

⁶ BOČEK, Antonín. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Olomouc, 1839. bez ISBN.

⁷ PRASEK, Vincenc. *Tovačovská kniha ortelů Olomouckých: sbírka naučení a rozsudků vedle práva Magdeburského vrchním právem Olomouckým menšímu právu Tovačovskému od r. 1430-1689 vydaných*. Olomouc, 1896. bez ISBN.

Obecněji na panství nahlíží dvě soudobé topografie Františka Josefa Schwoye a Gregora Wolného. Podávají o tovačovském panství základní historické a místopisné údaje. Schwoyova topografie o olomouckém kraji vyšla v roce 1793. Obsahuje základní charakteristiku okresu. Poté následuje abecední seznam obcí, městeček a měst, u kterých jsou uvedeny základní informace o jejich poloze, historii, počtu obyvatel. Informace o tovačovském panství jsou uvedeny u hesla Tovačov.⁸ Podrobnější informace o tovačovském panství udává Wolného topografie, ve které je tovačovskému panství věnováno samostatné heslo. V heslu jsou obsaženy informace o poloze místa, jeho historii. Ve výkladu jsou vypsány obce, které byly součástí panství, se základní charakteristikou. V topografii jsou informace o vodstvu, charakteru půdy, obyvatelstvu.⁹ Celkově je Wolného popis oproti Schwoyovi obšírnější.

Z místopisného hlediska na Moravu nahlíží také několik svazková publikace Vlastivěda moravská - Místopis Moravy. Místopis zachycuje jednotlivé moravské okresy. Struktura zápisů je velmi podobná starším topografickým příručkám. Nejdříve je uvedena obecná charakteristika daného okresu. Poté následuje charakteristika obcí, přičemž jsou uváděny informace o poloze, obyvatelstvu a historii místa.¹⁰

Základní informace o tovačovském panství podává také Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960¹¹, přes toto časové vymezení a zaměření se úvodní svazek věnuje feudálnímu období Moravy a Slezska. V úvodním svazku jsou hesla řazena abecedně. U jednotlivých hesel jsou zmiňovány shodné informace - první zpráva o daném místě, datum povýšení na město nebo městečko, existence hradu, tvrze. Uváděny jsou základní informace o majetkové změně jednotlivých panství a statků. Výklad obsahuje zmínky o průmyslových podnicích, parcelaci dvorů, zaniklých vsích. Jsou uváděny počty domů a obyvatel z roku 1834.¹² Daný výklad je cenný z hlediska literatury, která je uvedena pod každým z hesel. U tovačovského panství je uvedena skromná literatura, která obsahuje čtyři tituly. Vedle zmiňovaného Antonína Ungwitze je možné pro tovačovské panství využít studii Františka

⁸ SCHWOY, František Josef. *Topographie vom Markgrathum Mähren. Band I., Allgemeine Einleitung und Olmützer Kreis*. Vídeň, 1793. s. 468. bez ISBN.

⁹ WOLNY, Gregor. *Die Markgrafschaft Mähren : Topographisch, statistisch und historisch geschildert. 5, Olmützer Kreis*. Brno, 1864, s. 753-776. bez ISBN.

¹⁰ Vlastivědu moravskou Místopis Moravy vydával Musejní spolek v Brně od roku 1896. Tovačovské panství je obsaženo DOSTÁL, Josef – ŘÍKOVSKÝ, František. *Vlastivěda moravská II. Místopis. Olomoucký okres*. Brno, 1935. bez ISBN.

¹¹ Historický místopis Moravy a Slezska má dvanáct svazků, které jsou děleny podle okresů. Mezi hlavní editory díla patří Josef Bartoš.

¹² Více HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960, Díl 1, Úvodní svazek. Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava, 1967, s. 7-9. bez ISBN.

Matějka¹³, Jaroslava Dostála¹⁴ a Miroslava Navrátila¹⁵. František Matějka se ve své studii zaměřil na řešení otázky růstu robot v 16. století a jeho příčin. Východiskem mu byl rozbor urbářů brtnického a tovačovského panství. Tato studie podává cenný náhled na ekonomickou situaci panství v 16. století a také na sociální rozvrstvení a robotní zatížení jednotlivých vesnic zkoumaných panství. Skromný příspěvek Jaroslava Dostála poskytl náhled do správy a řešení soudních záležitostí čelčické obce.

Informace o tovačovském panství se vyskytují také v publikaci Karla Kuči. Přes zaměření publikace na města a městečka a jejich urbanistický vývoj je u hesla Tovačov nastíněna základní historie panství, která je silně spjata s historií města.¹⁶ Pro studium tovačovského panství je možné využít zejména soudobých místopisných příruček a několik dílčích studií.

II. 2 Prameny

Pro další studium tovačovského panství je možné využít prameny, které jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě a v Moravském zemském archivu. Uspořádaný fond velkostatku Tovačov je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Ve fondu je uložen pramenný materiál rozmanitého zaměření. Nacházejí se zde listiny, knihy, spisy, účty, které vznikly za působnosti jednotlivých majitelů tovačovského panství. Ve fondu je uložen také materiál, vztahující se k tovačovskému lesnímu úřadu. Součástí fondu jsou také mapy a plány.¹⁷ V Moravském zemském archivu jsou uloženy katastry.

Osobně jsem si pro výzkum situace na tovačovském panství zvolila Knihu testamentů a inventárních pozůstalostí z první poloviny 18. století, která je součástí fondu Velkostatek Tovačov. Testamenty a inventáře pozůstalostí se řadí mezi písemnosti pozůstalostní agendy, které se staly v naší historiografii předmětem řady badatelských výzkumů.

Pozůstalostní inventáře badatelé využívají ke studiu hmotné a duchovní kultury, dějin každodennosti, mikrohistorie. Jsou studovány inventáře nižších i vyšších vrstev. Poddanskými inventáři se zabývá řada autorů. Zkoumány jsou inventáře z předbělohorského i mladšího období. K výzkumu hmotné kultury využil inventáře pozůstalosti poddaných například

¹³ MATĚJEK, František. Z feudální problematiky moravského předbělohorského období. In *Časopis matice moravská* 73, 1954, s. 220-251. bez ISSN.

¹⁴ DOSTÁL, Jaroslav. Z dějin obce Čelčice u Prostějova. In *Vlastivědný věstník moravský* 7, 1952, s. 21-24.

¹⁵ NAVRÁTIL, Miroslav. Paběrky z tovačovského urbáře z r. 1636. In *Vlastivědný věstník moravský* 1954.

¹⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl 7. Str-U*. Praha, 2008, s. 584-594. ISBN 978-80-7277-041-0.

¹⁷ Více o uspořádání fondu HAUBERTOVI, Květoslava – HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov 1304-1948, Inventář*. Janovice u Rýmařova, 1968.

František Hrubý, který zpracoval 35 selských a tři panské inventáře.¹⁸ Poddanské inventáře z první poloviny 16. století zkoumal například Josef Hanzal.¹⁹ Ve své studii zachytil stav poddanského hospodářství. Stručně se také zmínil o vnitřním vybavení vesnických statků a chalup. Inventáře využil také Josef Petráň, který vytvořil velmi podrobnou práci pojednávající o poddanském zemědělském nářadí. Zaměřil se na oblast Čech na konci 16. a počátku 17. století.²⁰ Předbělohorské inventáře zkoumá také Lydia Petráňová a Josef Vařeka.²¹ Autoři se na základě poddanských inventářů pokusili rekonstruovat vybavení venkovské zemědělské usedlosti. Ve své studii také přináší vlastní pohled na inventáře pozůstalostí, které chápou jako spojovací most mezi etnografií a historickou archeologií. Oba autoři jsou také autory etnografických prací, které se zaměřují na venkovské obyvatelstvo.

Z etnografického hlediska i z hlediska hmotné kultury pojal svou práci Josef Jančář, který využil inventáře pro poznání struktury hospodářství, zařízení poddanských usedlostí, chovu dobytka a polního hospodářství na Slovácku 18. století.²² Možnost dalšího využití poddanských inventářů nabízí studie Jaroslava Kramářika. Ve své studii se snaží poukázat na možnost využít inventáře ke studii venkovských staveb. Pro tento účel ve své studii uveřejnil dvě rozsáhlé ukázky podrobných popisů venkovských staveb z roku 1842 a 1848.²³ Všechny zmiňované práce jsou doplněny o výčet literatury, který může posloužit k dalšímu nahlédnutí do prostředí venkovského obyvatelstva.

Inventáře pozůstalostí ze 17. a 18. století využila dvojice badatelů Josef Grulich a Pavel Matlas. Výhodiskem pro jejich studii se staly inventáře čtyř schwarzenberských panství. Oproti výše zmiňovaným autorům, kteří inventáře využili pro zmapování hmotné kultury, tito autoři se ve své studii snaží přiblížit mentalitu venkovského obyvatelstva. Zajímají je otázky typu: Jak vesnická společnost vnímala předměty každodenní potřeby? Co naplňovalo pojem bohatství? Jaký význam byl přičítán hromadění majetků?²⁴

Vedle poddanského prostředí jsou inventáře také hojně využívány pro studium měšťanského prostředí. Badatelé na základě městských inventářů zkoumají hmotnou a

¹⁸ HRUBÝ, František. Selské a panské inventáře doby předbělohorské. In *Český časopis historický* 33, 1927, s. 21-59, s. 263-306.

¹⁹ HANZAL, Josef. Předbělohorské poddanské inventáře. In *Český lid* 50, 1963. s. 169-174.

²⁰ PETRÁŇ, Josef. Zemědělské nářadí poddaných v Čechách koncem 16. a začátkem 17. století. In *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia Univerzity Karlovy* 3, 1958, č. 3-4, s. 5-54.

²¹ PETRÁŇOVÁ, Lydia - VAŘEKA, Josef. Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventářů). In *Archaeologia historica* 12, 1987, s. 277-286.

²² JANČÁŘ, Josef. Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století. In *Český lid* 51, 1964, 2, s. 76-85.

²³ KRAMŘÍK, Jaroslav. Dvě ukázky podrobných popisů venkovských staveb z první poloviny minulého století. In *Český lid* 56, 1979, 4, s. 239-241.

²⁴ GRULICH, Josef – MATLAS, Pavel. Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (jižní Čechy, 17. – 18. století.). In *Český lid* 96, 2009, 1, s. 1-34. ISSN 0009-0794.

duchovní kulturu, dějiny každodennosti. Z hlediska duchovní kultury badatelé využívají pozůstalostní inventáře pro poznání zastoupení knih a uměleckých předmětů v měšťanském prostředí. Předmětem zájmu se staly soubory inventářů pozůstalostí, ale také inventáře pozůstalostí jednotlivých osob. Mezi badatele, kteří zkoumali přítomnost knih v inventářích, patří například Zdeněk Kašpar, jehož práce pojednává o knihovně prostějovského písaře.²⁵ Knihovny olomouckých měšťanů v 16. století zkoumal na základě inventářů Václav Nešpor.²⁶ Inventáře a kšafy Nového města pražského z 16. a 17. století prozkoumal z hlediska knih a knihoven Jiří Pešek.²⁷ Knihovny a knihy Starého města pražského v 18. století zkoumal Jiří Pokorný.²⁸ Vývoj renesančních a barokních prstenů na základě rozboru olomouckých pozůstalostních inventářů zkoumala P. Něčková.²⁹

Inventáře pozůstalostí jsou také používány k výzkumu městské hmotné kultury a dějin každodennosti. Za pomoci inventářů nahlédla Michaela Neudertová do domácnosti lounských měšťanů.³⁰ Od stejné autorky pochází také studie, ve které se zaměřila na všední den měšťanské ženy.³¹ Pro výzkum měšťanských domácností byly inventáře pozůstalostí využity také například v diplomové práci Mileny Kellerové, která se zabývala olomouckým prostředím.³² Domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů zkoumala Jana Stejskalová.³³ Rozsáhlý výzkum proběhl pro území jižních Čech. Daného prostředí se týkají studie, které se zaměřily na domácnosti měšťanů, interiéry měšťanských domů, na každodenní kulturu měšťanů a také na domácnost úředníků a dvořanů.³⁴ Dané studie pocházejí zejména

²⁵ KAŠPAR, Oldřich – KAŠPAR, Zdeněk. Knihovna prostějovského písaře Mauricia. (Příspěvek ke kulturním dějinám města v 16. století). In *Zpravodaj muzea Prostějovska* 2, 1982, s. 19-23.

²⁶ NEŠPOR, Václav. Knihovny měšťanů olomouckých v 16. století. In *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1965, s. 1-7.

²⁷ PEŠEK, Jiří. Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového města pražského v letech 1576 až 1620. In *Folia Historica Bohemica* 2, 1980, s. 247-282.

²⁸ POKORNÝ, Jiří. *Knihy a knihovny na Starém Městě pražském v letech 1700- 1780 podle inventářů pozůstalostí*. FF Univerzita Karlova, 1983. (Diplomová práce).

²⁹ NĚČKOVÁ, P. Prsteny v pozůstalostních zápisech olomouckých měšťanů 16. a 17. století. In *Ročenka SOKA* 3 (22), Olomouc 1995, s. 187-194.

³⁰ NEUDERTO VÁ, Michaela. Domácnosti lounských měšťanů v předbělohorské době. (Příspěvek ke studiu inventářů pozůstalostí. In PÁNEK, Jaroslav (ed.). *Česká města v 16. - 18. století. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu*. Praha, 1991, s. 245-251. 80-85268-06-X.

³¹ NEUDERTO VÁ, Michaela. Inventář pozůstalosti jako pramen k poznání všedního dne ženy v předbělohorské době. In *Documenta Pragensia* 13, 1996, s. 153-162.

³² KALLEROVÁ, Milena. *Zařízení olomouckých domácností ve světle knih pozůstalostí*. FF Univerzita Palackého Olomouc, 1982. (Diplomová práce).

³³ STEJSKALOVÁ, Jana. *Předbělohorské domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů*. FF České Budějovice, 1989. (Diplomová práce).

³⁴ BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Helena – STEJSKALOVÁ, Jana. Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. In *Jihočeský sborník historický*, 59, 1990, s. 113-127.; BŮŽEK, Václav. Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době. In *Opera historica* 1, 1991, s. 43-73; BŮŽEK, Václav. Městské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků. In BENEŠ, Zdeněk – MAUR, Eduard – PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Poceta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60.*

od trojice autorů Bůžek, Bůžková a Stejskalová. Tito autoři mimo jiné vydali v devadesátých letech studii, ve které zmapovali problematiku výzkumu pozůstalostních inventářů v domácím i zahraničním prostředí.³⁵ Z hlediska dějin každodennosti svou práci koncipoval například Jiří Pešek.³⁶ Jiří Pešek je také autorem studie, ve které se zabýval pražskými kšafty a inventáři z předbělohorského období. Zaměřil se především na obsah a podobu zkoumaných pramenů.³⁷ Využití inventáře pozůstalostí ke studiu měšťanské každodennosti královského města Litoměřice se rozhodla také Marcela Burgerová. Své poznatky publikovala v diplomové práci i ve studii.³⁸

Z jiného hlediska na inventáře nahlíží Petr Rak. Ve své studii s názvem Inventarizace pozůstalostí v předbělohorském Chomutově se zaměřil na sledování příčin, okolností a mechanismu vzniku inventárních soupisů pozůstalostí.³⁹ Podrobnější přehled autorů, kteří se zabývají otázkou pozůstalostních inventářů, je možné nalézt v příspěvku Michaely Hrubé v publikaci *Města severozápadních Čech v raném novověku*.⁴⁰ Inventární soupisy jsou využívány také badateli pro výzkum šlechtického prostředí. Práce autorů, kteří se zabývají šlechtickými inventáři, ve své studii obšírně shrnula Andrea Holasová. Zaměřila se na inventáře raně novověkých šlechtických sídel.⁴¹ Inventáře pozůstalostí využívají také badatelé pro studium vybavení domácností kléru. Mezi tyto badatele patří zejména autorky Marie Ryantová⁴² a Zdeňka Kokošková⁴³.

narozeninám prof. dr. Josefa Petráně. Praha, 1991, s. 301-325.; PROKOPCOVÁ, Hana. *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*. České Budějovice, 1986. (Diplomová práce).

³⁵ BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Helena – STEJSKALOVÁ, Jana. Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. (Prameny, metody, stratifikace). In *Jihočeský sborník historický* 50, 1990, s. 65-80.

³⁶ PEŠEK, Jiří. Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života. In *Opera Historica* 1, 1991, s. 30-42.

³⁷ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. (Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. In *Pražský sborník historický* 15, 1985, s. 63-92.

³⁸ BURGEROVÁ, Marcela. *Předbělohorské inventáře pozůstalostí města Litoměřice*. Ústí nad Labem, 1995. (Diplomová práce); BURGEROVÁ, Marcela. Inventáře pozůstalostí města Litoměřice ze 17. století. In HRUBÁ, Michale (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000, s. 77- 85. ISBN 80-7044-306-5.

³⁹ RAK, Petr. Inventarizace pozůstalostí v předbělohorském Chomutově. In HRUBÁ, Michale (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000, s. 35-53. ISBN 80-7044-306-5.

⁴⁰ HRUBÁ, Michale. Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech. In HRUBÁ, Michale (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000, s. 7-34. ISBN 80-7044-306-4.

⁴¹ HOLASOVÁ, Andrea. Poznámky k problematice studia inventářů raněnovověkých šlechtických sídel jako jednoho z pramenů poznání kultury společnosti. In KUBEŠ, Jiří (ed.). *Theatrum historiae sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* 2, 2007, s. 109-122. ISSN 1802-2502

⁴² RYANTOVÁ, Marie. *Pozůstalostní spisy duchovních z let 1714 až 1730 a jejich počítačové zpracování. Příspěvek k poznání struktury nižšího duchovenstva pražské arcidiecéze v období vrcholící protireformace*. Praha, 1986 (Diplomová práce). Táž, Knihy v pozůstalostech pražských duchovních v první třetině 18. století In *Časopis národního muzea, řada historická*, 156, 1987, s. 52-68.

⁴³ KOKOŠKOVÁ, Zdeňka. K problematice nižšího světského kléru v období upevnování výsledků násilné rekatolizace. In *Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze* 2, 1989, s. 61-74; KOKOŠKOVÁ, Zdeňka - RYANTOVÁ, Marie. Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé

V případě druhého výstupu pozůstalostní agendy, kterým jsou testamentsy či kšafy nebo poslední vůle, se badatelé zaměřili na dvě hlavní časové oblasti, a to období středověku a období novověku. V obou časových rovinách testamentsy umožňují nahlédnout do řady oblastí lidského života. Badatelé testamentsy využívají pro výzkum sociálních jevů, hospodářských dějin, mikrohistorie, dějin každodennosti a hmotné kultury.⁴⁴ Určitý náhled do problematiky středověkých testamentsů umožňuje sborník příspěvků *Pozdně středověké testamentsy v českých městech* z roku 2006, ve kterém se hlavní autorky snažily představit pramennou základnu, metodologii i formy využití pozdně středověkých testamentsů z českých a moravských měst.⁴⁵ Uveřejněné příspěvky ukazují, že se zájem badatelů soustředil zejména na městské, šlechtické a duchovní testamentsy. Přičemž jasnou převahu mají výzkumy, které se zabírají měšťanským prostředím. Příčiny preference měst před šlechtickými i duchovními testamentsy jsou dány množstvím dochované pramenné základny. Šlechtických testamentsů se dotýkaly tři příspěvky, jejichž autoři se zaměřili na majetkové otázky, na otázky využití a možnosti studia středověkých šlechtických testamentsů a na testament královny Žofie.⁴⁶ Ve dvou příspěvcích byly zpracovány testamentsy olomoucké kapituly a testamentsy pražského duchovenstva. Autoři sledovali zejména povahu odkazovaných předmětů, zabývali se osobami testátorů a formálními znaky testamentsů.⁴⁷ Zbývajících třináct příspěvků se věnovalo městským středověkým testamentsům. Autoři příspěvků na testamentsy nahlíželi z několika hledisek. Badatelky Hana Jordánová a Ludmila Sulitková se zaměřily na zásady testamentární praxe královského města Brna.⁴⁸ Zajímavá je studie Tomáše Borovského, který zkoumal

polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století. In HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, J. V. (edd.). *Pražské arcibiskupství, 1344-1994*, Praha, 1994, s. 150-163.

⁴⁴ FEJTOVÁ, Olga – JÍŠOVÁ, Kateřina. Měšťanské testamentsy jako badatelské téma. Projekt zpracování pražských testamentsů od 15. do 17. století na základě počítačové databáze. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006. s. 15- 29. ISBN 80-86852-11-3.

⁴⁵ Sborník obsahuje příspěvky, které zazněly na konferenci, uspořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky. Sborník sestavila dvojice autorek Kateřina Jíšová a Eva Doleželová. JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006. ISBN 80-86852-11-3.

⁴⁶ ŠIMŮNEK, Robert. Český šlechtický testament pozdního středověku – reálné téma? (Prolegomena k výzkumnému záměru).; PAPAŽÍK, David. Rozdělení majetku na základě testamentu mezi syny ve šlechtické společnosti na příkladu pánů ze Sovince; KOPIČKOVÁ, Božena. Doplnující informace k testamentu královny Žofie s přihlédnutím k pozůstalostnímu inventáři. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006. s. 95-117, s. 117-121, s. 121-139.

⁴⁷ ELBEL, Petr. Testamentsy olomouckého kapitulního duchovenstva v pozdním středověku (1300-1526); BUDSKÝ, Dominik. Testamentsy pražského duchovenstva od druhé poloviny 14. století do počátku husitství. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006. s. 145-189, s. 189-211.

⁴⁸ JORDÁNKOVÁ, Hana – SULITKOVÁ, Ludmila. Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna). In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamentsy v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006, s. 39-55.

způsoby a formy výskytu času v testamentech.⁴⁹ Dá se říci, že převažují příspěvky, ve kterých se autoři zaměřili na obsahovou a formální stránku testamentů. Z tohoto hlediska badatelé zkoumali testamety města Kutné Hory, Soběslavi, Stříbra a Čelákovic.⁵⁰ Mimo zájem badatelů pro období středověku nezůstalo ani pražské prostředí, jehož se dotýkají studie Bohdana Zilynského, který zkoumal testamety z druhé poloviny a z konce 15. století.⁵¹ František Šmahel využil testamety také z druhé poloviny 15. století, zkoumal odkazované částky pražským církevním institucím.⁵²

Z období novověku pochází také řada prací a studií. Z hlediska šlechtického prostředí je k dispozici práce Pavla Krále *Mezi životem a smrtí*.⁵³ Pavel Král zpracoval testamety nižšího i vyššího šlechtického stavu z období 1550-1650. Zaměřil se zejména na rozbor testamentů a dále se v knize zamýšlí nad využitím šlechtických testamentů v historickém bádání. Podává výklad o životě šlechtické rodiny ve světle testamentů. Součástí knihy je také edice pramenů.

Podrobná publikace, zachycující testamentární praxi také v městském prostředí pochází od Michaely Hrubé, která se dlouhodobě zabývá problematikou testamentů a inventářů zejména pro oblast severozápadních Čech. V publikaci *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*⁵⁴ se autorka zaměřila na základní charakteristiku a popis pozůstalostní agendy a praxe v královských městech severozápadních Čech. Kniha je rozdělena do čtyř kapitol, ve kterých podává základní přehled o přístupu, metodě a možnosti zpracování raně novověkých měšťanských testamentů a inventářů. V další kapitole se věnuje zhodnocení pramenné základny. Kapitola, která pojednává o předbělohorské testamentární praxi, byla velkou inspirací i pro mou diplomovou práci. Zejména ta část kapitoly, která pojednává o obsahu a podobě testamentů. V knize je také zachycena předbělohorská inventarizační praxe.

⁴⁹ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů (Příklad Brna v pozdním středověku). In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamety v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006, s. 55-73.

⁵⁰ BISINGEROVÁ, Marie – VANĚK, Vojtěch. Pozdně středověké testamety z Kutné Hory, Kaňku, Čáslavi a jejich dochování v kutnohorském archivu; HRADILOVÁ, Martina. Soběslavské kšafy 1455-1526; ŠPŮROVÁ, Markéta. Testamety z 15. století v nejstarší čelákovické městské knize; BYSTRICKÝ, Vladimír. Testamety ve Stříbře v letech 1495-1572. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva. *Pozdně středověké testamety v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006, s. 211-221, s. 221-231, s. 243-253, s. 265-271.

⁵¹ ZILYNSKYJ, Bohdan. Kolínsko a Kutnohorský v prvních dvou knihách kšaftů Nového Města pražského (1436-1494). In *Práce muzea v Kolíně* 4, 1987, s. 89-104. ISSN 0862-2175.

⁵² ŠMAHEL, František. Pražské povstání 1483. In *Pražský sborník historický* 19, 1986, s. 35-102. ISBN 978-80-86852-36-2. ISSN 0555-0238.

⁵³ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí. Testamety české šlechty v letech 15150-1650*. České Budějovice, 2002. ISBN 80-7040-463-9.

⁵⁴ HRUBÁ, Michaela. *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80-7044-4401.

Testamentární praxi a obsahem testamentů se ve své práci zabýval Jiří Pešek, který podrobil výzkumu pražské kšafy z Nového a Starého města pražského. Jeho práce patří k ranějšímu období výzkumu, přesto je jeho práce ceněna pro postup, který ukázal možnosti, jak s danými prameny pracovat a jak je využívat.⁵⁵

Přehled o testamentární praxi podal ve své studii také Petr Rak, který se zaměřil na testamentární praxi v Kadani od poloviny 15. století do počátku 17. století. Součástí práce je také diplomaticko-paleografický rozbor pramenné základny a exkurz. V exkurzu se Rak zaměřil nad souvislostí mezi počtem kšaftů a morovými epidemiemi.⁵⁶ Testamentární praxe byla také zpracována pro město Chrudim Tomášem Malým. Tomáš Malý zpracoval na 850 posledních vůlí z období let 1505-1750.⁵⁷ Tomáš Malý využil testamety také k zmapování zbožnosti brněnských měšťanů v 17. a 18. století.⁵⁸ Ke studiu obdobného tématu využila testamety Petr Žaldová, která zpracovala soběslavské kšafy z období 1600-1825 za účelem nahlédnout do dějin zbožnosti soběslavských měšťanů.⁵⁹ Ze závěrečných prací testamentární praxi zpracovala například Adéla Smržová. Adéla Smržová zkoumala, jakým způsobem kšaftovali měšťané městečka Hořepníku 18. století. Součástí její práce je také rozbor svatebních smluv.⁶⁰ Starším obdobím se zabývala Barbora Fišerová, která zkoumala závěti z let 1618-1648 z města Hradce Králové.⁶¹ Další autorka Kateřina Semrádová se zaměřila na testamety čáslavských měšťanů z let 1561-1570.⁶² Pro studium hmotné kultury využil novověké testamety Jiří Hrdlička, který pracoval s testamety telčských měšťanů.⁶³

Vedle sledování hmotné kultury a testamentární praxe jsou testamety využívány také ke sledování rodinných struktur. Mezi prvními autorkami, které se danou problematikou

⁵⁵ PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. (Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. In *Pražský sborník historický* 15, 1985. s. 63-92.

⁵⁶ RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. století do počátku 17. století. In *Sborník archivních prací* 48, 1998, č. 2, s. 3-106. ISSN 0036-5246

⁵⁷ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali. (Testamentární praxe raně novověké Chrudimi). Památce Čenka Floriána. In *Sborník prací východočeských archivů* 10, 2005, s. 13-36. ISSN 0231-6307. Dále MALÝ, Tomáš. Co nabízejí (raněnovověké) testamety? Zamyšlení nad možnostmi kvantifikace. In *Časopis matice moravské* 126, 2007, č. 2, s. 251 – 266. ISSN 0323-052X; MALÝ, Tomáš. "...nechtějte tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly..." (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi). In *Chrudimský vlastivědný sborník* 8, 2004, s. 55-100. ISBN 978-80-87078-00-6. ISSN 1214-6048.

⁵⁸ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása duše v 17 - 18. století: Brněnští měšťané a osudy potridentské zbožnosti*. Brno, 2008. (Disertační práce).

⁵⁹ ŽALDOVÁ, Petra. *Měšťanské testamety jako pramen k dějinám zbožnosti. (Soběslavské kšafy z let 1600-1825)*. FF Univerzita v Českých Budějovicích, 2009. (Diplomová práce).

⁶⁰ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století ve světle svatebních smluv a testamentů*. FF Univerzita Pardubice, 2011. (Diplomová práce).

⁶¹ FIŠEROVÁ, Barbora. *Měšťané Hradce Králové ve světle testamentů 1618 – 1648*. FF Univerzita Pardubice, 2007. (Bakalářská práce).

⁶² SEMRÁDOVÁ, Kateřina. *Čáslavští měšťané a jejich testamety v letech 1561 – 1570*. FF Univerzita Pardubice, 2007. (Bakalářská práce).

⁶³ HRDLIČKA, Josef. Hmotná kultura a měšťanských domácností v renesanční Telči. In *Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských* 12, 2000, s. 35-54. ISBN 80-901715-6-7.

zabývaly, patří Jana Ratajová (za svobodna Smyčková), která využila pražské testamentsy z let 1600-1620.⁶⁴ Danou problematikou se zabývaly studentky Michaely Hrubé, jejichž příspěvky na toto téma jsou publikované v práci *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Michaela Štajnerová zkoumala litoměřické testamentsy z let 1527-1576, Petra Hoffmanová využila testamentsy města Louny ze dvou knih, časově zachycující testamentsy z let 1500-1607 a z let 1580-1599 a Vítězslava Smetanová zkoumala ústecké testamentsy dochované v městské knize kšaftů, která byla vedena od roku 1509 až 1585.⁶⁵ Strukturou jsou si práce těchto tří autorek velmi podobné. Část práce je věnována otázce pohlaví testátorů. Dále autorky sledují rodinný stav testátora v době sepsání závěti a také to, zda se rodinný stav projevil na směřování odkazů. Problematikou rodinných struktur se zabývá také autorka Pavla Jirková, která své poznatky publikovala ve sborníku *Archivních prací* a v disertační práci.⁶⁶ Časopisecká studie je zkrácenou verzí disertační práce, která byla obhájena v roce 2011. Pavla Jirková podrobila výzkumu 968 jihlavských měšťanských testamentů z období 1578-1624. Na měšťanské testamentsy nahlížela z pozice dějin rodinných struktur, historické demografie a sociotopografie. Její výzkum byl pro mě inspirativní zejména v části, ve které se zabývá charakteristikou testátorů a počtem dětí, které jsou zmíněny v testamentech.

Tento výčet autorů a jejich prací zachycuje pouze část z prací, které se zabývají problematikou testamentů. Podala jsem přehled zejména těch prací, jejichž poznatky jsem využila pro svou diplomovou práci. Rozšiřující informace o bádání poskytují práce dvou autorek. Pavla Jirková ve své práci podává výklad o zahraniční literatuře a bádání od 60. a 70. let 20. století. Směry evropského bádání zhodnotila z hlediska testamentů a inventářů pozůstalostí také Michaela Neudertová (Hrubá), která shrnuje dosavadní výzkum, jenž proběhl na našem území.⁶⁷

Z hlediska prací, které zpracovávají novověké testamentsy venkovského obyvatelstva, je k dispozici pouze práce Vladimíry Kubičkové, zaměřená na téma: *Každodenní život*

⁶⁴ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamentsy (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. In *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90-127. ISSN 0555-0238.

⁶⁵ ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Testamentsy litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In HRUBÁ, Michaela (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000, s. 87-106; HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. Tamtéž, s. 107-123; SMETANOVÁ, Vítězslava. Ústečtí měšťané v Liber Testamentorum z let 1509-1585. Tamtéž, s. 123-133.

⁶⁶ JIRKOVÁ, Pavla. Jihlavské testamentsy na přelomu 16.-17. století: Prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii. In *Sborník archivních prací* 60, 2010, č.1, s. 3-239. ISSN 0036-5246; JIRKOVÁ, Pavla. *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624. (Testament jako pramen pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*. FF Univerzita Karlova, 2011. (Disertační práce).

⁶⁷ HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem, 2002, s. 17-44. ISBN 80-7044-4401; JIRKOVÁ, Pavla. Jihlavské testamentsy na přelomu 16.-17. století, s. 13-16.

venkovského obyvatelstva ve světle testamentů.⁶⁸ Zabývala se oblastí jižních Čech. Konkrétně zkoumala 158 testamentů poddaných panství Mladá Vožice a panství Želeč z let 1788-1814. Ve své práci se zaměřila na sledování hmotného vybavení venkovských gruntů, pozornost soustředila na nemovitý a movitý majetek. Zajímala se také o finanční hospodaření poddaných. Část práce je věnována vztahům v rodině a funkcím jednotlivých členů. Provedla také rozbor testamentů. V. Kubíčková do značné míry zkoumá stejné jevy, které jsem postihla ve své diplomové práci. V mém případě jsem však zachytila období první poloviny 18. století. Přesto je tato práce pro můj výzkum důležitá, jelikož je možné porovnávat zjištěné informace. Zároveň mi práce V. Kubíčkové umožnila doplnit chybějící údaje, které se v mém prameni oproti jejímu nevyskytují.

Otázkou testamentů poddaných se zabývala také Alice Velková v rámci své studie o právních pořízeních venkovanů v první polovině 19. století. Vedle testamentů studie pojednává o svatebních smlouvách a ostatních právních pořízeních, které poddaní uzavírali.⁶⁹

Pro mou práci byly určující také publikace Vladimíra Procházky, který reprezentuje raný výzkum, a práce Josefa Grulich⁷⁰ a Alice Velkové⁷¹, kteří reprezentují novější směry výzkumu pro oblast venkovského obyvatelstva. Přestože využívám jiný pramen nežli zmínění autoři, dotýkáme se obdobných témat, týkajících se dědického systému, majitelů nemovitostí atd.

Publikace Vladimíra Procházky je mnohými badateli považována za dosud nepřekonané dílo v oblasti majetkového práva poddaných. V. Procházka svůj výklad založil na rozboru pozemkových knih, urbářů, matrik a katastrů, přičemž se ve svém výzkumu zaměřil na oblast Čech v 16. století.⁷²

⁶⁸ KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva ve světle testamentů (jižní Čechy, 18.-19.století)*. FF České Budějovice, 2007.(Diplomová práce).

⁶⁹ VELKOVÁ, Alice. „Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil.“ Význam právních pořízení ve venkovské rodině v první polovině 19. století. In ŘEPA, Milan (ed.). *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvávaly. Moderní dějiny – Supplementum I*. Praha, 2008, s. 504-531. ISBN 978-80-7286-139-2.

⁷⁰ GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-7394-091-1. Dále GRULICH, Josef. Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století. In *Studie k sociálním dějinám* 6, 2001, s. 117-136. ISBN 80-86227-00-7; GRULICH, Josef. Dědická praxe a migrace na jihu Čech v 17. a 18. století. In *Historický obzor* 15, 2004, č. 9-10, s. 36-45. ISSN 1210-6097; GRULICH, Josef. Poddanská nemovitost a dědické právo na Třeboňsku. Vřesecká rychta v letech 1625–1825. In *Jihočeský sborník historický* 65, 1996, s. 34–42. ISBN 80-86260-05-4.

⁷¹ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4. Dále VELKOVÁ, Alice. Fenomén stáří ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In *Studie k sociálním dějinám* 6, 2001, s. 145-156. ISBN 80-86227-00-7; VELKOVÁ, Alice. Sociální stratifikace venkova na přelomu 18. a 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy. In *Studie k sociálním dějinám* 10, 2002, s. 53-66. ISBN 80-86227-00-7

⁷² PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha, 1963. bez ISBN.

Alice Velková se ve své práci se zaměřila zejména na utváření, strukturu, funkci a strategii venkovské poddanské rodiny. Pro svůj výzkum využila pozemkových knih, soupisů poddaných, matrik a urbářů. Využívala metod sondy a rekonstrukce rodiny. Z tohoto hlediska je její práce velmi přínosná, jelikož zjistila, kdo se ve skutečnosti stával majitelem usedlosti. Její výzkum se vztahuje k oblasti severozápadních Čech v 18. a 19. století, k panství Štáhlavy. Pro mou práci byly důležité části, ve kterých se autorka zabývala majetkovým přesunem poddanských usedlostí a normami dědického poddanského práva.

Josef Grulich se ve své publikaci zaměřil na jih Čech v 16. až 18. století. Pro svou práci využil matriky 24 farností a soupisů obyvatelstva, které vznikly pro potřeby státu i vrchnosti. Josef Grulich svůj výklad soustředil zejména na populační a sociální vývoj a na dějiny každodennosti venkovského obyvatelstva, a to z mikrohistorického hlediska. Pro mou práci byly přínosné kapitoly, ve kterých Grulich pojednává o majiteli nemovitosti a převodech poddanských nemovitostí. Vedle těchto tří autorů jsem využila také práci Bronislava Chocholáče *Selské peníze*⁷³, ve které se zaměřil na poznání finanční problematiky venkovanů na západní Moravě na konci 16. a 17. století. K tomuto účelu využil pozemkové knihy, urbáře, berní přiznání, katastry, vrchnostenské instrukce a různé hospodářské účty.

V této kapitole bylo mým cílem představit základní publikace a prameny, které bylo možné využít pro mou diplomovou práci, případně publikace, které se dotýkají do jisté míry mého tématu.

⁷³ CHOCHOLÁČ, Bronislav. *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Praha, 1999. ISBN 80-902304-4-X.

III. Panství Tovačov

Základ mé práce tvoří rozbor pramene, který zachycuje pozůstalostní agendu obyvatel tovačovského panství v 18. století. Cílem této kapitoly je objasnit, které vesnice byly v 18. století součástí tovačovského panství a kdy se jí staly. Z tohoto důvodu jsem výklad zaměřila na územní vývoj a s tím související problematiku majitelů, jelikož ti patří mezi hlavní činitele ovlivňující územní i celkovou podobu panství. Časově je výklad veden od 13. století do 20. století, přičemž o 19. a 20. století zmiňuji jen základní informace. V mnoha případech majitelé vedle panství Tovačov vlastnili i jiný majetek na území Zemí koruny české, ten však v kapitole nereflektuji.

Druhá část kapitoly je věnována obyvatelstvu tovačovského panství, zejména jsou tu zmíněny informace, obsažené v lánském rejstříku a tereziánském katastru.

III. 1 Územní vývoj panství a jeho držitelé

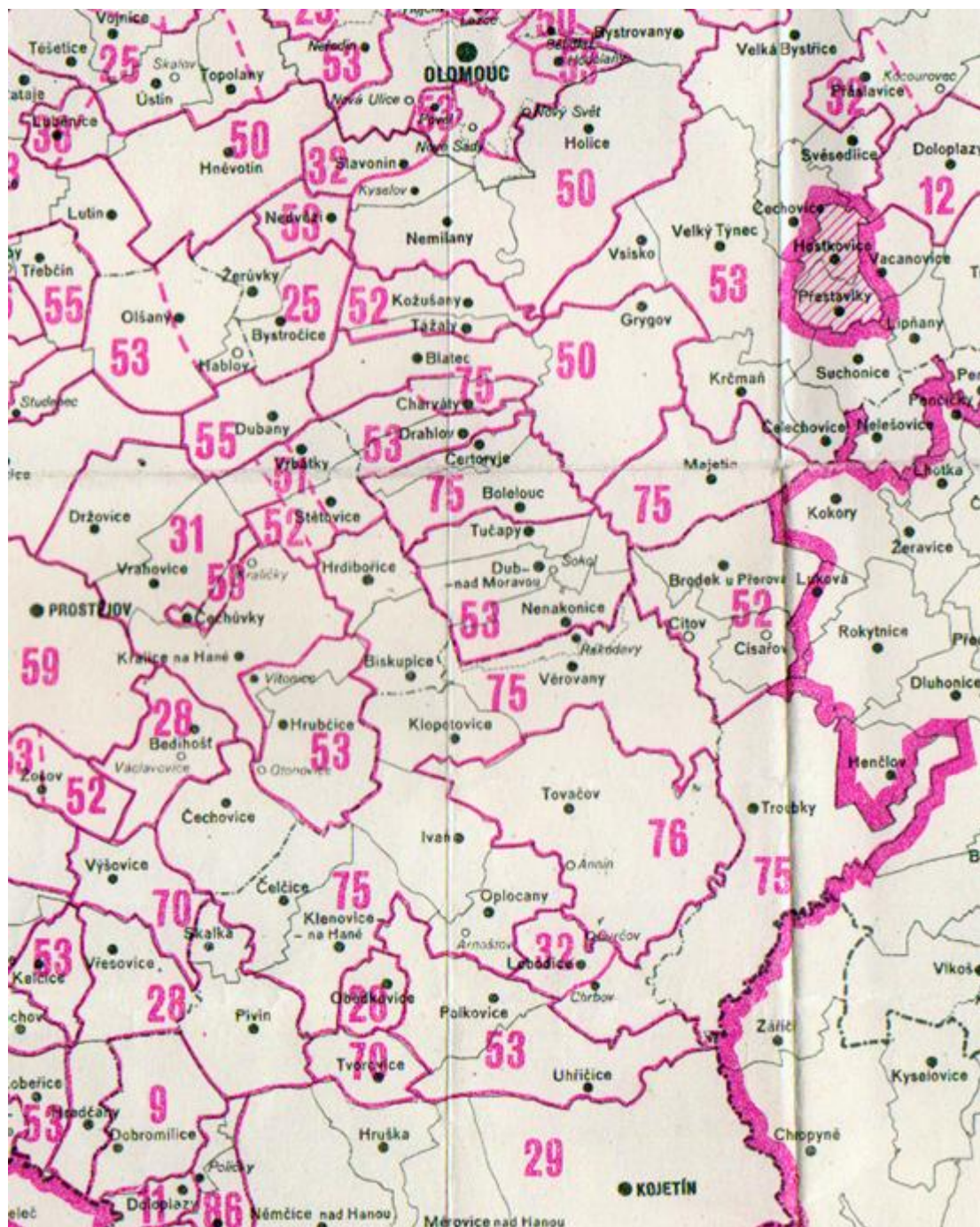
Tovačovské panství se nacházelo na střední Moravě a rozprostíralo se v nížinaté krajině Hornomoravského úvalu. Dnes již tento územní celek na mapě nenajdeme. Od severu k jihu protékala podstatnou částí panství řeka Morava. Souběžně s Moravou územím tekla říčka Blata, která vtékala do Moravy v Lobodících. Od severovýchodu do Moravy ústí řeka Bečva. Vodní toky doplňuje mlýnský náhon, který se od Moravy odděluje v obci Bolelouc. Mlýnský náhon zajišťoval vodu pro mlýny po proudu stojících obcí – Tučapy, Rakodavy, Věrovany a města Tovačov.

Ústředním bodem panství bylo město Tovačov se svým hradem.⁷⁴ Od Tovačova se panství rozprostíralo severním směrem k městu Olomouc. V této oblasti bylo osídlení soustředěno na pravém břehu řeky Moravy a bylo tvořeno souvislým pásem těsně sousedících vesnic.⁷⁵ V severozápadním směru od Tovačova se panství rozprostíralo k městu Prostějov. Ve východním směru se od Tovačova nacházela ves Majetín a ves Troubky. Tovačovské panství bylo tedy souvislým celkem vesnic, ležícím v Olomouckém kraji. V rámci Olomouckého kraje leželo panství v jeho jižní části. Východně sousedilo s krajem Přerovským, na jihu s krajem Hradištským a na západě s krajem Brněnským.

⁷⁴ Původně se jednalo o nevelký zeměpanský hrad. V roce 1470 se sídlo označovalo jako tvrz, jako hrad až v roce 1503.

⁷⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 590-591.

Mapa 1 - Historická mapa zachycující území panství Tovačov v druhé polovině 18. století

K tovačovskému panství přísluší území označené číslem 75 a město Tovačov s číslem 76. Mapa je součástí edice tereziánského moravského katastru⁷⁶.

⁷⁶ RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav. *Tereziánský moravský katastr. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy*. Praha, 1962. bez ISBN.

Ve svých doložených počátcích bylo tovačovské panství zeměpanským lénem, které od roku 1321 obsahovalo hrad a městečko Tovačov a vsi Věrovany, Oplocany, Výkleky, Tovačovec, díl obce Ivaně a ves Číp.⁷⁷ Mezi první majitele patřil Jindřich z Lipé, který dostal panství roku 1321 zástavou od krále Jan Lucemburského. Jindřich z Lipé držel panství do roku 1327, kdy je Jan Lucemburský dal v zástavu Bernartovi z Lipnice, který se později psal z Cimburku.

Tabulka 1 - Majitelé panství a velkostatku Tovačov od roku 1321 do roku 1941

rod	období držby
Jindřich ml. z Lipého	1321-1327
Bernart z Lipnice	1327
z Cimburku	1358-1502
Pernštejn	1502-1597
Illsházy z Illeshazy	1597-1600
Salmové-Neuburgové	1600-1715
Petřvaldský	1715-1763
Küenburg	1763-1887
Gutmann	1887-1941

Rod Cimburků držel panství do roku 1502. Bernartovu vnukovi Ctiborovi bylo roku 1358 dáno tovačovské panství lénem od Jana Jindřicha markraběte moravského.⁷⁸ Ctibor přikupoval nové vesnice v okolí. Roku 1365 koupil od Budislava z Rakodavy ves Rakodavy. Roku 1371 skoupil od několika majitelů pět dílů vsi Ivaně. Od Voka z Kravaře koupil roku 1380 ves Troubky a dnes již neexistující ves Člunek.⁷⁹ Po jeho smrti získává panství jeho nejstarší syn Albrecht II., který udělil Tovačovu roku 1411 právo várečnické a pustil městu právo odúmrť. Jeho syn Jan získal od krále Jiřího z Poděbrad roku 1459 zástavou Kralice na Hané.

Dobré vztahy s králem Jiřím z Poděbrad udržoval i Janův syn Ctibor II., který krále značně podporoval a za své služby od něj obdržel řadu zásluh. Mimo jiné ho král 20. prosince roku 1470 propustil z manství a tovačovské panství mu udělil do dědičné držby a městečku Tovačov povolil dva výroční trhy.

⁷⁷ HAUBERTOVI, Květoslava-HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov 1304 – 1948, díl I., Inventář*. Janovice u Rýmařova, 1968, s. 4.

⁷⁸ KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 587.

⁷⁹ HAUBERTOVI, Květoslava-HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov*, s. 4.

Také následující král Vladislav Jagelonský potvrdil Ctiborovi II. dědičnost tovačovského panství a městečku Tovačov povolil třetí a čtvrtý výroční trh i právo pečetit červeným voskem.⁸⁰ Ctibor II. rozšířil panství o ves Hrdibořice, kterou zakoupil roku 1472 od Bernarda ze Žerotína a Dřevohostic. V roce 1490 kupuje ves Čelčice a díl vsi Bolelouc. Od Kuňky z Kravař a Ladislava z Boskovic koupil roku 1491 ves Klenovice na Hané.⁸¹

Za Ctibora II. proběhly na tovačovském zámku stavební úpravy v pozdně gotickém stylu. Byla dokončena přestavba zámecké věže, která dosáhla výšky 96 metrů.⁸² Také došlo k mírným změnám v místní samosprávě. Městečko Tovačov bylo před rokem 1459 povýšeno na město a k tomuto tradičnímu správnímu centru se připojily Kralice na Hané a Klenovice na Hané. Tyto obce získaly statut městeček roku 1502 a 1503.

Ctibor II. po sobě také zanechal cenné literární dílo, tzv. Knihu Tovačovskou⁸³, kterou sepsal roku 1481. Po Ctiborovi II. přechází majetek na jeho synovce Adama z Cimburku, ten však umírá roku 1502 bez potomků. Rod Cimburků vymírá po meči a majetek přechází na Adamovu matku Johanu z Krajku, podruhé provdanou za Jana z Šelnberka a z Kostí. Manželé panství prodali roku 1503 za 24 tisíc kop grošů Vilémovi z Pernštejna.

Tovačovské panství v době koupi rodem Pernštejnů obsahovalo jedno město, dvě městečka a deset vsí⁸⁴. Vilém z Pernštejna roku 1513 přikoupil od Mikuláše z Bystřice ves Čertoryje. Roku 1521 koupil od Jakuba Kobíka majetinský statek, který v době koupě zahrnoval tvrz, dvůr, ves Majetín a Bolelouc a roku 1524 zakoupil od olomouckého biskupa Stanislava ves Biskupice.⁸⁵

Vilém z Pernštejna během svého působení na panství svým poddaným udělil řadu milostí a svobod. Například umožnil poddaným brát bezplatně dřevo z panských lesů pro výstavbu mostů. Obyvatele Věrovan osvobodil od povinnosti posílat dva hlásné na tovačovský zámek za poplatek 6 kop grošů českých. Bolelouckým a hrdibořickým poddaným dal do dědičného držení část panského lesa za stálý roční plat 11 kop grošů českých. Týmž

⁸⁰ UGWITZ, Antonín. *Z minulosti města Tovačova a okolí*, s. 8-13.

⁸¹ HAUBERTOVI, Květoslava-HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov*, s. 4.

⁸² KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 587.

⁸³ Kniha Tovačovská je zkrácený název pro dílo *Paměť obyčejů, řádů zvyklostí starodávných a řízení práva v markrabství Moravském*. Jak název napovídá, zachytil v ní Ctibor II. zvyky a práva na Moravě v 15. století. Viz. Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 5, Praha, 1899, s. 373-74.

⁸⁴ Konkrétně k panství náležel zámek Tovačov s městy Starým a Novým Tovačovem a s předměstím Cíp, s dvorem, mlýnem a kostelem; městečkem Kralice s mlýnem; ves Věrovany s mlýnem a rybníkem, lesy a řekou; ves Rakodavy s mlýnem, ves Ivaň s dvorem, blaty a loukami; ves Oplocany s lesy a řekami; ves Výkleky; ves Hrdibořice s mlýnem a blaty; část vsi Bolelouc s řekou, lesy a loukami; městečko Klenovice s mlýnem, s blaty a kostelem; ves Čelčice s blaty a rybníky, ves Klototovice louku ve vsi Pivíně. UGWITZ, Antonín. *Z minulosti města*, s. 26-27.

⁸⁵ HAUBERTOVI, Květoslava-HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov*, s. 4.

poddaným povolil za jistý poplatek chytat v příslušných rybnících a lovit v lesích. Městečku Kralicím na Hané potvrdil dřívější práva. Oplocanským poddaným povolil vařit pivo.

Vilém z Pernštejna rozšířil také stávající síť rybníků. K již existujícím zřídil rybníky na území vsí Oplocan a Ivani. Za tímto účelem odňal příslušným vsím část jejich obecních lesů, ztracená území jim nahradil. Některé rybníkáře osvobodil od jejich rybníčních robot za roční poplatek 20 grošů českých. Doposud se bezpečně neví, které rybníky vznikly za Pernštejnů a které již za Cimburků. Janovi z Cimburka bylo povolení zakládat rybníky uděleno roku 1464 a to na Blatech u Tovačova. Jan vybudoval největší Hradecký rybník mezi Tovačovem a Věrovany. Hradecký rybník byl později rozdělen na tři menší rybníky. Za Jana z Pernštejna byl zřízen velký Majetínský rybník a menší rybníky Kukla, Pučálka, Vidla a Placek.⁸⁶

Vilém odprodával také některé části svých pozemků vsím a městečkům, které je natrvalo získaly do svého držení. Tovačovští měšťané si například koupili devatenáct rolí od panského dvora, ke každému domu čtvrt role. Ivani postoupil dvůr za roční plat 14 kop českých grošů. Z tohoto výčtu je patrné, že od Viléma z Pernštejna obdrželi poddaní jisté úlevy a práva, za které odváděli peněžní plnění.⁸⁷

Již za života Viléma z Pernštejna spravoval jeho syn Jan statky na Moravě, včetně Tovačova a Kralic na Hané. Obdobně jako jeho otec udělil poddaným nová práva a milosti. Významný byl rok 1518, kdy osvobodil město Tovačov a tovačovskou obec od části robotních povinností. Nyní byli poddaní povinni účastnit se honů pouze čtyřikrát do roka a byl jim snížen počet dní, které museli odpracovat na panských pozemcích. Jan schválil i kupní systém, na základě kterého si mohli poddaní odkupovat části panských pozemků. V tomto období byli i jiné vesnice osvobozeny od jistých robotních povinností, zejména od těch, které byly spojeny s panskými dvory. Tímto způsobem byli od robot osvobozeni poddaní vsí Oplocan, Biskupic a Bolelouce. Bolelouci byla navíc ponechána odúmrt'. Jan z Pernštejna potvrdil i cechovní artikule několika řemeslům – soukeníkům, ševcům a koželuhům.

Poslední držitelé tovačovského panství z rodu Pernštejnů se potýkali s finančními problémy, které vyústily v roce 1597 v prodej celého panství uherskému šlechtici Štefanu Illésházymu z Illesházu za 182 tisíc tolarů českých⁸⁸. Štefan Illesházy panství držel po velmi

⁸⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka*, s. 590.

⁸⁷ UGWITZ, Antonín. *Z minulosti měst*, s. 27-36.

⁸⁸ Za jeho působení byl v roce 1600 sepsán urbář, který zachytil výši robot, povinností a důchodů vsí tovačovského panství.

krátkou dobu pouhých tří let, kdy jej roku 1600 prodává za stejnou sumu 182 tisíc tolarů Weikardovi hraběti ze Salmu a Neuburgu.⁸⁹

Salmové byli majitelé panství až do roku 1715. Za nich stav panství velmi poznamenala třicetiletá válka. Město Tovačov bylo se svým okolím několikrát vydrancováno a vypáleno. Jednak kozáky, ale zejména švédskými vojsky. Roku 1643 obsadil zámek švédský generál Torstenson. Mnoho usedlostí bylo zničeno, zánik hrozil i městu Tovačov, které zůstalo pusté až do roku 1645. Po skončení války byla situace na panství velmi tíživá, poddaní často přišli o výsady, které nabyli za dřívějších pánů.

Přes tyto negativní následky třicetileté války, došlo v jejím průběhu k rozšíření tovačovského panství o statek Kralice na Hané, které roku 1637 zakoupil Julius II. od Haugviců z Biskupic. Tento statek však nezůstal součástí tovačovského panství natrvalo, roku 1707 jej Ernst Leopold prodal Janu Josefovi svobodnému pánu z Rottalu. V době Salmů se od panství oddělil také lobodický statek. Poslední majitel z rodu Salmů Ernst Leopold prodal celé tovačovské panství roku 1715 Janu Dětřichovi svobodnému pánu z Petřvaldu za částku 630 tisíc zlatých.⁹⁰

Během držení výše zmíněných rodů - Cimburků, Pernštejnů a Salmů se udály nejpodstatnější územní změny na panství, které se dají rozdělit do dvou hlavních etap. První etapa probíhala od 50. let 14. století do roku 1524. Vyznačuje se intenzivním rozšiřováním panství. V tomto období bylo k panství připojeno sedmnáct vesnic a lobodický statek.

Ve druhé etapě, která probíhala od 20. let 16. století do konce 17. století, došlo ke ztrátě některých z dříve získaných území. Jednalo se o Kralice na Hané. Toto území se stalo součástí panství za Cimburků. Před prodejem panství Štefanu Illésházymu se však odtrhlo a pod novými majiteli vytvořilo samostatný statek. Jako statek se město stalo opět součástí tovačovského komplexu mezi lety 1635 až 1707. Druhým pozbytým územím se stal lobodický statek, který měl od počátku v rámci tovačovského panství zvláštní postavení. Lobodický statek byl majetkem olomouckého biskupství a k panství náležel na základě lenních vztahů, které byly ukončeny roku 1699. Poté připadl kroměřížskému arcibiskupství.

Jisté změny nastaly také v 18. století, ty se však odehrávají v hranicích panství, a to vnitřní kolonizací, v rámci které byly založeny nové vsi Chrbov (1713), Annín (1799), Arnoštov (1801) a znovuobnovený Cvrčov (1790).⁹¹

⁸⁹ UGWITZ, Antonín. *Z minulosti města*, s. 37-66.

⁹⁰ HAUBERTOVI, Květoslava-HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov*, s. 8.

⁹¹ Tamtéž, s. 5-6.

Tabulka 2 – Seznam vsí náležející k tovačovskému panství v 18. století

ves	získána
Biskupice	1524
Bolelouc	1490
Čechovice	1480
Čelčice	1490
Čertoryje	1513
Hrdibořice	1321
Charváty	1503
Chrbov	1713
Ivaň	1479
Klopotovice	1501
Majetín	1521
Oplocany	1321
Rakodavy	1363
<i>Tovačov</i>	<i>1321</i>
Troubky	1380
Věrovany	1321

Po rodu Salmů tovačovské panství vlastnil rod Petřvaldů. Rod Petřvaldů tovačovské panství spravoval necelých padesát let, od roku 1715 do roku 1762. V tomto období se v držbě vystřídaly tři generace. Prvním byl Jan Dětrich, který panství zakoupil. Poté připadlo panství jeho synovi Amandu Antonínovi, který zemřel bezdětný roku 1762. Jeho nástupcem se stal synovec Bernard Jan, který však zemřel nedlouho poté roku 1763. Bernard Jan byl svobodný a zároveň posledním mužským příslušníkem rodu.

Za Petřvaldů se postavení poddaných na panství zhoršuje. Poddaní byli zatíženi novými robotami, byli nuceni kupovat panské víno, pivo a potraviny a za poskytnuté služby jim vrchnost řádně neplatila. Svoji nespokojenost vyjádřili poddaní v několika písemných stížnostech, vrchnost však na ně nereagovala. K těmto vnitřním problémům se brzy přidaly i těžkosti spojené s válkami o rakouské dědictví a sedmiletou válkou. Ty přidaly poddaným další povinnosti. Velkým zatíženým pro tovačovské poddané byly císařské, popřípadě pruské posádky, která na Tovačově sídlily a jejichž vydržování museli zajišťovat.

Po Bernardu Janovi z Petřvaldu připadlo tovačovské panství Františku Josefu hraběti z Khüenburgu. Rod Khüenburgů spravoval panství, respektive velkostatek v letech 1763-

1887, kdy jej František Khüenburg prodal za dva miliony sedmset tisíc Davidovi, rytíři z Gutmannů. Zajímavostí je, že se tovačovské panství se Střílkami a Četechovicemi stalo základem pro novou tzv. tovačovskou větev rodu Khüenbrugů. Rodina Gutmannů vlastnila tovačovský velkostatek až do roku 1941, kdy byl zabaven pro potřeby Německé říše.

Za působení daných rodů bylo vyhotoveno několik důležitých písemností, které zachycují stav obyvatel v příslušném období. Mezi nejpropracovanější patří lánské rejstříky a tereziánský katastr.

III. 2 Obyvatelstvo

Pro přiblížení vývoje poddaných na tovačovském panství jsem využila lánové rejstříky a moravský tereziánský katastr. Konkrétně jsem použila záznamy tzv. druhého lánového rejstříku, publikované Františkem Matějkem.⁹² Lánový rejstřík obsahuje soupisy poddanských usedlostí na venkově, v městečkách a v poddanských městech, majetek šlechty vizitaci nepodléhal. Druhá lánová vizitace probíhala na Moravě mezi lety 1669-1679. Ke zpracování Olomouckého kraje, jehož součástí bylo také tovačovské panství, vizitační lánová komise přistoupila v říjnu roku 1676. Tovačovské panství spolu s devíti dalšími bylo vizitováno od počátku května do půli srpna roku 1678.

Lánové rejstříky zachycují stav osazení obcí po třicetileté válce, od konání první lánové vizitaci 1656-57 do konání druhé lánové vizitace. Ze zápisů je možné zjistit sociální statut poddaných. Poddaný lid se dělí na tzv. lánové a nelánové obyvatelstvo. Nelánovní usedlíci jsou drobnější usedlíci, kteří se nepodílejí na lánové půdě. Pokud nějakou mají, získali ji klučením lesů nebo zabráním obecní půdy. Časem se mezi nimi vyvinuly vrstvy podsedníků, zahradníků, chalupníků a domkářů. V době lánových rejstříků tvořili domkáři nejpočetnější vrstvu mezi nelánovci. Lánové (rolnické) usedlosti Matějek rozdělil do tří skupin: na velké o výměře lán a více, střední od půllánu do sedmi osmin lánu a drobné od jedné do tří osmin lánu.⁹³

Lánové rejstříky také umožňují zkoumat vývoj moravského venkova pro období před třicetiletou válkou a pro období pro třicetileté válce až do druhé lánové vizitace. Tento vývoj

⁹² MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky Olomouckého kraje z let 1675-1678*. Praha: Danal, 1994. Lánové rejstříky jsou rozděleny na jednotlivé svazky podle panství a statků. Originály jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. Jednotlivé lánové rejstříky vydal František Matějek. MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky Brněnského kraje z let 1673-1675*. Praha: TEPS, 1981; Týž, *Lánové rejstříky jihlavského a znojemského kraje z let 1671-1678*. Praha: TEPS, 1983; Týž, *Lánové rejstříky hradištského kraje z let 1669-1671*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1984; Týž, *Ostrava 14: Lánové rejstříky přerovského kraje z let 1675-1676*. Ostrava: [s. n.], 1987; Týž, *Lánové rejstříky olomouckého kraje z let 1675-1678*. Praha: Danal, 1994.

⁹³ MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky*, s. 8.

je možné zkoumat díky údajům, které zaznamenávají staré usedlíky, nové usedlíky na poustkách, staré poustky a nové poustky.⁹⁴ Nevýhodou lánového rejstříku je fakt, že eviduje pouze obyvatele vlastníci nemovitost, tzv. usedlé obyvatelstvo. V následujícím výkladu používám pro poddané obecný pojem obyvatelstvo a je nutné mít na paměti, že se údaje týkají jen vlastníků usedlostí.

Po sečtení počtu starých a nových usedlíků a starých a nových poustek lze zachytit stav na vesnicích tovačovského panství před třicetiletou válkou. Po sečtení těchto hodnot vyplývá, že před třicetiletou válkou se na tovačovském panství nacházelo 679 usedlostí. Situaci na panství k datu druhé lánové vizitace lze odvodit po sečtení údajů, zaznamenávající staré a nové usedlíky. Po sečtení dostupných údajů je na panství v době druhé lánové vizitace evidováno 423 usedlíků.⁹⁵ Oproti předválečnému stavu tedy došlo k 38 % poklesu, což představuje 256 usedlostí, které zůstaly po třicetileté válce neosazeny.

Lánové rejstříky také umožňují sledovat, kdy byly jednotlivé usedlosti konkrétně opuštěny. Situaci přibližuje následující tabulka.

Tabulka 3 - Počet pustých usedlostí na tovačovském panství na základě výsledků druhé lánové vizitace 1675-1678

	staré poustky	nové poustky	celkem poustky
lánové obyvatelstvo	62	6	68
nelánové obyvatelstvo	163	25	188
celkem poustky	225	31	256

Tabulka vychází z údajů uvedených v knize *Lánové rejstříky Olomouckého kraje z let 1675-1678*, s. 61-62.

Po válce zůstalo pustých 256 usedlostí. Z toho 225 usedlostí zpustlo za války a opuštěné zůstaly až do druhé lánové vizitace. Největší pokles nastal u nelánového obyvatelstva, celkem se jednalo o 163 poustek. Lánové obyvatelstvo opustilo na 62 stavení. Opuštění těchto stavení bylo zapříčiněno zejména válkou, která panství značně poznamenala. V okolí Tovačova se totiž odehrálo několik vojenských srážek.⁹⁶

⁹⁴ MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky*, s. 8-9.

⁹⁵ Do tohoto součtu jsou započítáni pouze usedlíci, žijící v mnou zkoumaných vesnicích tovačovského panství viz druhá kapitola. Počty vychází z druhé lánové vizitace, která je zpřístupněna v publikaci *Lánové rejstříky Olomouckého kraje 1675-1678*. Údaje mnou zkoumaných vesnic se nacházejí na straně 61-62. Třináct vesnic je evidováno v tovačovské části. Ves Chrbov je součástí vsi Lobodice. Tři vesnice Klopotovice, Věrovany a Biskupice jsou uvedeny v Kojetínské části.

⁹⁶ MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky*, s. 63.

Po třicetileté válce došlo k dalšímu opuštění usedlostí, což zaznamenávají údaje o tzv. nových poustkách. Nové poustky představují usedlosti, které byly osídleny do první lánové vizitace, po ní ale zpustly. Po první lánové vizitaci bylo opuštěno na 31 usedlostí. Za vznikem nových poustek stojí tři příčiny. Nová poustka vznikla úmrtím hospodáře. Druhý způsob je tzv. směna, hospodář jednu usedlost opustil a jinou osadil. Třetím důvodem je zběhnutí poddaného. V tovačovském panství byla hlavním důvodem vzniku nové poustky smrt posledního držitele. Smrt figurovala ve 23 případech. V šesti případech poddaný z usedlosti zběhl a ve dvou případech došlo ke směně usedlosti.

Po shrnutí údajů vyplývá, že nejvíce poustek připadá na nelánové obyvatelstvo, což představuje 26 % z celkového počtu 679 usedlostí, na lánové obyvatelstvo připadá 68 poustek tedy 10 % z celkového počtu usedlostí. Matějka velké zastoupení poustek z řad domkářů připisuje možné skutečnosti, že někteří domkáři se po válce dostali mezi sedláky.⁹⁷

Z lánských rejstříků je možné sledovat také sociální postavení obyvatelstva, které je rozděleno do čtyř kategorií. Situaci ve vesnicích tovačovského panství přibližuje tabulka č. 4.

Tabulka 4 - Sociální rozvrstvení obyvatel vesnic tovačovského panství v období druhé lánové vizitaci 1675-1678

	velcí rolníci	střední rolníci	drobní rolníci	neláníci	celkem
počet	3	248	71	101	423
procenta	0,71 %	58,63 %	16,78 %	23,88 %	100,00

Tabulka vychází z údajů uvedených v knize Lánové rejstříky Olomouckého kraje z let 1675-1678, s. 61-62.

Z tabulky vyplývá, že ve vesnicích tovačovského panství byli zaevidováni pouze tři velcí rolníci, jejichž pozemky přesahovaly výměru jeden lán. Tito rolníci byli usazeni ve vsi Charváty, Troubky a Čertoryje. Nejvíce usedlíků pocházelo z vrstvy středních rolníků, kteří tvořili 58 % veškerého usedlého obyvatelstva vesnic. Mezi středními rolníky však byla značná rozmanitost v držbě půdy, mohli vlastnit od půlky lánu až po jeho sedm osmin. Nejvíce středních rolníků žilo ve vsi Věrovany, Ivaň a Čechovice. Průměrně v jedné vesnici žilo na patnáct rolníků.

Drobní rolníci, kteří vlastnili mezi jednou až třemi osminami lánu, tvořili šestnáct procent usedlého obyvatelstva. Nejvíce drobných rolníků bylo usazeno ve vsi Ivani a Oplocanech, a to čtrnáct a dvanáct rolníků. V ostatních vesnicích se jejich počet pohyboval

⁹⁷ Tamtéž, s. 63.

mezi jedním až devíti. Zajímavá situace nastala v Troubkách a Biskupicích, kde nebyl evidován ani jeden drobný rolník. Průměrně jednu vesnici obývali čtyři drobní rolníci.

Druhou nejpočetnější skupinu usedlého obyvatelstva tvořili nelánoví obyvatelé. V Troubkách bylo evidováno 22 neláníků. Tento počet čtyřnásobně překračuje zjištěný průměr. Vysoké zastoupení je také ve Věrovanech, Ivani a Lobodicích. V těchto vesnicích se počet pohyboval mezi deseti až patnácti nelánovými obyvateli. V ostatních vesnicích je zastoupení nižší, počty neláníků se pohybují mezi dvěma až osmi. V Charváttech není zmíněn žádný neláník. Průměrně na jednu obec připadalo necelých šest neláníků.

Na Tovačovském panství měli tedy převahu střední rolníci a neláníci. Skupina středních rolníků však netvořila jednotnou skupinu. Jsou v ní zastoupeni rolníci vlastníci mezi dvěma čtvrtinami až sedmi osminami lánu. Matějek tento stav podrobněji popsal ve svém dodatku k tovačovskému panství. Uvádí, že podíl tříčvrtláníků dosahoval mezi střední vrstvou asi 20 % a sedmiosminkáři byli jen jejím nepatrným zlomkem. Ještě větší nepoměr zaznamenal v drobné vrstvě rolníků, kdy v tovačovském panství tři a jednoosminkáři dohromady dosahovali asi jedné třetiny počtu čtvrtláníků. Matějek také k zápisům rejstříku dodává, že mezi nelánovým obyvatelstvem bylo zastoupeno několik zahradníků a zbytek neláníků představovali domkáři-bezzemci. Z těchto údajů vyplývá že, obyvatelstvo na tovačovském panství bylo poměrně rozvrstvené. Vývoj směřoval k drobení gruntů, čím vznikaly malé selské usedlosti.⁹⁸

Následnou proměnu venkovského obyvatelstva umožňuje sledovat Tereziánský katastr. V případě panství jsem využila zápisy moravského tereziánského katastru a rektifikačních akt. Rektifikační akta jsou v případě tovačovského panství datována do roku 1758.⁹⁹ Předcházejí tereziánskému katastru, který je datován do roku 1762. Z daných pramenů je možné sledovat sociální i ekonomický vývoj venkovské obyvatelstva.¹⁰⁰ V mém případě jsem tyto prameny využila převážně k získání obrazu sociální stratifikace poddaných.¹⁰¹

⁹⁸ MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky*, s. 60-63.

⁹⁹ Rektifikační akta obsahují jméno držitele usedlosti, údaje o výměře orné půdy, vinic a další informace. Jsou zde zaznamenáni také řemeslníci. Součástí akt jsou také informace o poloze obce, o velikosti úhoru, stavu půdy atd.

¹⁰⁰ Více o podobě zápisů katastru, jeho vývoji a zaznamenaných jevech nabízí předmluva moravského tereziánského katastru. K vydání jej připravil RADIMSKÝ, Jiří - TRANTÍREK, Miroslav (edd.). *Tereziánský katastr moravský. (Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy)*. Praha, 1962. bez ISBN.

¹⁰¹ Pracovala jsem s originály moravského tereziánského katastru a rektifikačních akt, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu. MZA, D4, fond Tereziánský katastr, kniha 11, Individual Extract pro Catastro Sammentlich=unterhäniger Realitaten, so in Anno 1762. Revisitando untersucht, und hiernach sothander Extract formiát worden.; MZA, D2, Fasciكل 62-1 (1.část), Tovačov, kopie z mikrofilmu 8786, Unterhäniger Contrabucion betraag des Neuen Catster 1758.

Pracovala jsem s originály tereziánského katastru a rektifikačních akt, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu.

Poddaní jsou v zápisech rozděleni podle velikosti půdy. Dělí se na sedláky, láníky, půlláníky, čtvrtláníky, podsedky, podruhy, chalupníky, zahradníky a domkáře. V moravském tereziánském katastru jsou v případě tovačovského panství obyvatelé děleni do těchto sociálních skupin – *Behauste Halblahner* – usazený půlláník; *Bahauste Chalupner* usazený chalupník; *Häusler ohne äker auf unterhänigen Grund* – domkář bez akrů na gruntě; *Ausgedinger* – výměnkář; *Innleute ohne Realitäten/ohne äker/mit der äker* – podruh bez nemovitosti/ bez akrů/ s akry. *Überlander* tento pojem by se dal přeložit jako přesporní. Tímto pojmem jsou podle mého mínění označeni poddaní, kteří vlastnili majetek i v jiných vesnických katastrech mimo svou obec. V zápisech je uváděn také majetek vrchnosti, tato rubrika je pojmenována *die Obrigkeit*, sepsán je také obecní majetek *die Gemeinde*. Na závěr je uvedena obecní půda *Summarium*.¹⁰²

Zápisy tereziánského katastru vycházejí ze zápisů rektifikačních akt, po porovnání obou pramenů je možné říci, že udávají shodné informace o jednotlivých vesnicích tovačovského panství a držitelích usedlostí. Zápisy rektifikačních akt oproti tereziánskému katastru postrádají rubriku *Bahauste Chalupner*. Poddaní, kteří jsou do této rubriky zahrnuti v rámci tereziánského katastru, spadají v rektifikačních aktech do skupiny *Halblahner*.

Tabulka 5 - Sociální rozvrstvení obyvatel vesnic tovačovského panství na základě tereziánského katastru z roku 1762.

	Půlláník	Chalupník	Domkář	Usedlí	Výměnkář	Podruh	Přesporní
Čechovice	34	6	1	41	5	9	-
Čelčice	22	7	2	31	5	9	-
Klenovice	35	16	2	53	2	11	17
Hrdibořice	19	5	-	24	5	6	-
Charváty	11	1	-	12	-	2	-
Biskupice	20	9	-	29	6	16	-
Čertoryje	8	12	2	22	6	3	-
Majetín	17	33	3	53	5	10	-
Bolelouc	24	20	4	48	6	14	-
Klopotovice	14	9	4(3)	27(26)	6	8(14)	4
Oplocany	19	22	3	44	-	15	-
Ivaň	35	24	4	63	12	9	-

¹⁰² Německé názvy skupin obyvatel jsou přeloženy do českého jazyka. Překlad učinila autorka diplomové práce.

Věřovany	26	39	2	67	6	15	36(39)
Rakodavy	-	-	17	17	-	1	-
Chrbov	-	-	11	11	3	-	-
Troubky	-	68	3	71	13	27	-
celkem	284	271	58(57)	613(612)	80	155(161)	57(60)

Údaje v závorce reprezentují počty, získané z rektifikačních akt. Pokud je v řádce uveden pouze jeden počet, panuje mezi rektifikačními akty a tereziánským katastrem shoda.

Z následující tabulky je patrné, že nejpočetnější skupinu v tovačovském panství zastupovali půllánici. Z hlediska jejich rozvrstvení v rámci vesnic je nejvíce půllániků evidováno v Klenovicích, v Ivani a Čechovicích. V ostatních vsích se počet půllániků pohyboval mezi osmi až 26. V Rakodavech, Chrbově a Troubkách nejsou půllánici evidováni. Průměrně vesnice obývalo necelých osmnáct půllániků.

Druhou nejpočetnější skupinu tvořili chalupníci. Rozdíl mezi počty půllániků a chalupníků není příliš vysoký. V rámci vesnic se projevují dvě situace. V první situaci počty chalupníků převyšují ve vsích počty půllániků. Tento jev je pozorovatelný ve vsi Čertoryjích, Majetíně, Oplocanech, Ivani a Troubkách. V druhém případě je situace opačná, půllánici svým počtem převyšují chalupníky. Například v Čechovicích je počet chalupníků až pětinasobně nižší oproti půlláníkům. V ostatních vsích jsou počty chalupníků nižší než počty půllániků. Přičemž zastoupení je velmi různorodé. Ve vsi Rakodavy a Chrbov není v zápisech uveden ani jeden chalupník.

Třetí nejpočetnější skupinu tvořili podruzi. Ve vsích bylo evidováno mezi jedním až 27 jednotlivci. Nejméně je na vesnicích evidováno poddaných, kteří spadali do skupiny domkářů. Je evidováno až pětinasobně méně domkářů nežli chalupníků a půllániků. Ve vsích se nacházelo mezi jedním až čtyřmi domkáři. Výjimku tvoří vesnice Rakodavy a Chrbov, ve kterých byli jedinými zaevidovanými obyvateli. Do zápisů byli zaneseni také přesporní, což jsou tedy poddaní, kteří vlastnili majetek i v jiných vesnicích. Celkovou situaci na tovačovském panství shrnuje následující tabulka

Tabulka 6 - Sociální rozvrstvení poddaných na tovačovském panství na základě tereziánského katastru a rektifikačních akt.

Půlláník	Chalupník	Domkář	Osedlí	Výměnkář	Podruh	Přesporní	Celkem
284	271	58(57)	613(612)	80	155(161)	57(60)	905(913)
31,4	30	6,4(6,3)	67,7(67)	8,8	17,1(17,6)	6,3(6,6)	100,0

Na závěr lze říci, že z evidovaného obyvatelstva představovali púllánici a chalupníci dvě nejpočetnější vrstvy obyvatel, kteří žili na tovačovském panství v druhé polovině 18. století. Třetí skupinu reprezentovali podruzi. Výměnkáři tvořili osm procent a domkáři šest procent evidovaného obyvatelstva. Púllánici a chalupníci se živili z pravidla zemědělskou činností. Mezi těmito skupinami mohli být značné rozdíly, společné však mají, že se byli schopni i s rodinou uživit z výnosu vlastních pozemků.¹⁰³

Z obecného hlediska mohli být mezi podruhy i domkáři zastoupeni ti, kteří vlastnili nemovitost, ale také ti, kteří žili na cizí nemovitosti. Zápisy moravského katastru naznačují, že v tovačovském panství byli zastoupeni podruzi a domkáři, kteří žili na cizích nemovitostech. Společné však pro obě skupiny zůstává, že se neuživily pouze z výnosů vlastních pozemků a hledaly jiný zdroj obživy. Mohly tedy pracovat jako domácí řemeslníci, dělníci a nádeníci.¹⁰⁴

Zápisy moravského tereziánského katastru uvádějí, že několik podruhů a domkářů vykonávalo řemeslo. Ve vsích tovačovského panství pocházelo z okruhu podruhů deset řemeslníků a z okruhů domkářů osm řemeslníků. V jednom případě řemeslník pocházel z řad výměnkářů. Z řemesel je v zápisech jmenován kovář, švec, krejčí, tkadlec a řezník. Podruzi a domkáři zastávali také post šenkýře.¹⁰⁵ Domkáři tato povolání vykonávali v šesti případech a podruzi ve dvou případech. Tato povolání vykonávalo kolem dvanácti procent podruhů a domkářů z celkového počtu. V každé ze zkoumaných vesnic vyjma tří (Čelčic, Rakodav a Charvát) bylo zastoupeno aspoň jedno z daných řemesel. Maximálně na jednu vesnici připadají tři řemeslníci.¹⁰⁶

V obcích tovačovského panství převažovalo obyvatelstvo, spadající do skupin středních a drobných rolníků, kteří vykonávali zejména zemědělskou činnost. Dá se tedy říci, že vesnice panství měly zemědělský charakter. Několik poddaných vykonávalo také řemesla, jejich počet však naznačuje, že uspokojovali zejména potřeby obcí v rámci tovačovského panství. Zjištěné údaje naznačují, že tovačovské panství se v polovině 18. století nevydalo ještě na cestu protoindustrializace.

Dostupné informace jsem také využila k určení sociálního statutu poddaného. V mém případě jsem se pokusila zjistit sociální statut poddaných, jejichž závěti se staly předmětem

¹⁰³ CHALUPA, Aleš. Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrech (1700-1750). In *Sborník Národního muzea v Praze*, Praha, 1969, s. 249. bez ISSN.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 277.

¹⁰⁵ Názvy řemesel jsou v tereziánském katastru uváděny v německém jazyce. *Schmied, Schneider, Schuster, Weber, Fleischhauer, Schanker*.

¹⁰⁶ Srov. PROCHÁZKOVÁ, Eva. Řemeslná výroba na panství Tloskov v 17. a 18. století. In BENEŠ, Zdeněk - MAUR, Eduard - PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 409-423. ISBN 80-85268-05-1.

mého výzkumu. Porovnávala jsem jména poddaných uvedených v Tereziánském katastru se jmény testátorů. V několika případech jsem dospěla ke shodě. Prokázalo se, že poddaní, kteří se v závětech označovali za sedláky, jsou v tereziánském katastru uváděny jako půllánici. Poddaní, kteří se v testamentech označují jako chalupníci, spadali v tereziánském katastru do shodné skupiny, a to chalupníků. Při sledování testátorů ze vsi Chrbov a Rakodavy, jsem zjistila, že testátoři pocházeli z řad domkářů. V pěti případech jsem zaznamenala shodu mezi jmény v Tereziánském katastru a původci závětí. V jednom případě jsem také zjistila, že byl testament sepsán poddaným, který testament sepisoval z pozice výměnkáře.

Takovéto porovnání bylo možné provést s jistotou pouze v minimech případů. Porovnávání údajů je obtížné, jelikož testamety byly sepsány v letech 1726-1762. Údaje z Tereziánského katastru se vztahují k roku 1762. Proto se stávalo, že jména testátorů jsem v daném soupisu neobjevila z toho důvodu, že usedlost držela již další generace poddaných. Přes tyto nedostatky se domnívám, že mnou zkoumané testamety sepsali zejména poddaní pocházející z řad sedláků a chalupníků. Závět' však sepisovali také poddaní z řad domkářů a výměnkářů.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Viz VELKOVÁ, Alice. „Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil.“ Význam právních pořízení, s. 517.

IV. Analýza knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762¹⁰⁸

Obsahem této kapitoly jsou dvě hlavní témata. Prvním je diplomatická analýza knihy testamentů z poloviny 18. století. Analýze je podrobena Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů, která byla vedena mezi lety 1726-1762. Tato kniha je uložena v olomoucké pobočce opavského zemského archivu. Kniha obsahuje zápisy testamentů a pozůstalostních inventářů, které tvoří základ mé diplomové práce. Druhým tématem této kapitoly je rozbor knižních zápisů. Knižní zápisy jsem podrobila diplomaticko-paleografickému rozboru. V této části práce podávám také výklad o minoritní části knižních zápisů. Do minoritní skupiny spadají zápisy svatebních a trhových smluv, které se ve zkoumané knize také nacházejí. Analýze majoritní části, kterou tvoří testamenty a pozůstalostní inventáře, jsou věnovány následující kapitoly diplomové práce.

IV. 1 Diplomatická analýza knihy testamentů a pozůstalostních inventářů

Kniha se dochovala v původní vazbě, která je tvořena lepenkovými deskami hnědé barvy o rozměrech 20 x 32 centimetrů. Desky jsou viditelně opotřebované, nejvíce při krajích a v rozích. Desky nejsou opatřeny žádnými dobovými nápisy, pouze ve spodní části jsou na desce přilepeny dva papírové štítky, které slouží novodobé evidenci. Znamky značného poškození nese i hřbet knihy, na kterém jsou patrné stopy po červotočích. Hřbet je rozdělen do pěti vazů. Na čtvrtém vazů je nalepen papírový štítek, na kterém je uvedena signatura. Kniha se uzavírá pomocí dvojice látkových tkanic protaženým vnitřkem desek, kolem hřbetu.

Psací látkou je papír, který se dochoval v dobrém stavu. V malé míře se vyskytuje poškození vnějších rohů. Psací látka je mírně až středně zažloutlá. Objevují se i papíry světle bílé barvy a hrubší struktury. Ve formátu psací látky se také objevují odchylky. Zápisy začínají dva až dva a půl centimetru od vnějšího okraje nebo přímo u vnějšího okraje a končí na vnitřním okraji knihy. Rozšířené jsou případy, kdy je zápis u vnitřního okraje nečitelný, jelikož se ztrácí ve hřbetu knihy. Tento způsob psaní zápisů naznačuje, že bylo psáno na samostatné složky, které byly dodatečně svázané do knihy.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁰⁹ Viz PRAŽÁK, Jiří. O metodě diplomatického studia městských knih. In *Archivní časopis* 2, 1953, s. 145-162. bez ISSN.

Zápisy jsou psány inkoustem černé barvy. Inkoust si ponechal svou sytost a výraznost. V omezené míře jsem narazila na inkoust, který se propil skrze stránky. Velice ojediněle se objevují případy, kdy je inkoust vybledlý. V textu se vyskytují inkoustové skvrny, ale opět v minimální míře.

Kniha je opatřena dvojím číslováním. Paginace je umístěna uprostřed každé strany v její horní části a je provedena arabskými číslicemi. Původní paginace knihy začíná na třetím listu číslem patnáct a je vedeno do čísla 943. Za číslem 943 následují čísla v sériích 215-226, 155-169 a 227-229. Tyto série obsahují vklady obyvatel vesnic Klenovice, Ivaň a opět Klenovice. Předpokládám, že tyto vklady byly vepsány do zadní části, z důvodu nedostatku volných listů v úsecích knihy, které byly pro tyto vesnice vyčleněny. Po čísle 229 následuje rejstřík, který nemá původní číslování.

Novodobé číslování je umístěno do pravého horního rohu listu, je psáno tužkou a vyvedeno arabskými číslicemi. Novodobá foliace začíná na třetím listu číslem jedna a je provedena do folia 462. Novodobá foliace je prováděna na liché straně listu.

Kniha neobsahuje žádný titulní list, začíná přímo jednotlivými zápisy. Kniha je členěna tematicky – dle obcí. Jako první jsou uvedeny zápisy z obce Chrbov, za nimi následují zápisy z obcí Oplocany, Ivaň, Klenovice, Čelčice, Čechovice, Hrdibořice, Biskupice, Klopotovice, Věrovany, Rakodavy, Bolelouc, Čertoryje, Charváty, Majetín a Troubky. Mezi zápisy obcí se nacházejí volné listy, které jsou vertikálně přeškrtnuté. Počet volných listů se různí. Ve třech případech na sebe zápisy bezprostředně navazují. Jména obcí jsou provedena ozdobným písmem.

Závěr knihy je vyhrazen rejstříku (podle novodobé foliace 454-462). Jedná se o kombinaci místního a jmenného rejstříku. Každá obec má vyčleněnu jednu stranu. Pod názvem obce jsou uvedena jména testátorů v pořadí, ve kterém byly jejich testamenty zaznamenávány do knihy. V rejstříku je uveden den, měsíc, rok, jméno testátora a číslo. Toto číslo odpovídá původní paginaci a díky tomu lze požadovaný testament v knize jednoduše vyhledat.

Kniha je ukončena pětiřádkovým textem psaným německy, který je umístěn na vnitřní straně v horní části zadní desky. *Testament und thepaktenbuch Th I mit acht hundert und achzig sieben beschriebene Blattseiten. Tobitschau am 5. Febu 1850.* Text je opatřen podpisem a pečetí.¹¹⁰ Jedná se o přitištěnou pečeť s erbovním motivem, z červeného vosku a kulatě oválného tvaru. Tímto aktem se kniha uzavírala pro možnost dalšího vpisování.

¹¹⁰ Z podpisu nebylo možné určit jméno osoby. Pečeť je umístěna pod textem. Dochovala se v celku. Motiv a text pečeti je nevýrazný.

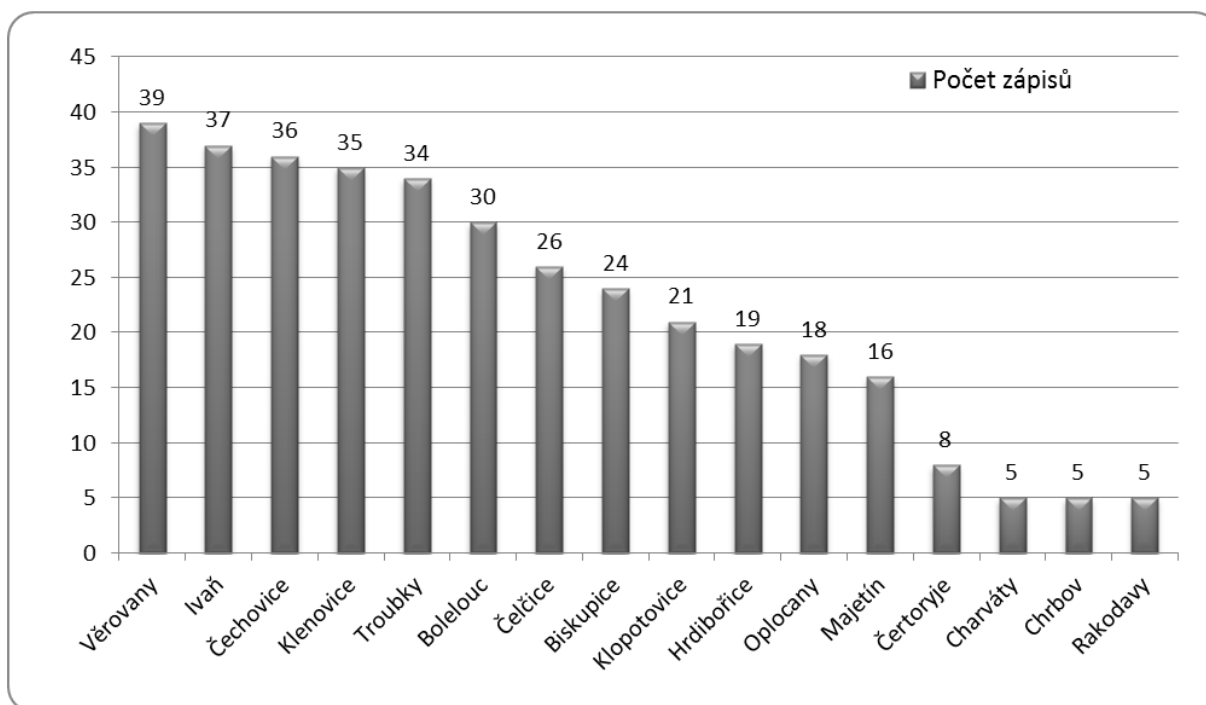
IV. 2 Vnější analýza zápisů knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762

Knihy je vedena pod názvem Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů. Tento název předznamenává, že záznamy uvedené v knize spadají do pozůstalostní agendy. Při podrobnějším průzkumu jsem objevila i záznamy spadající do tržové a svatební agendy. Tato netestamentární agenda tvoří minoritní část zápisů, majoritní celek připadá na pozůstalostní agendu. Celkem se v knize nachází 358 zápisů. Z toho 349 testamentů a pozůstalostních inventářů, dvě svatební smlouvy a sedm tržových smluv.

Zápisy jsou v knize děleny dle obcí a v rámci obcí jsou řazeny chronologicky. Občas se vyskytuje chronologická inverze. Většina záznamů je datována do let 1726-1762, vyskytují se i zápisy, které danou časovou hranici překračují. V jednom případě je záznam datován rokem 1725, ve třech případech jsou zápisy datovány do počátku 19. století, konkrétně do let 1808, 1811 a 1816.¹¹¹

Jak už jsem zmínila dříve, kniha je rozdělena do šestnácti celků (obcí). Hlavním kritériem pro zařazení knižních zápisů do příslušného celku je příslušnost původce zápisu k obci.

Graf 1 - Počty knižních zápisů v závislosti na příslušnosti původce k obci v letech 1726 - 1762

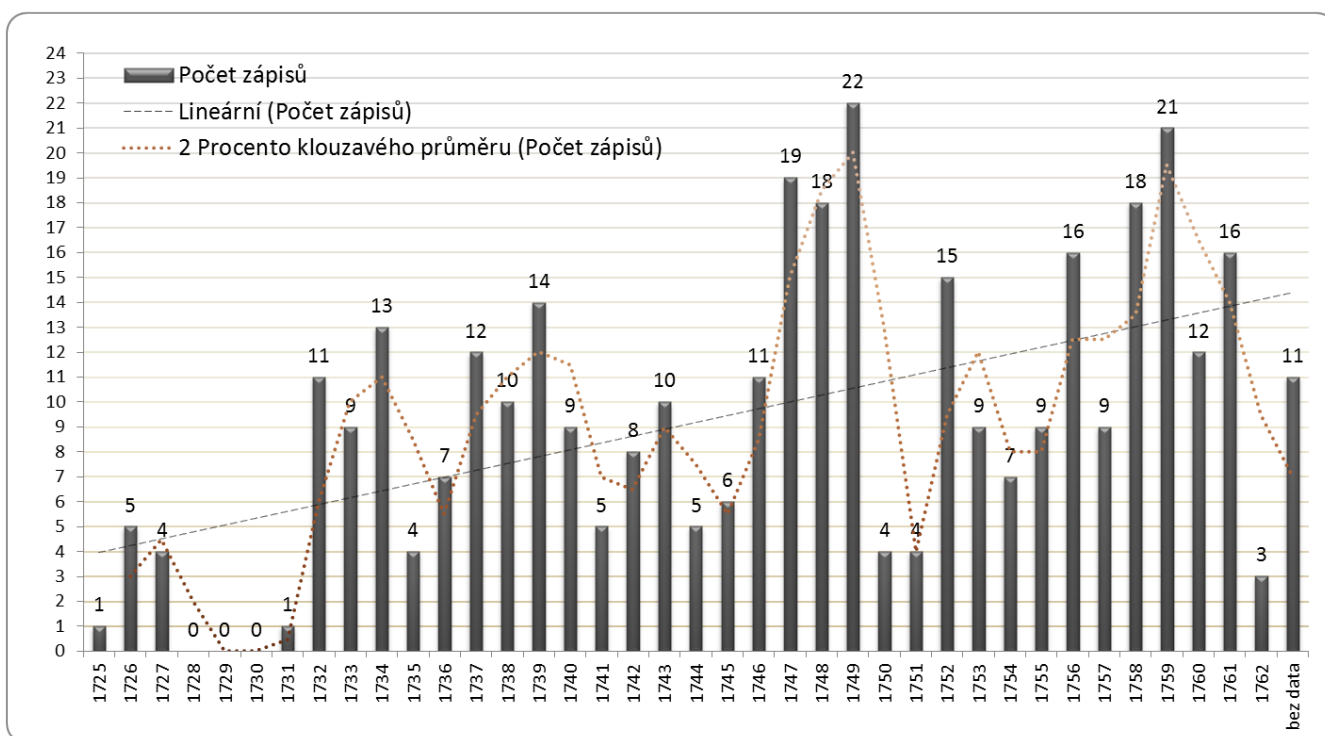

¹¹¹ Tyto tři zápisy z počátku 19. století nejsou zahrnuty ve statistikách, které jsem prováděla. Dané záznamy nejsou uvedeny v rejstříku, objevila jsem je při podrobnějším zkoumání knihy.

V grafu jsou uvedeny vesnice s počtem zápisů, které se jich týkají. Dané informace se mohou interpretovat i z druhého hlediska, kolik knižních zápisů bylo vyhotoveno v jednotlivých vesnicích. Z obce Věrovany pochází nejvíce zápisů 39. S malým rozstupem následují vesnice Ivaň až Troubky. Výraznější pokles v počtech je patrný od obce Bolelouc se 30 zápisů. Obce Čelčice, Biskupice a Klotovice obsahují přes dvě desítky zápisů. Hrdobířice, Oplocany a Majetín obsahují devatenáct, osmnáct a šestnáct zápisů. Mezi vesnice s nejmenším počtem se řadí ves Čertoryje s osmi zápisů a vsi Charváty, Chrbov a Rakodavy s pěti zápisů.

Z ročního průměru vyplývá, že u obcí s nejvyšším počtem zápisů, docházelo ke vkladu jedenkrát ročně. U vsí Bolelouc až Oplocany se vklad uskutečnil jednou za dva až tři roky. U vsí s pěti zápisů, se vklad uskutečnil jednou za sedm let. Knižní zápisy byly do knihy vkládány po dobu 36 let, je zajímavé sledovat proměny v počtech vkladů v průběhu jednotlivých let. Tento vývoj mapuje graf 2.

Graf 2 - Počty knižních zápisů vložených do knihy v letech 1725 - 1762

Průměrně se do knihy vkládalo 9,94 zápisů ročně. V některých letech došlo k výrazným výkyvům. Vyskytují se roky, ve kterých nebyl do knihy vložen žádný zápis. Roky s nulovým počtem vkladů, po sobě následují v chronologickém pořadí. Příčinu pro absence zápisů nejsem schopna jednoznačně určit. Nabízí se několik variant. Mohlo například

dojít k výpadku v činnosti kanceláře, která vedení knihy zajišťovala z externích nebo interních příčin. Mohlo také dojít ke ztrátě složek, na kterých byly vklady zaznamenány. Nabízí se také možnost, že obyvatelé v letech 1728-1730 neučinili žádný vklad.

Vedle roků s minimálním či nízkým počtem vkladů se na časové ose objevují roky, které průměr mírně převyšují. Do této kategorie řadím roky s jedenácti až čtrnácti zápisy. Roky s patnácti až osmnácti zápisy výrazněji vystupují na časové ose, zejména v porovnání s předcházejícím a následujícím rokem. Do této skupiny patří rok 1752, 1756, 1758 a 1761. Ve třech letech je pozorovatelný značný nárůst oproti průměru a jiným rokům. Jedná se o roky 1747, 1749 a 1759.

Tento zvýšený nárůst by bylo možné připočíst demografickým jevům, které v daném období proběhly. Konkrétně mohly být způsobeny demografickou krizí. Vesměs celý zkoumaný vzorek z časového hlediska spadá do období intenzivních demografických krizí. Toto kritické období je ohraničeno lety 1712-1800.¹¹² Pro oblast jižní Moravy provedla výzkum Ludmila Nesládková. Dle jejího výkladu demografické krize byly přítomny v oblasti jižní Moravy v letech 1713-1715. K úbytku obyvatelstva přirozenou měnou došlo také v letech 1715, 1719 a 1720. Další období úbytku obyvatel přirozenou měnou proběhlo mezi lety 1737-1738. Od 40. let dochází na území ke kumulaci faktorů, které vedou k demografickým krizím. Opakují se neúrody, úhyn dobytka, epidemie a války, při nichž se české země stávají dějištěm válečných operací. Na Moravě došlo k úbytku populace přirozenou měnou v letech 1742, 1747 a 1758. Jak poznamenává Nesládková, na mikroúrovni byl vývoj odlišný.¹¹³ S ohledem na výše uvedené informace, je možné předpokládat, že nárůsty vkladů v letech 1747, 1749 a 1758 mohly být zapříčiněny demografickou krizí.

Z grafu je patrné, že se v průběhu let střídaly časové úseky s vyšším a nižším počtem vkladů. V grafu jsou zobrazené trendy.¹¹⁴ Křivka lineárního trendu zobrazuje statisticky zvyšující se počet zápisů v čase a křivka klouzavého průměru dvou sousedících hodnot odhaluje skupiny zápisů s pravidelnými vrcholy co do četnosti v přibližném intervalu 10 let, úseky 1737-39, 1747-49 a 1757-59.

Bližší seznámení se zápisy poukázalo na skutečnost, že se na vedení knihy podílelo více osob. Nejvíce je tato skutečnost patrná v rozdílnosti písma. Za pomoci paleografického rozboru jsem se pokusila určit množství používaných písem a přiřadit k nim autora. Rozboru

¹¹² Viz DOKUPIL, Lumír - FIALOVÁ, Ludmila - MAUR, Eduard - NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999, s. 61-76. ISBN 80-85950-64-2.

¹¹³ NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003, s. 169-171. ISBN 80-239-3966-1.

¹¹⁴ K zobrazení trendů a grafů byl použit nástroj Microsoft Excel.

jsem podrobila vzorek 212 zápisů, které tvoří pramenný základ mé diplomové práce. Časově tento vzorek postihuje období 1726-1762. Ve zkoumaném vzorku jsem objevila 102 zápisů, u kterých bylo uvedeno jméno písaře. Tato skutečnost mi velmi napomohla přiřadit ke jménu písaře konkrétní písařskou ruku. U zbývajících 110 zápisů nebylo jméno písaře uvedeno. Na základě zjištěných poznatků jsem však přesvědčena, že je do knihy zanesli stejní písaři, které bylo možné identifikovat. V jistých případech jsem využila zápisy mimo zvolený vzorek, zejména když byl nedostatek zápisů k porovnání či rozboru. Celkem jsem ve vzorku identifikovala třináct písařů, třináct písařských rukou.¹¹⁵ Jména písařů jsou uvedena v následující tabulce společně s roky jejich působení a počtem vyhotovených zápisů.

Tabulka 7 - Seznam písařů identifikovaných ve vzorku a doba jejich působení v tovačovské Knize testamentů a pozůstalostních inventářů 1726 - 1762

Příjmení, jméno¹¹⁶	Rok	Počet
Filip, František Josef	1731	1
Králíček, Jan Josef	1732-33, 1739	2
Malíř, Mikuláš Ignác	1736	1
Hunsterwalder, Jan Josef	1736	1
Růžička, František Josef	1738-42, 1758	9
Winter, Václav	1743, 1745	2
Kostruch, Pavel Jan	1746-48	17
Unger, Matyáš František	1748-49	13
Schtolz, Antonín František	1750	1
Pšenička, Jan Josef	1753	1
Meltzer, Filip Josef	1753-56	14
Theimer, František Ignác	1755-62	38
Dorazil, Josef	1761-62	2

¹¹⁵ Celkem se v knize vyskytuje čtrnáct identifikovaných typů písma. Poslední typ je však užíván v zápisech z počátku 19. století.

¹¹⁶ V originále jsou jména i příjmení uváděna ve dvou podobách a to české a německé. Není výjimkou, že česky znějící jméno je napsáno podle německého pravopisu a naopak. Mnohdy je německý a český pravopis zkombinován i u jednoho jména a příjmení. Z tohoto důvodu jsem křestní jména písařů sjednotila. Píši je podle českého pravopisu. Příjmením jsem ponechala jejich podobu, kterou jsou psány v originále.

Počet třinácti osob, které se podílely na vedení knihy, nemusí být konečný. K některým letům se nepodařilo přiřadit písaře a vzniká tedy prostor pro další osobu. Například zápisy z let 1725-27 nejsou podepsané, zároveň se mi písmo zápisů jeví odlišné od časově nejbližšího identifikovaného písaře Františka Josefa Filipa. Roky 1728-30 jsou bez zápisů. Zápisy z let 1734-35, 1737, 1744 a 1751-52 nejsou také opatřeny jménem písaře. V tomto případě by bylo na místě komparovat neidentifikované písmo s písmem určenými. Tento proces však nebyl vždy jednoznačně průkazný. Proto uvádím, že se na knize podílelo třináct písařů s možností dvou dalších osob.

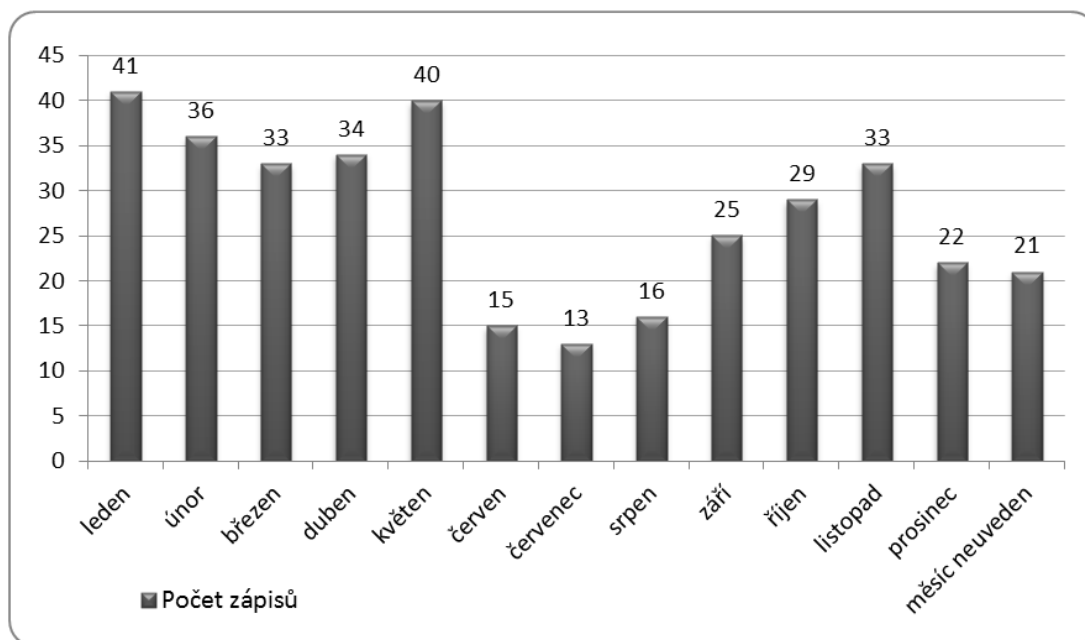
Písaři prováděli zápisy do knihy v průměru po dobu 2,7 roku. Z tohoto okruhu se vydělují dva písaři s delším působením: František Josef Růžička s pěti lety a František Ignác Theimer s osmi lety. Zbývající písaři působili od jednoho do čtyř let.

Třetí sloupec v tabulce uvádí počet zápisů, u kterých bylo uvedeno jméno písaře. Nejvíce zápisů 38 učinil F. I. Theimer. S polovičním počtem vyhotovených zápisů následují písaři F. J. Kostruch, J. F. Meltzer a M. F. Unger. F. J. Růžička je uveden u devíti, což ho řadí na páté místo co do počtu vyhotovených zápisů. Ostatní písaři jsou uvedeni u jednoho až dvou zápisů. Počet vyhotovených zápisů je spíše závislý na množství vkladů pro daný rok než na délce, po kterou písař v kanceláři působil. Písaři s nejvyšším počtem zápisů působili v letech s nejvyšším počtem vkladů viz. graf 2.

Z rozboru zápisů se jeví, že je písaři zajišťovali převážně samostatně. V letech 1731, 1748 a 1753 působili dva písaři, ale domnívám se, že se nespoleupodíleli ve stejný čas na vedení zápisů. Více pravděpodobné je, že v daném roce došlo k předání agendy z jednoho na druhého. Pozůstalostní agenda tovačovského panství nebyla rozsáhlá a předpokládám, že nebylo zapotřebí více osob na její vedení. Také je pravděpodobné, že písaři spravovali i jiné agendy.

Uvedené grafy ukázaly, že na knižní zápisy lze nahlížet z různých hledisek. V posledním grafu této kapitoly jsem za kritérium zvolila měsíc, ve kterém byl zápis vyhotoven.

Graf 3 - Počty knižních zápisů vyhotovených v jednotlivých měsících v rozpětí let 1725 - 1762

Z grafu je patrná proměnlivost v počtech vložených zápisů z hlediska měsíců. Jak graf ukazuje, do období mezi lednem až květnem společně s listopadem byla datována většina knižních zápisů. Celkem bylo v těchto šesti měsících učiněno 217 vkladů, na zbývajících šest měsíců připadá 141 zápisů. Nejvíce zápisů bylo vyhotoveno v měsíci lednu a květnu. Oproti tomu červenec spolu s červnem a srpnem zastupují měsíce s nízkým počtem zápisů. Jak se v grafu projevilo, po měsíci srpnu dochází k nárůstu zápisů. Tento nárůst vrcholí v měsíci listopadu. Po listopadu nastává propad. I přes tento propad se prosinec řadí k měsícům s vyšším počtem zápisů. Poslední sloupec v tabulce zaznamenává počet zápisů, u kterých nebyl uveden měsíc.

Získané údaje je možné interpretovat také z hlediska úmrtnosti testátorů. Z grafu vyplývá, že úmrtnost dosáhla svého maxima v měsíci lednu. A po následující tři měsíce únor, březen a duben se udržovala na vysokých hodnotách a v měsíci květnu dosáhla svého druhého nejvyššího maxima. Jak je z grafu patrné, po měsíci květnu došlo k výraznému poklesu úmrtnosti. Po následující tři měsíce červen, červenec a srpen se úmrtnost držela na nízkých hodnotách. Přičemž svého minima dosáhla v měsíci červnu. Od září úmrtnost pozvolna stoupala až do listopadu, kdy dosáhla svého maxima v podzimním období. V následujícím měsíci srpnu opět poklesla. Získané údaje se shodují s poznatkami o sezónní úmrtnosti, tedy se

skutečností, že úmrtnost, vyjma krizí, probíhala v určitých časových cyklech.¹¹⁷ Informace obsažené v textu této kapitoly a souvisejících grafech podávají základní obraz o mnou používaném prameni. Zjištěná fakta, základní charakteristiky a údaje o textu jsou důležité pro výklad v následujících kapitolách.

IV. 3 Vnitřní analýza zápisů knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762

Svatební smlouvy jsou uvedeny na stranách 501-502 a 688-689 (dle původního číslování).¹¹⁸ Jsou psány českým jazykem a svým rozsahem každá zaujímá jednu a půl strany. Svatební smlouvy jsou uvozeny nadpisem „*Svatební smlouvy*“, tyto nadpisy jsou provedeny v množném čísle.¹¹⁹ Užití plurálu ve slově svatební smlouvy je v pramenech běžné. Nadpisy jsou provedeny jednoduše bez zdobných prvků či výraznějšího odlišení od samotného znění svatebních smluv.

V obou případech začíná pod nadpisem vlastní znění smlouvy. V prvním případě je vlastní znění uvedeno datem, v přesné podobě „*Léta Páně 1743 dne 28. Máje*“. Za datem následuje výčet úředních osob. Tyto osoby reprezentovaly klopotovický úřad a to funkcemi purkmistrů a fojta. Je pravděpodobné, že vesnice Klopotovice byla také místem, kde došlo k sepsání svatební smlouvy.

Následují údaje, které se vztahují k osobám snoubenců, jsou uvedena jejich jména a bydliště. Křestnímu jménu snoubence předchází označení „*poctivý mládenec*“. Za křestním jménem ženicha je uvedeno jméno otce a bydliště, odkud ženich pocházel. Snoubenec je tedy identifikován prostřednictvím formulace „*poctivý mládenec Karel po nebožtíku Jiříku Pospíšilovi z dědiny Hrdibořice*“. Poté je vyjmenován majetek, který snoubenec hodlá přinést do manželství. V tomto případě se jedná o jednu kobyly a sumu peněz, která není konkrétně vyjádřena konkrétní částkou. Poté následují informace, které se týkají snoubenky. Ve svatební smlouvě není uvedeno křestní jméno nevěsty. Lze ji však identifikovat prostřednictvím jména jejího bývalého manžela, které je uvedeno v podobě „*po svém nebožtíku manželovi Janu*

¹¹⁷ Ludmila Nesládková, která se zabývala úmrtností na jižní Moravě, zaznamenala, že maximum úmrtí je spojeno s koncem podzimu, zimou a počátky jara. Viz NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin*, s. 187-191.

¹¹⁸ Jedná se o svatební smlouvu Karla Pospíšila z 28. května roku 1743. Tato svatební smlouva je uvedena u vesnice Klopotovice. Druhá svatební smlouva pochází z obce Bolelouc, byla uzavřena 14. ledna roku 1744 mezi Martinem Tichým a Annou dcerou Jiříka Laučanského. ZA Opava, pobočka Olomouc, VT, inv. č. 1211, fol. 505 a fol. 688, *Knihy testamentů i pozůstalostních inventářů 1726 – 1762*.

¹¹⁹ Tamtéž, *Svatební smlouvy Karla Pospíšila; Smlouvy Martina Tichého z dědiny Bolelouce*.

Zdražilovi“. Budoucí nevěsta tedy vstupuje do manželství z pozice vdovy a jako matka již jednoho potomka, a to dcery. Informace o dítěti vyplývá z jiných uvedených formulací. Jako v případě snoubence je za identifikací zmíněn majetek, který nevěsta přináší do budoucího svazku. Svatební smlouvu uzavírá výčet svědků. Nejdříve jsou uvedeni svědci ze strany nevěsty a poté svědci ženicha. Na závěr je znění svatební smlouvy doplněno o zápis z panského úřadu, který v něm svatební smlouvu potvrzuje. Stalo se tak prvního června roku 1743, tedy necelý týden po uzavření svatební smlouvy.

Druhá svatební smlouva se svým uspořádáním od první téměř neliší. Za nadpisem je uvedeno datum, jména snoubenců, jejich bydliště, věno a svědci. V tomto případě do manželství vstupovali svobodní lidé, kteří pocházeli ze stejné obce. Snoubenec je označen téměř shodně jako v prvním případě. U snoubenky je uvedeno její křestní jméno a jméno a příjmení jejího otce. Poté jsou řešeny majetkové záležitosti snoubenců. Konec smlouvy opět uzavírá výčet svědků. Na rozdíl od první smlouvy není druhá smlouva doplněna o zápis z panského úřadu. Obě svatební smlouvy se vyznačují shodnými prvky s tím, že obdobné prvky lze nalézt i v jiných zápisech svatebních smluv, jak o tom referují autoři, kteří se touto problematikou zabývají.¹²⁰

Vedle svatebních smluv je v knize zapsáno i sedm smluv, které spadají do trhové agendy, v daném případě se jedná o majetkové převody a prodej venkovských nemovitostí. Smlouvy jsou psány českým jazykem. Smlouvy jsou stručné, zaujímají dvě až čtyři strany textu. Skladba smluv je téměř identická.

V dobovém textu jsou všechny zápisy shodně označeny pojmem domluva. Nejčastěji se uvádí, že se stala „*dobrovolná domluva*“. Ve smlouvách figurují vždy dvě smluvní strany, převažují případy, kdy je mezi smluvními stranami příbuzenský vztah. Ve čtyřech případech se smlouva uskutečnila mezi matkou a jejím synem, v jednom případě vdovou a jejím zetěm, který zastupoval práva své manželky. V jednom případě jsou smluvní strany ve vztahu otčím a nevlastní syn. V posledním případě se nejví, že by mezi smluvními stranami panoval příbuzenský vztah.¹²¹

¹²⁰ Viz SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století ve světle svatebních smluv a testamentů*. FF Univerzita Pardubice, 2011. (Diplomová práce).

¹²¹ Celkem jde o sedm domluv. Aktéři smluv pocházejí z vesnic, které spadají do Tovačovského panství. V Čelčicích jsou zapsány dvě domluvy. První se uskutečnila 3. srpna 1749 mezi Kateřinou Fučíkovou a jejím synem Franzem. Matka odvádí grunt synovi (fol. 255). Druhá domluva pochází ze 4. června 1754 a proběhla mezi Annou Zatloukalovou a jejím synem Jurou Zatloukalem. V tomto případě se syn ujímá gruntu po svém otci nebožtíku Matěji Zatloukalovi (fol. 264). V Čechovicích se domluva uzavřela 3. listopadu 1753 mezi Bětou Zapletalovou a jejím synem Janem Zapletalem. Jan přijímá grunt od své matky (fol. 334). Biskupce domluva mezi Josefem Jalečkem a Jiřikem Jalečkem z 8. června 1753. Jiří Jaleček přejímá grunt od Josefa Jalečka (fol. 446). V Klopoticích se domluva uzavírá mezi Ondřejem Hájkem a Pavlem Kovaříkem 4. května 1743. Ondřej Hájek jakož to otčím předává grunt svému nevlastnímu synovi Pavlu Kovaříkovi (fol. 500). Z Majetína pochází

Ve smlouvách tedy převažují přesuny majetku v rámci rodiny. V těchto případech smlouvy upravují převody nemovitosti mezi dosavadním držitelem nemovitosti a dědicem. Takový dědic byl většinou ustanoven již v závěti předchozího vlastníka nemovitosti. V době smrti však neměl dědic např. požadovaný věk na převzetí majetku. Do doby, než se bude moci ujmout svého majetku, jej spravuje ustanovená osoba. Jak smlouvy poukázaly, nejčastěji zvolenou osobou byla matka. V dobovém textu mnou zkoumaných smluv se tento způsob převedení nemovitosti označuje pojem „*popuštění*“. Ať už se ale jedná o převod či prodej nemovitostí, forma zápisů je velmi podobná.

Smlouvy začínají nadpisem, poté následuje datum, místo sepsání smlouvy, představení smluvních stran a svědků. Podstatu zápisu tvoří majetkové záležitosti. Uvádí se jaký majetek a v jakém stavu, přebírá budoucí hospodář. Se stejnou důležitostí je konkretizována podoba majetku, který obdrží bývalý hospodář. Nejčastěji je toto popuštění kompenzováno zřízením „*vejminy*“ neboli výměnku pro dřívějšího hospodáře.

Smlouvy jsou ukončeny výčtem svědků, případně jejich podpisy. Opět jako u svatebních smluv převažují svědci, kteří zaujímají posty v obecní samosprávě. Na závěr jsou všechny smlouvy doplněny vyjádřením panského úřadu, který potvrzuje jejich platnost.

Zápisy trhové a svatební agendy jsou psány novodobou češtinou. Český jazyk je zároveň hlavním jazykem knihy, přesto není jediným, který se v knize užívá. Dále se v knize vyskytuje německý jazyk, kterým je napsáno pět inventářů.¹²² V celkovém počtu zápisů se toto číslo německy psaných textů jeví jako zanedbatelné. Na druhou stranu je německý jazyk hojně využíván při psaní dodatečných poznámek k testamentům či inventářům. Poznámky nejsou nijak obšírné, upřesňují a aktualizují záležitosti, které jsou zmíněny ve vlastním textu testamentu. V knize je používán také třetí jazyk, kterým je latinský jazyk. Latinou jsou psány odborné pojmy zejména právní povahy. V jiných případech jsem užití latinského jazyka nezaznamenala.

Celkově vzato se kniha a jednotlivé zápisy nacházejí v dobrém fyzickém stavu. Ve výše uvedeném výkladu jsou podány základní informace o zkoumané Knize testamentů a inventárních pozůstalostí a také obecné informace o knižních zápisech. Zkrácený výklad jsem podala také o minoritní části knižních zápisů. Provedený diplomatický rozbor se zaměřil na trhovou a svatební agendu, poukázal zejména na ustálenost a jednoduchost zápisů. Novodobá

domluva mezi Liborem Stavělem a jeho tchýní Rozinou Havránkovou, která se stala 13. října 1748 (fol. 809). V Troubkách proběhla domluva 27. května 1743. V tomto případě se jedná záznam kupní smlouvy mezi kupujícím Jakubem Janatou a prodávající Kateřinou vdovou po nebožtíkovi Šebestovi Chalánkovi (fol. 879).

¹²² ZA Opava, pobočka Olomouc, VT, inv. č. 1211, Kniha testamentů i pozůstalostních inventářů 1726 – 1762, fol. 800; Tamtéž, fol. 567; Tamtéž, fol. 181; Tamtéž, fol. 182; Tamtéž, fol. 419.

čeština se ukázala jako převládající jazyk záznamů. Obdobná stereotypnost se projevila také u zápisů testamentů a inventárních pozůstalostí, jak je dále rozpracováno v následující kapitole.

V. Analýza testamentů a pozůstalostních inventářů

Testamenty spadají spolu s inventáři do pozůstalostní agendy. Oproti inventářům jsou testamenty individuálním projevem testátora, který ovlivňoval jejich podobu a obsah. Výzkumy však naznačují, že podoba testamentů je do značné míry ovlivněna dobovými zvyklostmi a právními normami.¹²³ Následný výzkum prokázal, že tovačovské testamenty nejsou výjimkou.

V. 1 Analýza testamentů

Rozbor tovačovské knihy testamentů poukázal, že zápisy testamentů byly zpočátku psány na samostatné složky, které byly později svázané do knihy. Na základě podrobnějšího výzkumu zápisů se přiklání k možnosti, že na tyto složky byly zaznamenány pouze opisy původních originálů. Tyto opisy vykazují rysy listiny. Zápisy v podobě opisů listin vystřídaly na přelomu 16. a 17. století dosavadní zápisy v podobě aktového materiálu. Tento jev vyzoroval J. Pražák při výzkumu žatecké knihy přípovědí a odporů kšaftů, vedené od roku 1536.¹²⁴ Výzkumy badatelů poukázaly také na možnost, že se mohou vyskytovat různé typy zápisů testamentu. Jednak zápisy, které vykazují znaky listiny, a také zápisy, které strukturu listiny postrádají. V tovačovské knize se zápisy postrádající znaky listiny nevyskytují.

Možnou podobu zápisů, jejichž formulář postrádá znaky listiny, podrobněji popsal P. Rak.¹²⁵ Zároveň P. Rak ve své studii dává rozdílný typ zápisů do souvislosti se sociálním statutem testátora. Testamenty, které mají listinnou podobu, sepisovali lépe situovaní testátoři, naproti tomu testamenty postrádající znaky listiny byly pořízeny ústně za přítomnosti svědků a ihned písemně zaznamenány.¹²⁶

¹²³ Viz HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem, 2002, s. 22-23. ISBN 80-7044-440-1.

¹²⁴ PRAŽÁK, Jiří. O metodě diplomatického studia městských knih. In *Archivní časopis* 2, 1953, s. 211. bez ISSN.

¹²⁵ Rak P. podrobil rozboru tři kadaňské městské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603. Povšiml si, že písemné předlohy, na jejichž základě vznikaly zápisy, měly dvojí podobu. Listinná podoba byla zastoupena v pěti procentech testamentárních záznamů, zbývajících 95 % testamentů neobsahovaly ve svých formulacích znaky listiny. Záznamy nemající znaky listiny se vyznačovaly v kadaňském prostředí pěti hlavními částmi, a to protokolárním záznamem o pořízení a předložení testamentu městske radě, dispoziční částí, datací publikace a vkladu testamentu a evidencí poručníků. Tyto části se dále členily. Více o těchto typech záznamů RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. In *Sborník archivních prací* 48, 1998, číslo 2, s. 65-71. ISSN 0036-5246.

¹²⁶ Srov BISINGEROVÁ, Marie – VANĚK, Vojtěch. Pozdně středověké testamenty z Kutné Hory, Kaňku a Čáslavi a jejich dochování v kutnohorském archivu. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva (ed.). *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006, s. 214. ISBN 80-86852-11-3.

Analýza knihy také odhalila, že zápisy testamentů a inventářů pozůstalostí tvoří 97 % z celkového počtu knižních zápisů, což představuje 349 testamentů a inventářů pozůstalostí, které byly zaneseny do Knihy testamentů mezi lety 1726-1762.¹²⁷ Konkrétněji je v knize evidováno 293 testamentů a 56 inventářů pozůstalostí. Následující tabulka zachycuje počty testamentů, které byly sepsány poddanými z jednotlivých vesnic.

Tabulka 8 - Počet testamentů, které byly sepsány obyvateli vesnic tovačovského panství, a které byly zapsány do Knihy testamentů mezi lety 1726 - 1762

Ves	počet testamentů	usedlý
Biskupice	18	29
Bolelouc	24	48
Čechovice	26	41
Čelčice	22	31
Čertoryje	7	22
Hrdibořice	17	24
Charváty	3	12
Chrbov	4	11
Ivaň	34	63
Klenovice	32	53
Klopotovice	18	27(26)
Majetín	9	53
Oplocany	16	44
Rakodavy	4	17
Troubky	29	71
Věrovany	30	67
celkem	293	613(612)

Roční počty sepsaných testamentů jsou v jednotlivých vesnicích v průměru velmi malé. Ve vesnici Ivani, na kterou připadá nejvyšší počet vyhotovených kšaftů, nedosahuje hodnota průměru ani jednoho vloženého (sepsaného) testamentu ročně. Z celkového hlediska bylo za období 36 let sepsáno průměrně 8,1 testamentu ročně. Tyto hodnoty naznačují, že sepisování závěti bylo spíše okrajovou záležitostí. V porovnání s počty usedlého obyvatelstva vyplývá, že za období 36 let sepsal testament přibližně každý druhý usedlý vesnice. V několika vsích je tento průměr překročen, ve vsi Čertoryje a Klopotovice se k sepsání

¹²⁷ Následující analýza vychází z celého počtu dochovaných testamentů. Jeden testament je datován do roku 1725, který je do analýzy také zahrnut.

uchýlil každý třetí usedlý vesnice. Pro vytvoření objektivního závěru by bylo nutné znát přesný počet obyvatel v jednotlivých vesnicích a zhodnotit další demografické jevy a faktory ve zkoumaném období (mortalita, natalita apod.).

Testamenty lze zkoumat z různých hledisek. V této kapitole jsem se zaměřila především na strukturu a obsah testamentů. Z diplomaticko-paleografického hlediska byly některé záležitosti zmíněny již v předchozí kapitole. Závěry, ke kterým jsem dospěla při analýze zápisů knihy, je možné aplikovat i na zápisy testamentů. Zejména skutečnosti, které se týkají písma a jazyka zápisů. Jen upřesním, že všechny zápisy testamentů jsou psány v českém jazyce. V zápisech je používán také latinský jazyk v případech právních pojmů a německý jazyk, kterým jsou psány dodatečné poznámky.

Rozsah testamentů je proměnlivý. Většina testamentů zaujímá jednu až dvě strany. Nejsou ale výjimkou testamenty, které zabírají pět až šest stran. V těchto případech však podstatnou část závěti tvoří připojený inventář, případně odhad testátorova majetku. Objevují se také testamenty, které podávají prosté sdělení o odkazu majetku na půl strany. Ve vesnici Ivani jsem objevila také dva nedokončené testamenty. Jejich zápis končí v dispozitivní části. Je patrné, že měly být dokončeny, jelikož písař pod nedokončeným zápisem vynechal místo. V ostatních případech se mezi testamenty vynechává pouze několik řádků. Jsou také případy, kdy zápisy testamentů splývají v jeden celek a jsou rozpoznatelné až při bližším prozkoumání.

V tovačovské knize testamentů, jsou dochovány opisy testamentů, které mají znaky listiny.¹²⁸ Konkrétně testamenty obsahují invokaci, intitulaci, arengu, naraci. Objevují se formulace, ve kterých testátor odevzdává svou duši do božích rukou a své tělo k pohřbení. Dále se v testamentech vyskytuje vlastní dispozice, koroborace, subskripce a datace.¹²⁹ Tyto vyjmenované prvky nejsou zastoupeny v testamentech v plném rozsahu. Také jejich pořadí je proměnlivé. Této problematice jsem věnovala více pozornosti.

¹²⁸ Základní literatura charakterizuje listinu jako písemnost, podávající svědectví o právním jednání. Skládá se z pevných formulí jako je invokace (vzývání jména božího), intitulace (jméno a titul vydavatele), inskripce (uvedení jména příjemce), arenga (obecná motivace, proč byla listina sepsána), promulgace (ohlašuje se rozhodnutí uvést ve známost vydavatelovu vůli), narace (uvádí konkrétní důvody vzniku listiny), dispozice (vlastní právní jádro listiny), sankce (zajištění právního pořízení), koroborace (oznámení o způsobu ověření), subskripce (podpisy či vyjmenování svědků), datace (údaje o době, případně místu vzniku) a aprekace (závěrečná modlitba). Uvedené pořadí není závazné, stejně tak ne každá listina obsahuje všechny formule. Více HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vydání Jinočany, 2002, s. 206-210. ISBN 80-7319-004-4.

¹²⁹ Shodné části listin vykazují testamenty z pražského prostředí, jejichž výzkum provedl Jiří Pešek. Obdobně jako v tovačovské knize se i pražské kšafy dochovaly v podobě ověřeného knihovního opisu listiny. Struktura pražských kšaftů se tedy velmi podobá struktuře testamentů v tovačovské knize. PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. In *Pražský sborník historický* 15, 1982, s. 72. bez ISSN.

Provedla jsem výzkum, ve kterém jsem sledovala výskyt formulací listiny a jejich četnost v jednotlivých testamentech. Konkrétně jsem se zaměřila na zastoupení invokace, intitulace, formule „Sana-Mente“ (z lat. překlad zdravé mysli), arengy, narace, odkaz duše Bohu/tělo zemi a datace. Zjištěné výsledky shrnují následující tabulky. Daná tabulka na dané téma pohlíží ze statistického hlediska. Obsah a podrobnější rozebrání významu jednotlivých částí listiny je uvedeno v dalším díle této kapitoly.

Tabulka 9 - Zastoupení formulací listin v testamentech tovačovské knihy kšaftů a inventárních pozůstalostí 1726-1762

	invokace	Intitulace	sana-mente	arenga	narace	duše Bohu	datace
počty jevu	88	292	94	50	110	213	287
procenta výskytu	30 %	99,6 %	32 %	17,1 %	37,5 %	72,7 %	97,9 %

Procenta výskytu = výskyt jevu ve vztahu k celkovému souboru zkoumaných kšaftů.

Maximální možný počet výskytu jevu je roven počtu celkově zkoumaných kšaftů, tedy počtu 293. V tabulce jsou zaznamenány počty objevených formulací v testamentech, tyto jsou následně převedeny na procenta výskytu ve vztahu ke zkoumanému vzorku. Téměř stoprocentní zastoupení má intitulace, která se objevuje v 292 testamentech. Intitulace tedy není uvedena pouze v jednom případě. Druhou nejpočetněji zastoupenou částí v testamentech je datace, celkem se vyskytuje u 287 zápisů. Šest testamentů datovací formulí postrádá bez zjevné příčiny. Třetí nejužívanější je formulace, v níž testátor odevzdává duši Bohu.

Ostatní zkoumané části jsou zastoupeny již v mnohem menším počtu. Jejich četnost výskytu se pohybuje pod čtyřiceti procenty. Z této skupiny je nejvíce uváděna narace, následována formulí Sana-Mente a invokací. Nejméně je v testamentech zmiňována arenga. Arengu s narací je možné také chápat jako jeden údaj, neboť obě tyto formulace vyjadřují důvody, které vedly testátora k sepsání závěti. V takovémto případě by byla formulace, uvádějící důvod, zastoupena ve 160 závětích, což představuje 54,6 procenta. Na druhou stranu pokud by byly narace a arenga chápány jako dvě samostatné části, z výzkumu vyplývá, že je v testamentech častěji uváděn konkrétní důvod před objektivním důvodem, které vedly testátora k sepsání závěti. V následující tabulce jsem podrobněji zaznamenala zastoupení jednotlivých částí listin v testamentech v rámci jednotlivých vesnic.

Tabulka 10 - Zastoupení formulací listin v testamentech podle obcí v období 1726 - 1762

ves (počet test.)	invokace	intitulace	Sana-Mente	arenga	narace	duše Bohu	datace	procenta
Biskupice (18)	0	18	4	0	1	13	18	42,9
Bolelouc (24)	0	24	16	7	15	17	24	<u>61,3</u>
Čechovice (26)	4	26	5	6	4	15	25	46,7
Čelčice (22)	12	21	2	5	5	18	21	<u>54,5</u>
Čertoryje (7)	1	7	1	1	0	4	7	42,9
Hrdibořice (17)	4	17	12	1	2	8	17	51,3
Charváty (3)	1	3	0	1	1	2	3	52,3
Chrbov (4)	1	4	0	1	3	4	4	<u>60,7</u>
Ivaň (34)	10	<u>34</u>	1	1	21	<u>31</u>	<u>34</u>	55,5
Klenovice (32)	<u>20</u>	32	<u>20</u>	<u>19</u>	22	28	29	<u>75,9</u>
Klopotovice (18)	2	18	0	1	2	12	18	42,1
Majetín (9)	2	9	4	1	1	2	9	44,4
Oplocany (16)	8	16	1	0	4	10	16	49,1
Rakodavy (4)	0	4	2	0	0	4	4	50
Troubky (29)	16	29	17	5	<u>23</u>	26	29	<u>71,4</u>
Věrovany (30)	7	30	9	2	6	19	29	48,6

Procentuální vyjádření je odvozeno od celkového počtu zkoumaných testamentů, sepsaných v jednotlivých obcích tovačovského panství (viz tabulka 8 a údaj uvedený v závorce za jménem obce) a z celkového maximálního možného počtu výskytů zkoumaných jevů. Údaje, které jsou zvýrazněny, reprezentují nejvyšší dosažené hodnoty zkoumaných parametrů.

Oproti tabulce 9 zde do popředí vystupuje zastoupení částí listiny v testamentech v rámci obcí. Na zjištěné údaje je možné pohlížet čistě ze statistického hlediska. Zároveň se domnívám, že je z nich možné dedukovat přístup obyvatel jednotlivých vesnic ke psaní testamentů. Tedy s jakou pečlivostí byly testamety sepisovány, do jaké míry testátor či osoby podílející se na vzniku testamentu dodržovali, případně lpěli na testamentární praxi.

Ze zjištěných výsledků je možné říci, že v prostoru tovačovského panství dosáhly testamety vysoké stylistické úrovně, jak prokázala analýza testamentů z městečka Klenovice. Části listiny v klenovických testamentech dosáhly ve třech případech zjištěného maxima (invokace, Sana-Mente, arenga). Zbývající zkoumané části listiny jsou taktéž zastoupeny ve vysoké míře. Jednotlivé části listin se tedy vyskytují v téměř v 76 % z celkového počtu klenovických testamentů. Právě z tohoto vysokého zastoupení částí listin odvozují, že poddaní

si byli vědomi, jaké části může obsahovat testament. V případě městečka Klenovice je možné značné zastoupení formulí vysvětlit tím, že se klenovičtí poddaní snažili přiblížit městské testamentární praxi.

Vysoká četnost formulací se projevila také v testamentech, které byly sepsány poddanými ze vsi Troubky. V Troubkách se formulace objevují v 71 % z celkového počtu zkoumaných testamentů. Údaje z Troubek poukazují také na obecné trendy, zmíněné v tabulce 9. V troubských testamentech se tedy projevila pokles ve výskytu arengy. Obecný trend je patrný také v testamentech ze vsi Ivani. Nejrozšířenější formulace jsou v ivaňských testamentech hojně zastoupeny. Naproti tomu formulace, které se z obecného hlediska vyskytují méně, jsou i v ivaňských testamentech zastoupeny v menší míře.

Výskyt jednotlivých formulací v rámci obcí ve většině odpovídá zjištěným obecným trendům, na druhou stranu v některých případech je patrná disproporce ve výskytu formulací mezi obcemi. Například v testamentech pořízených ve vsi Čelčice jsem zaznamenala oproti jiným vsím nezvykle velký počet výskytu invocace. Testamenty ze vsí Bolelouce a Hrdibořice vykazují vysoký výskyt formulace Sana-Mente. Tuto zjištěnou disproporci připisuji osobám, které se podílely na vzniku zápisu testamentu. Domnívám se, že znalosti této osoby či osob a jejich povědomí o testamentární praxi nejvíce ovlivňovaly podobu výsledného zápisu. Na základě zjištěných informací jsem dospěla k závěru, že nerovnoměrnost ve výskytu používaných formulací v testamentech v rámci jednotlivých obcí byla způsobena zejména tím, že testamenty sepisovaly rozdílné osoby a osoby různých kvalifikací.

Je nutné dodat, že mezi testamenty jsou podstatné rozdíly. Pouze patnáct z celkového počtu 293 testamentů obsahuje všechny probírané části listiny. Testamenty s výskytem všech sedmi zkoumaných formulací byly sepsány ve čtrnácti případech poddanými z městečka Klenovice a v jednom případě poddaným ze vsi Hrdibořice.¹³⁰ Těchto patnácti testamentů tvoří ve zkoumaném souboru výjimku. Určit důvod, proč se jejich původci rozhodli právě pro tuto podobu, je velmi obtížné. Vysokou úroveň zápisů testamentů z městečka Klenovice a obce Hrdibořice ukazují na možnou snahu prostřednictvím uvedení formálních náležitostí reprezentovat svou osobu. V případě městečka Klenovice to spojuji se snahou klenovických poddaných přiblížit se městskému prostředí.

¹³⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 173, fol. 179, fol. 183, fol. 187, fol. 191, fol. 194, fol. 196, fol. 201, fol. 202, fol. 203, fol. 209, fol. 214, fol. 218, fol. 225 a fol. 397, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

Zápisy zbývajících testamentů poukazují spíše na skutečnost, že poddaní nepřikládali jeho formální podobě váhu a považovali za důležité pouze jeho praktickou tj. obsahovou stránku. Sepisovali jej z důvodů odkazu majetku. Vyskytují se zápisy, které obsahují pouze intitulaci a vlastní dispozici. Také zbývající části (sankce, koroborace, subskripce) jsou v testamentech nerovnoměrně zastoupeny.

Do textu práce jsem zařadila ukázkou jednoho z patnácti testamentů, která obsahuje všechny výše probírané části listiny. Zápis tohoto testamentu zároveň dosahuje nejvyšší úrovně, která se v tovačovské knize testamentů objevuje. Tento testament dokazuje, že pokud poddaný měl zájem, mohl jeho testament dosahovat značné stylistické a formální úrovně.

Ukázka z testamentu Františka Strušky z vsi Hrdibořice z roku 1759¹³¹

Kšaft neb dokonalé poručenství nebožtíka

Františka Strušky mlynáře hrdibořického

Ve jménu Nejsvětější a Nerozdílné Trojice Svaté, Boha otce, Syna, i Duchu Svatého Amen. Já, František Struška jsem těžkou nemocí od Pána Boha navštíven, při dobrým však rozumu zachovaný. Rozvažujíc sobě nejistotu živobyті svého, umínil jsem sobě, pro urovnání nějakých rozepří mezi dítky a manželkou mou pořádek učiniti, který začínaje takto, zřizuji.

Duši mně na čas živobyті mého od Pána Boha svěřenou zase jemu v jeho nejsvětější ruce skrze mého anděla strážce odevzdávám. Tělo jak by podle křesťanského=katolického obyčeje v Kralicích na krchově při Chrámu Božím Pany Marie založeným s dvojím zvoněním, officium, zpíváním requiem a conductem pohřbeno bylo, co se ale mých milých dítek a manželky týká, takto zřizuji [.....].

Tuto poslední vůli mou zavírám a všechny obzvláště pak moji milostivé [?]panský úřad, pro milosrdenství Boží prosím, aby pak nad tímto výš uvedeným kšaftem, tak nad mýma malýma sirotkama ochrannou ruku míti sobě oblíbili, za co já všechny Pánu Bohu tak jak svou milou duši odporučím. Jež se stalo v mlýně hrdibořickém, dne 18. Decembra 1759.

Zápisy testamentů jsou uvozeny nadpisem. Nadpis se vyskytuje v podobě variant na pojem testament. V dobových zápisech se vedle pojmu *testament* užívá také označení *poslední vůle, kšaft, poručenství*. Někdy se dané názvy kombinují například „*Kšaft neb testament XY*“. V nadpisu je vedle jména testátora uváděn také den a měsíc „*Poručenství*

¹³¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, Poslední vůle Františka Strušky, fol. 397, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

Jana Nováka dne 1. februari 1759“.¹³² V některých případech je nadpis proveden ozdobným písmem a odsazen od vlastního textu testamentu. Zpravidla se však zvláštní úprava nevyskytuje.

Po nadpisu často následuje invokace. Jedná se o formulí vzývající jméno boží. Invokační formule se v testamentech vyskytují zřídka. V některých případech bývá invokace provedena zdobným písmem a je odsazena od textu. Mnohdy však s vlastním textem testamentu splývá a je rozpoznatelná až při čtení závěti. Invokace může být doplněna o grafické symboly kříže či o Kristovy monogramy. Tento typ úpravy jsem objevila pouze dvakrát, v obou případech se jednalo o testamente z vesnice Oplocany, a to z let 1737 a 1749 „*Ve jménu boha otce † y syna † y ducha † svatého Amen*“¹³³.

Invokační formule v tovačovských testamentech.

Pochválen buď Ježíš Kristus.

Ve jménu otce, i syna, i ducha svatého amen.

Ve jménu boha i ducha svatého amen.

Ve jménu boha otce i syna i ducha Svatého Amen.

*Ve jméno Svaté a Nerozdílné Trojice Boha otce, syna, Boha ducha Svatého amen.*¹³⁴

Ve jménu nejsvětější Trojice Boha otce, i syna i ducha svatého, amen.

*Ve jménu nejsvětější Trojice Boha otce, Boha Syna, Boha ducha svatého.*¹³⁵

Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice svaté Boha otce, Boha syna, Boha ducha svatého.

Ve jménu nejsvětější a nerozdílné trojice Boha otce i syna i ducha svatého.

Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice Boží Boha otce, Boha syna, Boha ducha svatého, amen.

Uvedený výčet zachycuje podstatnou část invokačních formulí používaných v tovačovských testamentech. Nejrozšířenější je invokace vzývající svatou Trojici. Poprvé je užitá v testamentu z roku 1734. Zajímavě působí invokace testamentu pozůstalého Matouše Bahůnka. Tato invokace kombinuje zpravidla samostatně používané invokační formule. „*Pochválen buď Ježíš Kristus, a pochválena buď nejsvětější Trojice, Bůh otec, Bůh syn, a*

¹³² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Poslední vůle Jana Nováka z 1. února 1759, fol. 911, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹³³ Tamtéž, Poslední vůle Josefa Štastníka z 23. ledna roku 1749, fol. 29; Tamtéž, Poslední vůle Tomáše Štastníka z 1. června 1737, fol. 34.

¹³⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 28, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹³⁵ Tamtéž, fol. 885.

Bůh duch svatý, až na věky věků Amen“.¹³⁶ Zároveň je nejdelší invokací, která se v tovačovské knize testamentů nachází.

Během sledování výskytu jednotlivých formulací listiny jsem zaznamenala, že od 40. let 18. století dochází k mírnému nárůstu invokace v testamentech. Jejich obsah však po celé zkoumané období zůstal ustálený. Obecně se dá říci, že sledované invokační formule se vyznačují stereotypností. Do jisté míry se jeví, že invokace v tovačovské knize se od zmapovaných formulí z městského prostředí výrazněji neodlišují. V případě invokace vzývající svatou Trojici se v městském prostředí objevují invokace stejného znění jako v mnou zkoumaných testamentech. Konkrétně jsem porovнала invokace používané v testamentech obyvatel měst ze severozápadních Čech a invokace v testamentech obyvatel z městečka Hořepník.¹³⁷

V testamentech, které nemají invokační formulí, následuje za nadpisem intitulace neboli jméno testátora. V tovačovských testamentech se vyskytuje intitulace v této podobě „*Kšaft neb poručenství po nebožtíku XY z dědiny.*“, „*Poručenství Bartona Rybky souseda z Bolelouce*“¹³⁸. V tomto případě nadpis a intitulace splývají, testátor je identifikován křestním jménem, příjmením a názvem místa odkud pochází, a to v objektivní formě. V testamentech se objevuje i intitulace v subjektivní formě „*Já Martin Brázda z dědiny*“¹³⁹, „*Já, Josef Jureček osedlý soused z dědiny Majetina*“¹⁴⁰. Intitulace je přítomna u všech tovačovských testamentů, vyjma jednoho. Tento neoznačený testament byl sepsán v roce 1745 ve vesnici Čelčice. Je zajímavé, že testament obsahuje ostatní náležitosti – invokaci, dataci, vlastní dispozici, výčet svědků.¹⁴¹ Jméno původce není uvedeno ani v rejstříku.

V některých případech je identifikace testátora doplněna o informaci určující jeho postavení v rámci rodinných vztahů. Tímto způsobem se zpravidla vymezovala žena

¹³⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 804, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹³⁷ Pro oblast severozápadních Čech invokační formule zmapovala Hrubá Michaela. V tomto prostředí se používají formule, které stručně i obsáhleji vzývají jméno Boží. Formule, které vzývají svatou Trojici, se v městech severozápadních Čech objevuje například v podobě „*Ve jménu Svaté a nerozdílné Trojice, Boha otce, Boha Syna a Boha Duchy svatého amen*“. Hrubá také vyjádřila názor, že se používaly obecně rozšířené typy formulí. Více o invokačních formulích z dané oblasti HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 119-121. Další porovnanou oblastí je městečko Hořepník. V hořepnických testamentech se používaly nejčastěji dva typy invokací: „*Ve jménu nejsvětější a nerozdílné Trojice boží (Boha) Otce, (Boha) syna a (Boha) Duchy svatého Amen.*“ a „*Ve jménu nejsvětější (Svaté) a (nerozdílné) Trojice boží Amen.*“ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století*, s. 63-64.

¹³⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 925, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹³⁹ Tamtéž, fol.57.

¹⁴⁰ Tamtéž, fol.814

¹⁴¹ Tamtéž, fol. 242.

testátorka.¹⁴² Testátorka Tereza Kluková je v nadpisu své závěti intitulována způsobem „*Testament Apoleny manželky po nebožtíkovi Matějovi Kalanderovi*“¹⁴³. Tato jednoduchá forma naznačuje, že Apolena Kalanderová byla v době sepisování svého testamentu již vdova. Z tohoto typu intitulací je tedy možné zjistit, zda testament sepisovala vdova či vdaná žena. V tovačovské knize jsem však na tento typ intitulace narazila i v testamentu sepsaným mužem „*Poručenství Jana Lesanského mládence po nebožtíku Janu Lesanským pozůstalého syna z Klenovic*“¹⁴⁴. V tomto případě je možné odhadovat, že Jan Lesanský v době sepisování závěti byl svobodný a jeho otec již zemřel. Daný případ ukazuje, že intitulace, ve které se zmiňuje rodinný stav, nemusí být záležitostí pouze testátorek.

V menší míře se v testamentech objevuje intitulace, která vedle jména uvádí také sociální statut testátora. V tovačovských testamentech jsou používány pouze dva pojmy, *sedlák* či *chalupník*. Toto prosté zmínění statutu napomáhá zjistit, které skupiny venkovského obyvatelstva se rozhodovaly pro sepsání poslední vůle. Zároveň je z daného statutu možné nahlédnout na testátorovo smýšlení o sobě samém. Testátor vyjadřuje, do které skupiny venkovského obyvatelstva podle svého vlastního názoru náležel. Případně do jaké skupiny testátora řadily osoby, které se na vzniku testamentu podílely. Pouze v jednotlivinách se vyskytují intitulace, které v sobě zahrnují informaci o povolání testátora. V tovačovských testamentech je uvedeno dvakrát povolání mlynáře a jednou povolání šenkýře a jednou funkce rychtáře. Informace o povolání se vyskytují v menší míře také u městských testamentů.¹⁴⁵

Na intitulaci navazuje formule vyjadřující způsobilost k sepsání testamentu. V poddanských testamentech svou způsobilost původce vyjadřuje slovním spojením „*jsouce při dobré paměti*“, „*jsouce zdravého rozumu*“. Vyskytuje se i kombinace těchto dvou spojení „*jsouce při dobré paměti a zdravém rozumu*“. Objevují se i variace této formule „*Pořádek při dobré paměti činí XY*“,¹⁴⁶ „*ještě při svým zdravým a dobrým rozumě udělal poručenství XY*“¹⁴⁷, „*majíce dobrou paměť*“¹⁴⁸. Tato formule je psána v subjektivní i objektivní formě. Co se týká umístění formule v testamentu, je v mnou sledovaných závětích umístěna za intitulací. V některých případech je formule zařazena na závěr testamentu a to před výčtem svědků. Mnohem rozšířenější jsou případy, kdy testamentey danou formuli zcela postrádají.

¹⁴² Srov. HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 120-121.

¹⁴³ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Testament Apolena Kalanderová, 20. duben 1758, Chrbov, fol. 22, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁴⁴ Tamtéž, fol. 201.

¹⁴⁵ Srov. HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 120.

¹⁴⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 792, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁴⁷ Tamtéž, fol. 804.

¹⁴⁸ Tamtéž, fol. 814.

Po vyjádření způsobilosti následuje arenga. V této části měl testátor možnost vyjádřit své osobní motivy, které ho vedly k sepsání závěti. Výzkumy z městského prostředí naznačují, že nad subjektivním názorem testátora převládly obecně používané formulace. Tato skutečnost se projevila v používání vzorových areng.¹⁴⁹ Podobnost areng je pozorovatelná i v tovačovských testamentech. Používané arengy zpravidla představují jedno téma, které je používáno v několika variantách. Tato podoba je viditelná u krátkých i rozvinutějších forem areng, které jsou používány v tovačovských testamentech. Individuální či obsáhlejší formulace se v testamentech nevyskytují. Krátké arengy tvořené pouze několika slovy zpracovávají téma života a mají zpravidla tuto formu „znajíce nestálost života svého“¹⁵⁰, „uznávající krátkost života mého“¹⁵¹, „Vidouce cíl a konec života mého“¹⁵². V rozvinutějších formách se vedle tématu života objevuje také téma času.

Rozvinutější formulace areng v tovačovských testamentech

„Poněvadž všechny věci svým časem jdou, a svým časem pomijejí. Uznávám já XY krátkost života svého.“¹⁵³

„Poněvadž všechny věci svým časem jdou, a svým časem pomijejí, a že všelijaká paměť v zapomenutí přichází, jedině leč psaným listem a stvrzena bývá. I zaznamenávající já XY krátkost života svého a že s tímto světem rozloučiti se musím.“¹⁵⁴

„Já XY uznávám krátkost života mého, testament sem si dělati umínil.“¹⁵⁵

„a uvažující sobě běh tohoto světa a to sice, že jeden umřítí musí.“¹⁵⁶

„rozvažující sobě běh tohoto světa, uznávající sám po sobě, že poslední cíl přichází.“¹⁵⁷

V tovačovských testamentech se vedle arengy objevuje také narace.¹⁵⁸ V této části testamentu se uvádí konkrétní důvody, které vedly ke vzniku závěti. V tovačovských testamentech jsou prostřednictvím narace zaznamenány dva objektivní důvody sepsání testamentu – nemoc a rodinná situace. Testátoři trpící nemocí vyjádřili svůj stav frázemi

¹⁴⁹ HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, s. 124-127.

¹⁵⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 759, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁵¹ Tamtéž, fol. 28.

¹⁵² Tamtéž, fol. 811.

¹⁵³ Tamtéž, fol. 140.

¹⁵⁴ Tamtéž, fol. 166.

¹⁵⁵ Tamtéž, fol. 15.

¹⁵⁶ Tamtéž, fol. 892.

¹⁵⁷ Tamtéž, fol. 900.

¹⁵⁸ Neudertová dodává, že arenga a narace se často prolínají a nelze je proto nutně chápat jako samostatné části. NEUDERTOVIČ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, s. 128.

„ležíce na smrtelné posteli“¹⁵⁹, „jsouce v smrtelné nemoci postaven“¹⁶⁰, „jsa navštíven od Pána Boha těžkou nemocí“¹⁶¹. V druhém případě testátoři používali frázi „jsouce pořádku mezi manželkou a dětmi učinit“. U většiny testamentů není narace vyjádřena. Přesto je pravděpodobné, že i tito tovačovští poddaní sepisovali závěti ze stejných důvodů. Mohly však nastat i jiné okolnosti, které podnítily testátora ke kšaftování.

Nemoc či majetkové záležitosti patří k hlavním důvodům kšaftování i v městském prostředí. K tomuto závěru došla M. Neudertová¹⁶², A. Smržová¹⁶³ i Pešek. Jiří Pešek však na první a druhé místo staví rodinné vztahy a odkaz majetku jako celku jedné osobě.¹⁶⁴ M. Neudertová představuje i další důvody kšaftování, například výpravu na dalekou cestu, válečné tažení. Důvod, který by mohl být aplikovatelný i v tovačovském prostředí, se týká staroby – pokročilého věku a s tím spojené snahy připravit se na přicházející smrt.¹⁶⁵ Ve zkoumaných tovačovských testamentech není zmíněna formule, která by tento jev vyjadřovala. Na druhou stranu tato indispozice formulace neznámá, že někteří z poddaných právě z této příčiny svůj testament nehodlali sepsat.

Ve 213 testamentech je zaznamenána formule, ve kterých testátor odkazuje Bohu svou duši a tělo zemi. Přes tento značný výskyt v testamentech převažují jednoduše formulované odkazy duše. Testátoři nejčastěji svou duši odevzdávali prostřednictvím formule „*Předně poroučím mou milou duši pánu Bohu stvořiteli mému*“¹⁶⁶. Výjimku představuje formule, která je použita v závěti Jana Růžičky ze vsi Chrbova.¹⁶⁷

¹⁵⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 868, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁶⁰ Tamtéž, fol. 866

¹⁶¹ Tamtéž, fol. 814.

¹⁶² Nemoc se řadí k nejčastějším důvodům, které vedly k sepsání závěti měšťany měst v severozápadních Čechách. Ve vlastním textu testamentu měšťané tuto skutečnost konstatovali stručně slovy „v nedostatku zdraví.“ Někteří testátoři popsali své důvody podrobněji. Hrubá uvádí, že nemoc je často chápána jako spravedlivé potrestání od Boha. Takové pojetí nemoci může být vyjádřeno „...znamenaje, že mě Bůh spravedlivě nemocí navštívil“. HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 128. Vyjádření, které se odvolává na Boha, se objevilo i v testamentu Josefa Jurečky z dědiny Majetina „...jsa navštíven od Pána Boha těžkou nemocí“. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 814, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁶³ V testamentech hořepnických měšťanů byla také hlavním důvodem sepsání testamentu nemoc. Tento důvod se vyskytuje u 75 % kšaftujících. V pěti testamentech je jako důvod udán pokročilý věk. Smržová narazila také na ojedinělý případ, kterým byl nátlak příbuzných na testátora, aby učinil pořizení. SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století*, s. 65-66.

¹⁶⁴ U více než 150 kšaftů určil Pešek v pražských testamentech za důvod kšaftování komplikované rodinné poměry testátora, které vznikly několikanásobným sňatkem. U 126 kšaftů byl důvodem odkaz majetku jako celku jedné osobě. Pešek vysledoval, že nejčastěji byl majetek odkazován manželskému partnerovi či dětem. PEŠEK, Jiří. *Pražské knihy kšaftů a inventářů*, s. 74-75.

¹⁶⁵ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 129-137.

¹⁶⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 864, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁶⁷ Tamtéž, Poslední vůle Jana Růžičky ze 14. května 1753, fol. 15.

„Předně poroučím duši mou k obrazu božímu stvoření Stvořiteli svému, aby ji slávu nebeskou obdržeti ráčil, kterou odevzdávám blahoslavené a neposkvrněné Panně Marii a všem milým božím Svatým v ochranu jejich. Tělo vzaté ze země, aby božího velkého hlasu u Sv. Jiří pochované, očekávalo, vstane mrtvý k soudu radostně a vesele.“

Oproti jiným formulím je v této duše odevzdána nejen Stvořiteli, ale také Panně Marii a všem Svatým. Ojedinelá je také část, ve které testátor odevzdává své tělo. Pouze v této závěti je ve formulí obsažena zmínka o očekávání posledního soudu.

Ukázky odkazů duši Bohu a těla zemi v testamentech v tovačovské knize testamentů

„Předně poroučím duši mou Pánu Bohu Stvořiteli mému a tělo do země, ze které pošlo.“¹⁶⁸

„Předně poroučím duši mou v ochranu Boží, tělo mé k pochování do země.“¹⁶⁹

„Předně duši svou Bohu Všemohoucímu v jeho nejsvětější ruku a tělo v zemi k pochování odevzdává.“¹⁷⁰

„Předně poroučí svou duši Bohu otci a tělo do země z kteréžto země pošlo, aby pohřbeno bylo.“¹⁷¹

„Předně duši mou pánu bohu a všem božím svatým.“¹⁷²

„Předně v ochranu Pánu Bohu duši odevzdávám, od kteréž ho, jsem ji přijal a tělo zemi zanechávám.“¹⁷³

„Předně poroučím duši mou Bohu Stvořiteli svému a tělo pak zemi matce, z kteréžto pošlo.“¹⁷⁴

„Předně a nejprve své tělo zemi a duši svou poroučí v ruce Pána Ježíše Krista.“¹⁷⁵

Jistý osobní rozměr formulacím dodává testátorovo vyjádření, jak má být naloženo s jeho tělem, o místě pohřbení či o podobě pohřbu. Testátoři jmenují osoby, kterým má být tělo předáno k pohřbení. V tovačovských testamentech mužští testátoři své tělo, pokud tak uvádějí, odevzdávají své ženě a dětem. U testátorek není daná problematika zmíněna. Místo pohřbení je v tovačovských testamentech uvedeno ve třech případech u Zuzany Navrátilové

¹⁶⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 17, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁶⁹ Tamtéž, fol. 22.

¹⁷⁰ Tamtéž, fol. 29.

¹⁷¹ Tamtéž, fol. 754.

¹⁷² Tamtéž, fol. 806.

¹⁷³ Tamtéž, fol. 814.

¹⁷⁴ Tamtéž, fol. 851.

¹⁷⁵ Tamtéž, fol. 721.

„Předně aby tělo bylo podle církevního řádu pod titulem nejsvětější rodičky Boží v chrámu Kralickém pohřbeno“¹⁷⁶ Jana Havliše a Františka Strušky.

Jan Havliš si mimo jiné přál, aby byl pohřben bez okázalostí. „Předně poroučím duši mou k obrazu božímú stvořenou Stvořiteli svému, tělo ze země vzaté poroučím zemi, aby v zemi pochováno bez pompy a hluku pochováno bylo“.¹⁷⁷ Z. Navrátilová pocházela z vesnice Hrdibořice a J. Havliš z Chrbova, přáli si tedy být pohřbeni mimo své „bydliště“. Což je asi hlavní důvod, proč ve svých závětech místo pohřbu konkretizovali. Domnívám se, že v ostatních případech testátoři místo nespécifikovali, jelikož předpokládali, že budou pohřbeni v místě bydliště, případně v rámci zaběhnutého úzu vesnice.

V 50. letech 18. století se objevuje formulace, která specifikuje podobu pohřebních rituálů. Konkrétně je v ní kladen důraz na katolickou stránku pohřbu. Byla použita u osmi závětí, všechny byly sepsány testátory z vesnice Troubky. „Předně mou bídnou duši Bohu Stvořiteli svému, od kterého jsem ji přijal, odevzdávám, mé pak tělo by křesťanským způsobem pochováno bylo, a to ze mší svatou zpívanou a conductem“¹⁷⁸.

Výše zmíněné formulace představují důležité, ale nikoli nejrozsáhlejší části v tovačovských testamentech. Nejrozsáhlejší částí testamentu je odkaz majetku testátora. V testamentech může být tato část uvozena slovním spojením „stateček můj, co mi Pán Bůh požehnal“¹⁷⁹. V několika případech se objevuje věta „grunt od milostivé vrchnosti svěřený“¹⁸⁰. Po tomto vyjádření následuje testátorův odkaz majetku. V tovačovských testamentech se v dispozitivní části řeší tři hlavní roviny. V první rovině testátor odkazuje svůj movitý a nemovitý majetek, ve druhé se uvádějí charitativní a církevní odkazy a ve třetí rovině jsou uváděny soupisy dluhů a pohledávek. Tyto tři roviny jsou v testamentech zpravidla obsaženy v menší či větší míře. Vlastní dispozice nabízí ke zkoumání řadu jevů, z tohoto důvodu jsem se rozhodla této části testamentů věnovat samostatnou kapitolu.

Po vlastní dispozici následují části listiny, které testament ukončují. Jedná se o sankci, koroboraci, subskripci a dataci. Cílem sankce je zabezpečit naplnění závěti z právního hlediska. Sankce se může vyskytovat ve dvou formách - benedikci a kominaci. Benedikce je forma sankce, ve které se slibuje odměna těm, kteří dohlédnou na zajištění testamentu. Oproti tomu kominace hrozí pokutami a tresty osobám, které budou znění testamentu porušovat.¹⁸¹

¹⁷⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 385, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁷⁷ Tamtéž, fol. 28.

¹⁷⁸ Tamtéž, fol. 892.

¹⁷⁹ Tamtéž, fol. 46.

¹⁸⁰ Tamtéž, fol. 557.

¹⁸¹ HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd*, s. 208.

V tovačovských testamentech je sankce zastoupena v nepatrném počtu testamentů. Zpravidla je vyjádřena větou „*k tomu všech Pánů oficirů prosím pro Pána Boha, aby se tento testament v ničem nerušil*“.¹⁸² Z textu vyplývá, že poddaní svou žádost směřovali k „úředníkům“. Otázkou však zůstává, zda se jednalo o představitele obecní samosprávy nebo o panské úředníky. M. Neudertová ve svém výzkumu poukázala, že v městském prostředí žádost směřovala k městské radě, jež měla svou autoritou realizaci testamentu zaštitit.¹⁸³ Měšťané se tedy obraceli na instituci s dostatečnou právní autoritou. Je možné, že si stejným způsobem počínali i poddaní. V případě tovačovského panství by se tedy poddaní spíše obraceli na panské úředníky, neboť ti disponovali větší autoritou nežli představitelé obecní správy.

V městském prostředí se měšťané vedle žádostí o hladký průběh v rámci sankcí obracejí také na městskou radu s prosbou, aby ochránila pozůstalé, zejména vdovy a sirotky.¹⁸⁴ Ve mnou zkoumaných testamentech se tento typ žádosti vyskytuje pouze v závěti Františka Strušky. V jeho závěti je tato prosba vyjádřena „*a všechny obzvlášť pak moji milostivé [?] panský úřad, pro milosrdenství Boží prosím, aby pak nad tímto výš uvedeným kšaftem, tak nad mýma malýma sirotkama ochrannou ruku míti sobě oblíbily*“.¹⁸⁵ O ochranu sirotků je žádán panský úřad. V tomto případě je příjemce žádosti jednoznačně specifikován oproti výše uvedených sankcím. Formulace, které by poukazyvaly na negativní sankci tedy kominaci, se v tovačovských testamentech neobjevuje.

Po sankci následuje koroborace – neboli oznámení o způsobu ověření. V tovačovské knize se testamenty ověřují pomocí pečeti, vlastnoručního podpisu a přítomností svědků. Ve zkoumaných testamentech se projevuje fakt, že pečeť se používá v kombinaci s podpisem. Naopak podpis může být používán samostatně. O používání pečeti, vypovídají dvě skutečnosti. Jednak se zmínky o užití pečeti, objevují ve znění závětí. Za druhé jsem se s pečetí setkala ve formě písmen *L. S.*, jedná se o zkrácenou verzi latinského *Locus sigilli*, kterým se označuje místo původního umístění pečeti. Druhý způsob existuje i ve verzi, která je vyjádřena českým jazykem *Obecní pečeť*.

Bližší informace o způsobu pečetění testamentů je obtížné z dostupných informací získat. Nedostatek údajů také ztěžuje konkrétněji určit funkci a podobu používaných pečeti. Jak je známo, pečeť má funkci ověřovací, pověřovací a uzavírací. Otázkou například zůstává,

¹⁸² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 115, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁸³ HRUBÁ, M. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 166.

¹⁸⁴ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století*, s. 70; NEUDERTOVI, M. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 166.

¹⁸⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 397, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

jakou z těchto funkcí pečeť plnila v originálech mnou zkoumaných opisů. Byla připojena z důvodu uzavření nebo byla použita jako prostředek ověřující pravost testamentu. Osobně se přikláním k druhé možnosti na základě částí textu, které použití pečeti zmiňují. Například úryvek, „*Že my to naši přítomností dosvědčujeme a naši obecní pečeti potvrzujeme*“¹⁸⁶ vyskytující se v závěti Františka Melichara.

Vedle pečeti je testament ověřen pomocí podpisů. Tento způsob je opět avizován textem „*že tomu tak a ne jinak jest, to já tu dole opsaný svědek mou přítomností dosvědčuji a podpisem svým vlastním jménem se podepisuji*“¹⁸⁷. V tomto případě je závěť stvrzena vlastnoručním podpisem staršího purkmistra Jiřího Vybírala. Jiné části textu předznamenávají, že testament stvrdilo podpisem více osob „*Že tento pořádek a poslední kšaft při dobrém a stálém rozumu jeho se stal a spořádal, toho my úředové podpisem našich jmen potvrzujeme*“.¹⁸⁸ Vlastnoručními podpisy stvrzovali testamente představitelé vesnické správy. S podpisy samotných testátorů jsem se nesečkala, zároveň nejsou v testamentech uvedeny poznámky, které by tuto možnost naznačovaly. Hovořím-li o vlastnoručních podpisech, vycházím ze znění textu testamentu, neboť v opise není možné ověřit, zda se svědci, úředníci, skutečně vlastnoručně podepisovali. Nebo zda jde o používanou frázi a jména svědků napsal písař, který se na vzniku testamentu podílel.

Za jistou formu ověření znění testamentu považují také vyjádření typu „*Stalo se u přítomnosti úřadu*“¹⁸⁹, „*že tomu tak a ne jinak jest, toho dosvědčujeme my úředové*“¹⁹⁰, „*jenž se stalo u přítomnosti toho svrchu psaného úřadu*“¹⁹¹. Tento způsob stvrzení je v tovačovské knize nejrozšířenější. Vyskytují se i případy, kdy v testamentu není zastoupen ani jeden z těchto způsobů ověření.

Poté v testamentu následuje datace, která zpravidla znění kšaftu uzavírá. V testamentech se datace vyskytuje v znění „*Jenž se stalo (v Majetíně) dne a léta svrchu psaného*“¹⁹². Pro zjištění data, je nutné vrátit se na začátek testamentu, kde je datum uvedeno. Užívá se i latinský způsob datování *Actum v Tovačově dne 6. May 1741*¹⁹³, *Sigl d. 5. Martz 1734*¹⁹⁴. Přes různé styly psaní se v dataci projevuje dodržovaná posloupnost údajů, nejdříve se uvádí den v týdnu, který je psán arabskou číslicí. Poté následuje měsíc. Vedle celých názvů

¹⁸⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 601, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁸⁷ Tamtéž, fol. 605.

¹⁸⁸ Tamtéž, fol. 47.

¹⁸⁹ Tamtéž, fol. 38.

¹⁹⁰ Tamtéž, fol. 40.

¹⁹¹ Tamtéž, fol. 136.

¹⁹² Tamtéž, fol. 51.

¹⁹³ Tamtéž, fol. 117.

¹⁹⁴ Tamtéž, fol. 98.

měsíců se používají i zkratky. Zejména pro měsíc September, October a November. Poté následuje rok psaný arabskými číslicemi.

Mezi poslední uváděné údaje patřilo místo, ve kterém došlo k sepsání závěti. Místo je vyjádřeno jednoduchou formou „*jenž se stalo v Oplocanech*“¹⁹⁵ nebo „*v dědině Ivani*“¹⁹⁶. Jako poslední bývají vypsána jména přítomných svědků. Testamenty tyto vyjmenované části nemusí vždy obsahovat, proto může být způsob jejich ukončení rozdílný.

Znění některých testamentů je doplněno o prohlášení panského úřadu. Prohlášení se vyskytuje v několika provedeních. „*Toto poručenství, neb ostatní vůle, se od úřadu panského tovačovského, ve všech punktech a klauzulích, jak na hoře pojmenované jsou, ratificíruje v zámku tovačovském (dne 6. April 1748)*“¹⁹⁷. „*Toto poručenství se za pořádné uznává, dle kterého se všechno vyplniti má, proč se od panského úřadu ve všech punctech a klauzulích aprobíruje a ratificíruje (Actum) v Tovačově (14. Februara 1740)*“¹⁹⁸.

Z textu vyplývá, že prostřednictvím tohoto vyjádření panský úřad potvrdil a schválil obsah testamentů. Za místo, kde bylo toto prohlášení sepsáno, se uvádí tovačovský zámek. Prohlášení je také datováno. Při srovnání datace testamentu a datace vyjádření se objevuje časová prodleva mezi oběma úkony. Tento jev jsem podrobněji zkoumala u vesnice Věrovany, z 30 testamentů je prohlášení panského úřadu připojeno u třinácti z nich. Časová prodleva mezi úkony je proměnlivá. V nejkratším časovém úseku uplynuly dva dny mezi sepsáním závěti a prohlášením. Poté se například jednalo o časovou prodlevu v délce tří, pěti, šesti až třinácti dny. Nejdelší časová prodleva je 52 dní. V tomto případě je testament datován do 8. května a prohlášení do 29. června.¹⁹⁹ Pokud byla stanovena časová lhůta, během které mělo dojít k sepsání prohlášení, není ji možné z daného vzorku určit.

Poddanské testamenty se do značné míry vyznačují stejným obsahem a strukturou. Forma zápisů jednotlivých testamentů je ustálená. Porovnání s konkrétními výzkumy z městského prostředí naznačilo, že mezi poddanskými a městskými testamenty existuje jistá podobnost.²⁰⁰ Testamenty v tovačovské knize se strukturou a obsahem více blíží již dříve zmiňovaným hořepnickým testamentům. Z hlediska podobnosti s testamenty severozápadních

¹⁹⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 51, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 136.

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 163.

¹⁹⁸ Tamtéž, fol. 563.

¹⁹⁹ Tamtéž, fol. 598.

²⁰⁰ Formule poddanských testamentů jsem srovnávala s testamenty měšťanů měst severozápadních Čech. Tyto testamenty byly sepsány v předbělohorské době. Za druhé jsem poddanské testamenty porovnávala s testamenty měšťanů z městečka Hořepníku. Tyto testamenty byly sepsány v 18. století.

Čech předbělohorské doby, připisují určitou podobnost obecnému opoždění při přejímání, případně pronikání městských vlivů do vesnického prostředí.

Výše provedená analýza testamentů poukázala na skutečnost, že poddanské testamenty se vyznačují stejným obsahem a strukturou. Z hlediska struktury se používají krátké a ustálené formule. Formule rozvinutějšího typu jsou ojedinělé. Vyskytují se v testamentech klenovických poddaných. V testamentech klenovických poddaných jsou také zastoupeny testamenty s „vysokou“ stylistickou úrovní. Porovnání s konkrétními výzkumy z městského prostředí naznačilo, že mezi poddanskými a městskými testamenty existuje podobnost. Na základě srovnání se dá říci, že formulace v tovačovských testamentech jsou velmi podobné někdy i shodné s formulacemi, které zaznamenala Adéla Smržová v testamentech hořepnických měšťanů. Shodně znějící formulace jsem zaznamenala ve znění intitulace, invokace, arengy a narace. Do jisté míry byly užívané formule v tovačovských testamentech shodné i s formulacemi, které zaznamenala Michaela Hrubá pro oblast severozápadních Čech předbělohorské doby. Tato podobnost potvrzuje myšlenku Michaely Hrubé, které předpokládá, že se v testamentární praxi používaly vzorové formule. Srovnání s hořepnickými testamenty naznačilo, že se vzorové formule používaly také v 18. století a užívaly se na moravském území i českém území v obdobnou dobu.

Užívané formule měly ustálenou formu a během sledovaného období nedošlo k výrazným změnám v jejich znění. Z hlediska četnosti používaných formulí jsem v případě invokace během sledovaného období zaznamenala její nárůst v testamentech, a to od 40. let 18. století. Tento nárůst mohl být zapříčiněn vzrůstající úrovní testamentárních zápisů.

V. 2 Analýza inventáře pozůstalosti

Spolu s testamenty jsou do tovačovské knihy vloženy opisy inventářů. Početně převažují inventáře, které následují za vlastním zněním testamentů a jsou jeho součástí. Tento typ inventáře se v knize nachází v 72 případech. Do knihy jsou vloženy i samostatné zápisy inventářů, a to v 56 případech. Převládajícím jazykem zápisů je český jazyk.

Zápisy pěti samostatně vložených inventářů jsou sepsány v německém jazyce. Jde například o inventář Tomáše Kalaby z vesnice Věrovany. Inventář není datován, na základě rozboru písařské ruky se domnívám, že byl psán ve 40. letech 18. století. Z městečka Klenovice pocházejí dva inventáře, inventář Jakuba Janouška z roku 1744 a inventář Františka Doležela. Inventář F. Doležela není datován, ale s velkou pravděpodobností pochází také ze

40. let 18. století. K časově starším patří inventář Bartona Kuběny z vesnice Biskupice z roku 1734 a inventář Michaela Friemera z vesnice Majetína z roku 1738.

Německy psané inventáře jsou uvozeny pojmem „*Inventarium*“ nebo „*Verlassenschaft*“. Poté následuje jméno a příjmení testátora, výčet pozůstalých a majetku. Německy psané inventáře se svým rozsahem řadí ke skromnějším zápisům, například inventář Františka Doležela má deset řádků.

Přepis inventáře Františka Doležela v celém znění²⁰¹

Verlassenschaft

Nach dem sed. Frantz Doležel, welcher eben in diesem Jahr ab intestato gestorben und folgende Erben hinterlassen. Viktorin ... 18. Jahre, Jan ... 13., Matouš ... 9., Fabian ... 7 und Barbara ... 3.

Abschätzung

2. alte Stutten 16 fr.

1. Fohlen 8 fr.

Německé zápisy nejsou provedeny příliš pečlivě, chybí informace o svědcích a ve dvou případech i datace. Výjimku tvoří inventář Michaela Friemera, který zabírá tři strany a obsahuje potřebné náležitosti. Z dostupných informací je obtížné odhalit důvod, proč jsou dané zápisy sepsány právě v německém jazyce. Na užití německého jazyka neodkazují příjmení testátorů, vyjma M. Friemera.²⁰² Také v období, ve kterých byly zápisy sepsány, je převládajícím jazykem zápisů český jazyk.

Struktura zápisů, ať se jedná o samostatně vložený inventář, nebo inventář, který je součástí testamentu, je téměř shodná. Zpravidla jsou uvozeny nadpisem. Používá se latinská verze „*Inventarium*“ i česká verze „*Inventář*“. Případně se objevuje kombinace slov „*Inventář anebo Pořádnost*“. Poté následuje jméno a příjmení nebožtíka, jehož majetek je inventarizován, název místa, odkud nebožtík pocházel a datum. V inventáři se vyskytují dvě data. V úvodu inventáře je zaznamenáno datum smrti nebožtíka, v závěru je poznamenáno datum sepsání inventáře spolu s výčtem svědků. Po porovnání časových prodlev se projevilo, že se v tovačovském panství přistupovalo k inventarizaci majetku po nestejně dlouhém období. Jsou případy, kdy inventarizace proběhla ve dne nebožtíkova úmrtí. Jindy mezi

²⁰¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 182, Inventář pozůstalosti, František Doležal, městečko Klenovice.

²⁰² U čtyř osob, jejichž majetek byl inventarizován, je možné vysledovat český původ jejich příjmení. Příjmení Doležel vzniklo ze slovesa doležet. Příjmení Janoušek vzniklo z osobního jména Jan. Příjmení Kalab vzniklo ze severočeského nářečí a příjmení Kuběna vzniklo ze slova obecného významu. Více k daným příjmením MOLDÁNOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 1983, s. 57, s. 93, s. 98, s. 119. bez ISBN.

úmrtím a sepsáním uběhly čtyři, deset, sedmnáct, devatenáct dní. Objevují se i případy, kdy uběhlo několik měsíců, než se přikročilo k inventarizaci.²⁰³

Svědci pocházeli z řad představitelů venkovské samosprávy. Svědci z okruhu pozůstalých, poručníků či sousedů nejsou v inventářích zmiňováni. Je pravděpodobné, že zástupci obce inventář nejen dosvědčovali, ale zároveň dohlíželi, případně i prováděli samotnou inventarizaci majetku. Některé inventáře jsou do knihy vloženy bez výčtu svědků. Pokud jsou svědci uvedeni, je inventář dosvědčován jednou až čtyřmi osobami. Jak ukazují výzkumy z městského prostředí, byla inventarizace zpoplatněna.²⁰⁴ V mnou zkoumaných inventářích je částka za inventarizaci uvedena ve dvou zápisech. Majetek Jiřího Brázdy byl po inventarizaci oceněn na částku 58 zlatých 30 kr. Z této sumy mu byl odečten za inventarizaci 1 zl. 30 kr.²⁰⁵ Druhý inventář je sám o sobě výjimečný, jelikož byl pořízen v domácnosti osoby, která spáchala sebevraždu. V inventáři jsou vedle běžných záležitostí rozepsány a oceněny úkony, které souvisí se způsobem nebožtíkovy smrti.²⁰⁶ Položky, které se týkají procesu inventarizace, jsou podrobně vypsány. Ve výčtu dluhů byly zapsány mimo jiné tyto položky:

Od přítomné Inventury45 kr.

Za po[?] štěmlování2 kr.

Panu hejtmanu od ratificírování

Této inventury occiedencí24 kr.

Tento seznam poukazuje, jaké služby a v jaké výši byly zpoplatněny. Zároveň ukazuje, jaké náležitosti byly spojeny s aktem inventarizace. Platilo se tedy za samotnou inventarizaci, dále se hradilo orazítkování inventarizačního zápisu. Také za schválení inventarizačního zápisu si úředník účtoval. Celková částka za inventarizaci dosahuje 1 zl. 10kr. Jelikož jsou k dispozici pouze dvě ukázky týkající se zpoplatnění inventarizace, je těžké stanovit, podle jakých kritérií byla stanovena suma za inventarizace. Jisté vodítko se nachází ve výkladu M. Neudertové, která předpokládá, že se za inventarizaci platilo podle velikosti majetku.²⁰⁷

²⁰³ V městském prostředí severozápadních Čech se k inventarizaci přistupovalo většinou po dvou dnech. Je popsán i případ, kdy byl majetek nebožtíka inventarizován až po třech letech. NEUDERTOVÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, s. 259.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 259.

²⁰⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 860, Inventář Jiří Brázda 9. duben 1736, Troubky.

²⁰⁶ V inventáři jsou vyčísleny tyto úkony „od popravý dle přiložené aprobaci zapláceno 12 fr., všelijaké při té popravě vynaložené útraty dle aprobace za vydání se klade 22 fr. 54 kr“. Tamtéž, fol. 456, Inventarium Jakub Šusta, jenž se ve Věrovanech sám oběsil, 16. listopad 1760.

²⁰⁷ HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, s. 259.

V případě, že inventář následuje za testamentem, má úvodní část nejčastěji tuto podobu. „*Inventář nebožtíku XY, z dědiny, který učinil při dobrým rozumu poručenství, po sobě následovní pozůstalost zanechal.*“²⁰⁸ Pokud je inventář do knihy zanesen samostatně, je uvozen formulí „*Inventář po nebožtíku XY, který dne ... roku (ab intestato)(bez testamentu) zemřel a následující pozůstalost po sobě zanechal.*“²⁰⁹

Po úvodní části následuje výčet pozůstalých osob. U pozůstalých osob se uvádí pouze křestní jméno. K identifikování pozůstalé manželky se používají slova „*vdova*“, „*pozůstalá manželka*“. Před jmény pozůstalých potomků se užívá slova „*děti*“, „*sirotci*“. U některých inventářů je u jmen dětí uváděn také jejich věk. V inventáři jsou zmiňovány děti nezletilé, zletilé i provdané. V některých inventářích je jmenován manžel provdané dcery „*Růžu provdanou za Josefa Navrátila Sedláka*“.²¹⁰ Pokud byl některý z potomků za života nebožtíka vypořádán, může se tato skutečnost objevit také v inventáři, nejčastěji se užívá slova „*vydělený*“, „*vydělená*“. V inventáři se také zaznamenává, z jakého manželství jednotlivé děti pocházely.

Poté následuje soupis inventarizovaného majetku. V prostředí tovačovského panství se preferovala vedení zápisů po určitých tématických skupinách. Téma inventarizované skupiny je provedeno ozdobným písmem. Skupiny jsou nadepsány slovem, které vystihuje inventarizovaný majetek. V užívání nadpisů se projevuje variabilita „*Grunt a k němu*“, „*na dobytku*“, „*hospodářství*“, „*na dluhách*“. Jednotlivé tématické skupiny mohou být od sebe odsazeny. U inventarizovaných položek je uváděno, které z pozůstalých osob každá z nich připadne.

Ve zkoumaných inventářích je sepisováno hospodářské zvířectvo, zemědělské nářadí, plodiny. Vyskytují se i skupiny zaznamenávající dluhy a pohledávky. Grulich s Matlasem z vnitřní struktury pozůstalostních inventářů mimo jiné odvozují hodnotovou hierarchii evidovaných položek.²¹¹ Z tohoto hlediska je hodnotová hierarchie v oblasti tovačovského panství nestálá, jelikož ve vnitřní struktuře zkoumaných inventářů se projevuje proměnlivost v řazení evidovaných položek. V některých inventářích je hospodářské zvířectvo uváděno před zemědělským nářadím, v jiných inventářích je řazení opačné.

V inventářích se objevuje stálý okruh hospodářských zvířat – koně, hovězí dobytek, skopový dobytek, vepřový dobytek a včely. Téměř ve všech inventářích jsou odkazovány

²⁰⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 36, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

²⁰⁹ Tamtéž, 34.

²¹⁰ Tamtéž, 34.

²¹¹ Srov. GRULICH, Josef – MATLAS, Pavel. Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (jižní Čechy, 17. – 18. století.). In *Český lid* 96, 2009, 1, s. 4. ISSN 0009-0794.

koně a hovězí dobytek. Skopový a vepřový dobytek je evidován v menší míře. Odkazy včel případně včelstva se vyskytovaly výjimečně. Vysoké zastoupení hovězího dobytka a koní potvrzuje jejich významnou funkci v rolnickém hospodářství. Koně byli používáni k obdělávání půdy a k tažení vozů. Hovězí dobytek se choval pro mléko, maso i na prodej. K potahu a k obdělávání půdy se mohly využívat také volská spřežení, tento způsob použití hovězího dobytka však není ze zkoumaných inventářů možné doložit. Voli jsou v inventářích evidováni velmi sporadicky. Hospodáři vlastnili zpravidla několik dospělých jedinců koní a hovězího dobytka.

Stav dobytka na poddanských statcích v předbělohorském období sledoval například J. Hanzal. Na poděbradském panství připadl v průměru na jeden statek 4,4 koně a 14 kusů hovězího dobytka. Svůj výsledek Hanzal komparoval s pracemi jiných autorů. Ze srovnání vyplývá, že na poddanských statcích v předbělohorské době počty hovězího dobytka převyšovaly počty koní.²¹² V inventářích z tovačovského panství se počty hovězího dobytka a koní na statcích vyrovnávají. V jistých případech počty koní převyšují počty hovězího dobytka. Situace na tovačovském panství je podobná stavu, který vyzoroval J. Jančák na Slovácku v 18. století. V této oblasti se chovalo poměrně hodně koní a vzhledem k jejich počtu se chovalo málo skotu.²¹³ Přestože jsem se o tuto problematiku podrobněji nezajímala, je zde patrný posun v chovu koní a skotu od předbělohorského období. Tento posun je možné vysvětlit robotním zatížením poddaných. Poddaní museli vlastnit dostatek koní, aby mohli vykonávat povinné roboty. Z hlediska tovačovského panství je s velkou pravděpodobností dané tvrzení platné, jelikož poddaní byli zatíženi výraznými robotami již v předbělohorském období.²¹⁴

Poddaní chovali také vepřový a skopový dobytek. V inventářích je odkazován vepřový dobytek častěji než dobytek skopový. Na druhou stranu je z inventářů patrné, že se prasata

²¹² Hanzal zkoumal stav dobytka na poddanských statcích v 1. polovině 16. století. Výsledky své práce komparoval s prací Aloise Míky a Františka Hrubého. Jejich výzkumy naznačily, že hovězí dobytek převyšoval počty koní, liší se pouze poměr mezi zkoumanými subjekty. U Hanzala vycházel poměr koní k hovězímu dobytku 1:3, Míkovi 1:1,24 a Hrubému poměr 1:3 (na jednu usedlost připadalo 3,2 koně a 10,8 hovězího dobytka). Z práce Hanzala vyplývá, že výsledný poměr mezi zkoumanými subjekty ovlivňuje několik faktorů. Je nutné sledovat, zda se jednalo o prodej nebo odkaz mezi členy rodiny. Výsledky se různí také na základě pramene, ze kterého se informace čerpají a jistý vliv mohou mít také geografické podmínky. HANZAL, Josef. *Předbělohorské poddanské inventáře*. In *Český lid* 50, 1963. s. 169-174.

²¹³ Na půllánu se chovalo v průměru 4-6 koní a 4-5 hovězího dobytka, na čtvrtlánu 2-3 koně a 3-4 hovězího dobytka a půllánici a podsedníci chovali 2 koně. A ostatní 1-3 krávy. U hovězího dobytka se počítají společně krávy a mladý dobytek. JANČÁŘ, Josef. *Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století*. In *Český lid* 51, 1964, s. 77. bez ISSN.

²¹⁴ František Matějka uvádí, že se roboty rolníků pohybovaly v rozmezí 35-92 dní do roka, roboty zahradníků v rozmezí 17-55 dní. V Lobodících dosahovala roboty 107 dní. Matějka uvádí, že se jednalo o největší robotu, kterou tehdy poddaní na Moravě konali. MATĚJEK, František. *Z feudální problematiky moravského předbělohorského období*, s. 239.

chovala v menším počtu. Odkazují se po jednom až deseti kusech. Oproti tomu z odkazů skopového dobytka vyplývá, že hospodář mohl vlastnit až třicetihlavá stáda.²¹⁵ Ovce z hlediska chovu nevyžadují takovou péči jako vepřový dobytek. Domnívám se, že právě náročnější způsob chovu neumožňoval poddaným vlastnit větší počty vepřového dobytka.²¹⁶ Jiné druhy hospodářského či domácího zvířectva (husy, kachny, slepice, krůty) nejsou v inventářích evidovány. Grulich s Matlasem ve své studii uvádějí, že důvod, proč se například nezapisovala drůbež, může souviset s její snadnou reprodukcí a nízkou hodnotou.²¹⁷

Záznamy v inventářích poukazují také na skutečnost, že poddaní si zvířata pronajímali. Ve zkoumaných inventářích se pronajímá zejména hovězí dobytek, a to krávy. Záznamy nasvědčují, že se dobytek pronajímal i na dobu několika let. Domnívám se, že poddaný si krávu pronajal z důvodu získávání mléka. Hlavní důvod však spatřuji v možnosti odchovu telete.

V inventárních zápisech jsou zvířata pečlivě popsána. Zvířata se identifikují několika způsoby. Uvádí se jejich věk, stav, barva, v několika případech jsem objevila i jméno zvířete (kobyly 14 let jménem) *Švadlena*²¹⁸. Stáří zvířete se vyjadřovalo konkrétním počtem let, dále pojmy *mladá*, *stará*, *letošní*, *loňský*, *jarní*. Stav zvířete se hodnotil pojmy *dobrý*, *špatný*, *malý*, *lysý*, *hrubý*. Pojem *hrubý* se používá u popisu zvířat i zemědělských nástrojů. Původně *hrubý* znamenal *velký*.²¹⁹ Barva je používána k rozlišení koní a hovězího dobytka. Užívá se například pojmy *šimla*, *strakatá*, *černá*, *červená*. Dobytek se odlišuje také užíváním pojmů, které charakterizují zvíře v určitém stupni svého vývoje. Hovězí dobytek je označován pojmy *kráva*, *jalovice*, *tele*, *vůl*, *býk (bejček)*, *jalůvka teprve odstavená*. Koně se označují pojmy *hřebec*, *valech*, *klisna*, *hřebica*, *hříbě*, *polka*²²⁰. Vepřový dobytek se rozlišoval pojmy jako *svině*, *bachyně*, *vepř a selata*. Vepřový dobytek se souhrnně v inventářích označuje pojmem *černý dobytek*. Ovce se odkazují bez bližší specifikace. Není tedy patrné, zda se odkazuje beran či ovce nebo jehňata. U jednotlivých zvířat je vyjádřena také jejich cena.²²¹ Záznamy ukazují, že hodnota dobytka se odvíjela od jeho stavu a stáří.

²¹⁵ Třicetihlavé stádo ovcí odkazuje rovným dílem mezi pozůstalé Havel Krátký. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 114, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

²¹⁶ Více k této problematice GRULICH, Josef – MATLAS, Pavel. Hmotná kultura a projevy, s. 7.

²¹⁷ GRULICH, Josef – MATLAS, Pavel. Hmotná kultura a projevy, s. 7.

²¹⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 592, Inventář Kateřina Zbořilová, 10. květen 1752, Věrovany.

²¹⁹ MOLDÁNOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*, s. 13.

²²⁰ Označení *polka* se objevuje v několika inventářích, bohužel se mi nepodařilo přesně zjistit, co daný význam vyjadřuje.

²²¹ Cena hospodářského zvířectva se uvádí ve zlatých rýnských.

Vedle hospodářského zvířectva je v inventářích odkazováno zemědělské nářadí. Zmiňováno je zejména nářadí, které se využívalo k obdělávání polností. Téměř v každém inventarizovaném majetku se objevuje *vůz, pluh se železy a brány*. Uvádějí se detaily, které nářadí blíže specifikují. Zejména se popisuje stav, ve kterém se nářadí nacházelo v době inventarizace a materiál, ze kterého bylo vyrobeno. Stav nářadí se vyjadřoval pojmy *dobrý, lepší, starší, hrubý*. Z dostupných informací je možné odvodit, že se v tovačovském panství používaly nástroje, které byly vyrobeny převážně ze dřeva. V menší míře se zmiňuje také železo, kterým však byly opatřeny pouze části zemědělského nářadí. Z popisu nářadí vyplývá, že jím byla okuta kola vozů, případně se vyskytovalo na částech bran či pluhů. Inventáře poskytují pouze základní popis těchto nejčastěji odkazovaných zemědělských nástrojů.

Vypočítávání dalších předmětů je v zápisech často vyřešeno formulací „*a ostatním hospodářstvím*“, „*a jinými všemi patřícími věcmi*“. Jistou představu o tom, jaké předměty se skrývaly za touto formulací poskytují zápisy, ve kterých je zemědělské nářadí podrobněji vypsáno. Inventáře, ve kterých jsou zmíněny i jiné předměty, však tvoří ve sledovaném vzorku výjimku. Následující výčet předmětů pochází právě z tohoto nevelkého počtu inventářů. Vedle zemědělského nářadí uvádím vybavení domácností a jiných odkazovaných předmětů, které se v zápisech objevují.

Z nástrojů, které se používaly k zápřahu dobytka, jsou v inventářích několikrát zmíněny chomouty. Zmiňována jsou rovněž sedla. V jednom z inventářů jsou evidovány také podkovy. Z nářadí, které se využívalo při sklizni a k obdělávání polností, jsou zmíněny vidle. Rozlišovaly se *hnojné* a *senné* vidle. Dále je jmenována lopata, rýč, cepy, motyka a kosa. Z nářadí, které se používalo ke zpracovávání dřeva, se často uvádějí sekery a pily. V zápisech jsou rozlišovány malé, velké, příruční sekery a pily. Objevil se také pantok a řezák. Ve dvou inventářích jsou vypsány nástroje, které se používaly k detailnějšímu opracování dřeva: *nebozízek, hoblík, poříz*.

Z vesnického nábytku jsou zmíněny pouze truhly nebo truhlice. V jednom z inventářů je zaznamenána železná postel. Z ložního prádla jsou odkazovány polštáře a peřiny. Z kuchyňského vybavení se v zápisech objevila pouze máselnice, sloužící k výrobě másla, a železný kotelník, který byl používán k tepelné přípravě jídla. Občas se objevují odkazy konkrétního oblečení, jako byl *kožich* a *župan*. Také je odkazováno šatstvo, u kterého se však blíže nespecifikuje jeho podoba. V jednom ze zkoumaných inventářů se objevily také zbraně, a to *ručnice* a *brokovnice*.²²² V inventářích ze staršího období se objevují zprávy především o

²²² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 422, Inventář pozůstalosti Václav Klubačka z 2. května 1737.

zbroji. Výskyt palných zbraní zaznamenala Petráňová L. v majetku profesionálních myslivců, tyto záznamy však pocházejí z předbělohorské doby.²²³

Přestože se ve zkoumaných inventářích nenacházejí doklady o dalších zemědělských náradích či nástrojích – kladiva, ohlávky, jha, žebříky a jiném vybavení zvláště nábytku a kuchyňském nádobí, je více než pravděpodobné, že poddaní jimi museli disponovat. Bez těchto základních nástrojů by nebylo možné vykonávat každodenní povinnosti. Ze struktury zápisů jsem také odvodila, že se v rámci inventární praxe neprováděl popis usedlostí. Inventáře neobsahují informace o podobě usedlosti či jednotlivých místností. Výjimkou je inventář pozůstalosti po sedláku Václavovi Klubačkovi, v jehož znění se objevují kusé zmínky o stavebním materiálu, stavu usedlosti a vnitřním uspořádání.²²⁴

„V kamnech ve světnici dobrý železný kamnovec, jedna z desek v síni, a v dolní komoře druhá.“

„Stavení dobrý, dobře okrytý, s podlahama dobrýma, plotama natřenýma, a dvě zahrady odborkama zaplaňkované, kterých se vším 85 kusů. Se stříškou nad tím parbanem dobrou.“

Z úryvku je patrné, že dům V. Klubačky se skládal ze světnice, síně a komory. Tyto místnosti představují základní části, ze kterých se venkovský dům skládal. Přesto se příliš z této ukázky nedá vyvozovat o podobě domu v tovačovském panství. Je nutné brát také v potaz, že na podobu konstrukce stavení měla vliv řada faktorů. Například záleželo na zámožnosti majitele, geografické lokalitě a časovém období.

Rekonstruovat vnitřní uspořádání a vybavení venkovské zemědělské usedlosti se pro předbělohorskou dobu pokusili badatelé L. Petráňová a J. Vařeka. Výzkum provedli na základě studia poddanských inventářů. Zároveň své výsledky doplnili o poznatky archeologie a etnografie.²²⁵ Domnívám se, že jejich závěry je možné přenést i do mnou zkoumané lokality. A to z důvodu, který uvádějí i samotní autoři, že vnitřní uspořádání a provoz místností se řídily tradičními pravidly. A v případě světnice se její podoba neměnila až do přelomu 19. a 20. století a její prvky našli etnografové rozšířené v Čechách i na Moravě.²²⁶

²²³ Petráňová uvádí, že zbroj byla součástí kmenového inventáře domu až do poloviny 17. století. Více PETRÁŇOVÁ, Lydia - VAŘEKA, Josef. Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventářů). In *Archaeologia historica* 12, s. 278.; Poměrně četné zprávy o zbrojích zaznamenal Hanzal v kšaftech z pardubického a litomyšlského panství, pocházející z první poloviny 16. století. Hanzal také poznamenává, že v zápisech z konce 16. století a počátku 17. století se zbroj již v soupisech nevyskytovala. HANZAL, Josef. Předbělohorské poddanské inventáře, s. 173.

²²⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 420- 423, Inventář pozůstalosti Václav Klubačka, sedlák z Biskupic, 2. květen 1737.

²²⁵ Výsledky výzkumu jsou shrnuty ve studii PETRÁŇOVÁ, Lydia - VAŘEKA, Josef. Vybavení venkovské zemědělské usedlosti, s. 277-287.

²²⁶ PETRÁŇOVÁ, Lydia - VAŘEKA, Josef. Vybavení venkovské zemědělské usedlosti, s. 281.

Poměrně hojně jsou v inventářích evidovány zemědělské plodiny. Zpravidla se uvádí množství plodin, které se v době zápisu nacházely na statku. Nejčastěji jsou zapisovány stavy obilí. Množství obilí se vyjadřuje v *měřících* nebo také ve *snopech* či *kopách*. Ze zápisů vyplývá, že poddaní pěstovali pšenici, ječmen, žito, oves a proso. Z luštěnin je jmenován hrách. Vyskytují se i zprávy, které naznačují, že poddaní pěstovali konopí a len. Občas jsou v inventářích zaznamenány odkazy sena. Množství sena se vyjadřovalo v *otýpkách*. Z potravin jsem objevila pouze odkaz mouky. V popisech se vyskytují dva druhy tzv. *chlebová mouka* a *pšeničná mouka*. V inventářích se objevují odkazy *beček* – nádob, které mohly být používány k uchovávání potravin. Jančár, J. konstatuje, že na Slovácku bečky sloužily k uskladnění obilí a v menších bečkách se skladovala sůl.²²⁷ Často je v zápisech evidováno dříví, jehož množství se počítalo na *sáhy*. Zápisy inventářů zcela postrádají odkazy knih, obrazů či jiných cenných předmětů. V závěru inventáře jsou zpravidla shrnuty dluhy a pohledávky nebožtíka. Výčet dluhů bývá zpravidla rozsáhlejší nežli výčet pohledávek. V převaze dluhů se může skrývat také vysvětlení, proč jsou v inventářích v minimech případů uvedeny odkazy finanční hotovosti.

Inventáře v tovačovské knize podávají informace o chovaném dobytku, pěstovaných plodinách, zemědělském nářadí a finanční situaci poddaných v okamžiku jejich smrti. Inventáře neumožňují, oproti výše citovaným autorům, hlubší pohled na problematiku vybavení domácností, hmotné kultury či mentality, jednak z důvodu nevelkého vzorku, který byl k dispozici a zejména pro svou obsahovou a strukturální strohost zápisů.

²²⁷ JANČÁŘ, Josef. Zemědělská usedlost na Slovácku, s. 79.

VI. Vlastní dispozice testamentů

Ve vlastní dispozici testátor odkazuje svůj majetek mezi pozůstalé. Na prvním místě se zpravidla uvádí, komu a s jakým příslušenstvím případně testátorova usedlost. V tovačovských testamentech se odkazuje (selský) *grunt* nebo *chalupa*, (*chaloupka*). V některých případech je pro usedlost používán *statek*, *stateček*, *živnost*, tyto pojmy jsou v dobovém textu synonymem slova *grunt*.

V této části jsem se také rozhodla věnovat otázce typů usedlostí, které se na tovačovském panství vyskytovaly. V českých zemích se v 18. století a z části i v 19. století vyskytovaly dva základní typy poddanské nemovitosti, a to nemovitost zakoupená a nemovitost nezakoupená. Od těchto typů se odvíjela práva poddaného na usedlost. Větší dispoziční práva poddanému zaručovala zakoupená nemovitost. Zároveň bylo s tímto typem spojeno více povinností, které musel poddaný plnit. U nezakoupené usedlosti mohla vrchnost hospodáře kdykoliv vyměnit, ale povinnost pečovat o stav usedlosti byla v tomto případě na straně vrchnosti.²²⁸

O výskytu typu nemovitosti v tovačovském panství vypovídá již existence samotných testamentů, neboť právo kšaftovat měli pouze ti poddaní, kteří disponovali zakoupenou nemovitostí. Nezakoupené nemovitosti se v tovačovském panství mohly také nacházet. Jistý náznak poskytuje zápis v inventáři Jiřího Stojana, který se týká jeho chalupy a zní: „*Chalupa, která jak jiné v Chrbově pozůstávající chalupy do dalšího poukazu obci chrbovské panská jest*“²²⁹, tato ukázka by do jisté míry mohla vypovídat o existenci nezakoupeného typu nemovitosti. Na druhou stranu tvrzení, že chalupa patří panství, jednoznačně tento typ neprokazuje, jelikož u obou typů byla vrchnost skutečným vlastníkem nemovitostí.

Problematické nezakoupených a zakoupených usedlostí se věnoval také Josef Jančář při zkoumání inventářů z oblasti Slovácka. J. Jančář došel k závěru, že většina gruntů ve vesnicích na jižní Moravě na konci 18. století byla zakoupena. Vyzoroval však, že tomu tak nebylo vždy, jelikož v inventářích bývají uváděny sumy, za něž byl grunt zakoupen nebo se o nich píše jakou o zakoupených, ale dosud nevyplacených.²³⁰ Otázkou nezakoupených usedlostí se pro oblast Čech i Moravy dlouhodobě zabýval také Josef Tlapák.²³¹

²²⁸ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a v první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha, 2009, s. 86. ISBN 978-80-7286-151-4.

²²⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 26, Testament Jiřík Stojan, 21. června 1759, Chrbov.

²³⁰ JANČÁŘ, Josef. Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století. In *Český lid* 51, 1964, 2, s. 76. bez ISSN.

²³¹ Pro oblast jižní Moravy a také jižní části Olomouckého kraje provedl výzkum Josef Tlapák. Pro oblast jižní Moravy poznamenává, že nezákupní držba byla na tomto území rozšířená, ve velké většině případů si však

VI. 1 Odkazy nemovitosti

Po menším odbočení se nyní vrátím k odkazu nemovitosti. Testátor odkazoval nemovitost a k ní náležející majetek tzv. *hlavnímu dědici*. Jednoznačně lze říci, že hlavní dědic pocházel vždy z okruhu testátorových příbuzných. Okruh příbuzných nabízí řadu osob, které se po nebožtíkovi mohly ujmout usedlosti, proto jsem ze zkoumaných testamentů vytvořila užší vzorek, ve kterém jsem sledovala příbuzenský vztah mezi hlavním dědicem a osobou testátora.²³²

Tabulka 11 - Příbuzenský vztah mezi hlavním dědicem a osobou testátora

Příbuzenský vztah	Počet	%
syn	135	60,6
dcera	27	12
manželka	11	5
dítě	9	4
zeť	3	1,4
synovec	1	0,5
není hlavní dědic	6	2,3
prodej	5	2,3
nelze určit	24	10,9
Celkem	221	100,0

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů. V šesti případech se hlavní dědic nevyskytoval a v pěti případech byla usedlost prodána, nebylo možné přesně určit osobu hlavního dědice. Tyto údaje jsem v tabulce ponechala z důvodu procentuálního vyjádření. Po jejich odejmutí by mohlo dojít ke zkrácení získaných hodnot.

Z tabulky vyplývá, že nejčastěji se hlavním dědicem stával hospodářův syn, a to v 61 % případů. Ve 12 % případů byla hlavním dědicem ustanovena dcera a v 5 % případů matka. Ve třech testamentech byl za hlavního dědice prohlášen testátorův zeť a v jednom testátorův synovec. Jiní příbuzní, kteří by se po smrti hospodáře stali jeho nástupci, se ve zkoumaném

poddání své usedlosti zakoupili. Z hlediska jižní části Olomouckého kraje svůj výzkum zaměřil na panství Ivanovice na Hané, velkostatek Doloplazy, panství Pačlavice atd. Poddanskou pozemkovou držbu v této oblasti zkoumal pro poslední čtvrtinu 18. století. V těchto místech vyzoroval, že většina usedlostí byla po první polovině 18. století nezakoupená. Na sledovaném území dochází k obratu až od poloviny 80. let 18. století. Tato změna byla podporována vrchností a v druhé polovině 18. století dochází tedy k zavádění dědičné zakupní držby. TLAPÁK, Josef. K problematice vývoje nezakupní držby poddanské půdy v jižním výběžku olomouckého kraje v závěru feudalismu. In BENEŠ, Zdeněk – MAUR, Eduard – PÁNEK, Josef. *Pocta Josefu Petránovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 397-408. ISBN 80-85268-05-1.

²³² Pro podrobnější průzkum odkazu nemovitostí jsem vytvořila užší vzorek. Kritérium pro zařazení zápisů do tohoto vzorku byla příslušnost testátora ke vsi Rakodavy, Věrovany, Majetín, Charváty, Bolelouc, Troubky, Čertoryje, Oplocany, Ivaň, Biskupice, Chrbov.

vzorku nevyskytovali. Dále jsem sledovala, za jakých okolností se právě výše uvedení dědicové stávali hlavními dědici. V případě synů se ukázalo, že syn byl za hlavního dědice určován, jestliže byl jediným mužským potomkem v rodině testátora. Pokud byly v rodině i dívky, zpravidla se dávala přednost potomkovi mužského pohlaví. Objevují se také rodiny, ve kterých jsem registrovala pouze potomky mužského pohlaví.²³³ V takovém to případě jsem zaznamenala odkazy nemovitosti jak nejstaršímu, tak prostřednímu i nejmladšímu synovi.

Zjišťovala jsem, zda se v rodinách s více mužskými potomky projevovala věková preference. Tedy zda převládají odkazy nejstaršímu, prostřednímu nebo nejmladšímu synovi. Sledování dané problematiky komplikoval především fakt, že věk potomků není zaznamenán ve všech zkoumaných zápisech. Přesto je určitý vzorek testamentů, ve kterých je možné danou problematiku sledovat. Rozhodnutí testátorů, komu ze svých synů usedlost odkáží, dokládají následující ukázky. Tyto ukázky reprezentují nejrozšířenější strategie, které byly ve zkoumaném vzorku vyzorovány.

Tomáš Hašek svůj grunt odkázal pětiletému synovi. V rodině je i čtrnáctiletý syn, v tomto případě se však ukazuje, že by starší syn mohl být nemocný, jelikož mu otec v závěti určil chaloupku na gruntě k užívání až do jeho smrti.²³⁴ Testátor Matěj Krejčíř odkazuje grunt osmiletému synovi, jelikož staršího devatenáctiletého syna poslal na řemeslo.²³⁵

Závěť Josefa Kapana reprezentuje další z možných důvodů, za kterých byla usedlost přenechána nejmladšímu synovi. Josef Kapan měl pět dětí, z toho čtyři syny a jednu dceru. Grunt zanechal nejmladšímu dvouletému synovi Cyrilovi. V případě Cyrilova úmrtí mělo přejít dědictví gruntu na čtyřletého Jiřího, případně jednoroční Marii. Dva nejstarší, osmnáctiletý a desetiletý syn, nejsou do dědičnosti gruntu zahrnuti.²³⁶ Tímto rozhodnutím, chtěl podle mého názoru J. Kapan, zajistit manželce a dětem dostatečný způsob obživy. Pokud by grunt přenechal nejstaršímu synovi, s velkou pravděpodobností by byla matka a zbývající děti odkázány na výnos z výměnku.

Martin Čech měl tři syny, grunt získal patnáctiletý, prostřední syn. Nejstarší syn již 30letý byl ženatý a usazený v Hrdibořicích. Je zřejmé, že v době otcovy smrti měl vlastní

²³³ V rodině Josefa Zatloukala žili v době jeho smrti tři synové a jedna dcera ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 866, Poručenství Josefa Zatloukala 15. říjen 1741 Troubky; Stejná situace panovala v rodině Havla Kalaby. Tamtéž, fol. 905; V rodině Tomáše Smolky žilo pět synů a jedna dcera. Tamtéž, fol. 908; V rodině Martina Beni byli v závěti jmenováni čtyři synové, Tamtéž, fol. 568.

²³⁴ Tamtéž, fol. 851, Testament Tomáš Hašek, 16. srpna 1726, Troubky.

²³⁵ Tamtéž, fol. 110, Poručenství Matěj Krejčíř 29. prosinec 1738, Ivaň.

²³⁶ Tamtéž, fol. 46, Testament Josef Kapan, 10. února 1752, Oplocany.

domácnost. Testátor tedy grunt odkázal druhému nejstaršímu synovi v rodině.²³⁷ Také Marina Soušková odkázala grunt prostřednímu, osmnáctiletému synovi Františkovi. Starší 25letý syn Josef získal na gruntě chalupu. Jako jisté vysvětlení se opět nabízí, že byl Josef nemocný a nebyl schopný se o grunt postarat, na druhou stranu je zde zmínka o jeho případném sňatku. Z této závěti nelze jednoznačně určit, proč byl prostřední syn vybrán za hlavního dědice.²³⁸ Přesto se i zde projevuje náznak strategie, a to takové, že mladší synové byli ustanoveni za hlavní dědice v případech, kdy byli již jejich starší bratři zajištěni, případně nebyli způsobilí převzít nemovitost a s tím spojené povinnosti. Případně ponechání usedlosti mladšímu synovi mohlo rodině zajistit lepší životní podmínky.

V ostatních testamentech, kde bylo možné danou problematiku sledovat, byl za hlavního dědice určen nejstarší syn.²³⁹ Z těchto ukázek je možné vysledovat, že na tovačovském panství dávali testátoři při výběru hlavního dědice přednost nejstaršímu mužskému potomkovi v rodině.²⁴⁰

Ve 27 případech odkázal testátor nemovitost své dceři. Dcera se stává hlavní dědičkou zejména tehdy, když je jediným potomkem testátora nebo jsou v rodině potomci pouze ženského pohlaví. V případě, že je v rodině více dcer, nebylo možné ze vzorku vysledovat, zda se u potomků ženského pohlaví projevovala věková preference.²⁴¹ Objevují se i případy, kdy se dcera stala dědičkou nemovitosti, přestože je v rodině i mužský potomek.

²³⁷ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 679, Testament Martin Čech, 8. říjen 1731, Bolelouc.

²³⁸ Tamtéž, fol. 458, Testament Marina Soušková 13. březen 1761, Biskupice.

²³⁹ Nejstarší synové byli hlavními dědici prohlášeni například v Poručení Jiří Hrbáček, 18. únor 1734 Troubky ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 857; Tamtéž, fol. 908, Poručení Tomáš Smolka 24. června 1758, Troubky; Tamtéž, fol. 603, Kšaft František Šurma, 18. června 1757, Věrovany; Tamtéž, fol. 420, Inventář pozůstalosti Václava Klubačky 2. května 1737, Biskupice; Tamtéž, fol. 725, Testament Valentin Šišluzel 14. října 1747; Tamtéž, fol. 113, Poručení Havel Krátký 26. října 1740, Ivaň; Tamtéž, fol. 147, Poručení Kašpar Příkryl 8. listopadu 1749, Ivaň; Tamtéž, fol. 151, Poručení Matouš Slabý 19. listopadu 1757 Ivaň; Tamtéž, fol. 31, Poručení Tomáš Jalička 24. květen 1733, Oplocany.

²⁴⁰ Josef Grulich, který sledoval situaci venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století věkovou preferenci nezaznamenal. Novým vlastníkem se stával nejmladší i nejstarší syn. Uvádí, že volba nástupce původního hospodáře probíhala zejména s ohledem k stávajícím rodinným poměrům. GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice, 2008, s. 304. ISBN 978-80-7394-091-1; Dědičnou praxí se na štáhlavském panství zabývala také Alice Velková, která sledovala proměnu dědičké praxe před a po zavedení patentu z roku 1787. Zjistila, že až do konce 18. století se při výběru dědice usedlosti uplatňovala preference nejmladšího hospodářova syna. Starší hospodářův syn byl za dědice usedlosti vybírán zejména v případech, kdy hospodář již nechtěl hospodařit, případně byl mladší syn k hospodaření nezpůsobilý. Po změně dědičného práva roku 1787 začalo již před koncem 18. století přibývat dědiců z řad starších synů a od třetího desetiletí 19. století byla již jasně dávaná přednost nejstaršímu synovi před synem nejmladším. VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 192- 212.

²⁴¹ V testamentu Matouše Bahůnka jsou uvedeny čtyři dcery, grunt zdělila Marie. Věk děvčat není uveden. ²⁴¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 804, Martin Bahůnek, 20. září 1743, Majetín; V závěti Bartona Rybky jsou zmíněny čtyři dcery, jedna z dcer byla v době smrti testátora již provdaná, grunt připadl dceři Barboře, jedné ze zbývajících tří svobodných dcer. Tamtéž, fol. 925, Barton Rybka, 20. února 1757, Bolelouc; Kašpar Rada odkazuje svou chalupu dceři Veruně, má ještě dvě dcery. Tamtéž, fol. 417, Poručení Kašpar Rada 21. listopad 1733, Biskupice.

Chalupu i s příslušenstvím zdědila například po svém otci Marie Šťávovalá, její bratr v době otcovy smrti vlastnil grunt.²⁴² V tomto případě se jeví, že dcera získala majetek díky skutečnosti, že její bratr byl v době otcovy smrti již hmotně zabezpečen. Grunt zdědila po svém otci také Juliana Fialová, která měla pět sourozenců, z toho čtyři bratry a jednu sestru.²⁴³ Z testamentu nevyplývá, proč se dědicem usedlosti stala právě dcera a jakého byla stáří. Obdobná situace nastala také v rodině Jana Lenocha, jehož grunt měl připadnout dceři Barboře, která měla dva mladší bratry.²⁴⁴

Ve třech případech byla usedlost odkázána zeti.²⁴⁵ V jednom z těchto případů byl odkaz stanoven již ve svatebních smlouvách a testament tento fakt pouze potvrzoval.²⁴⁶ Domnívám se, že tyto tři odkazy je možné připočíst k případům, kdy se dědičkou usedlosti stala dcera, neboť její manžel získal usedlost právě na základě sňatku s ní.²⁴⁷ Po tomto připočtení by se dcera hlavní dědičkou stala ve 14 % případů na místo původních dvanácti procent. Pouze v jednom případě se hlavním dědicem stal synovec testátora. Jedná o testament Jana Brázdy, který odkázal grunt svému synovci (syn jeho bratra). J. Brázda, jak je uvedeno v samotné závěti, „nemá žádného dědice“. Do skupiny dědiců J. Brázda nezahrnul svou manželku, které v závěti odkázal místo v gruntě.²⁴⁸ V tomto případě synovec získal grunt, zejména díky skutečnosti, že hospodář neměl vlastní potomky. Je také možnost, že testátorova manželka již nebyla schopna samostatně hospodařit, čemuž nasvědčuje také fakt, že jí byl na gruntě vyčleněn výměnek.²⁴⁹

Nemovitost po hospodáři mohla zdědit také manželka. U žen jsem rozlišovalo mezi dvěma způsoby nabytí nemovitosti. Jednak způsob, kdy testátor udělil ženě plné dispoziční právo k usedlosti a způsob, kdy testátor ženě poskytl dočasné dispoziční právo. Poměr mezi plným a dočasným dispozičním právem vyjadřuje tabulka č. 12.

²⁴² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 461, Poručení Václav Šťáva, 24. září 1761, Biskupice.

²⁴³ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 921, Poručení Jakub Fiala, 28. květen 1757, Bolelouc.

²⁴⁴ Tamtéž, fol. 718, Závět' Jan Lenoch 14. říjen 1733, Čertoryje.

²⁴⁵ Tamtéž, fol. 559, Poručení Václav Mikudík, 28. leden 1739, Věrovany; Tamtéž, fol. 889, Poručení Jura Navrátil, 28. října 1748, Troubky.

²⁴⁶ Tamtéž, fol. 605, Testament Jiří Ryla, 14. říjen 1757, Věrovany.

²⁴⁷ Sňatek s dcerou hospodáře případně vdovou otevřel muži, který dosud nemovitost nevlastnil, cestu k jejímu zisku. Více VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost*, s. 89.

²⁴⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 859, Poručení Jan Brázda, 28. únor 1734, Troubky.

²⁴⁹ Vztah mezi zemřelým a novým majitelem selské a chalupnické nemovitosti sledoval také Josef Grulich. Po období 1711-1795 se po smrti hospodáře novým majitelem nemovitosti stával většinou syn. Poté následuje osoba nového manžela vdovy, cizí osoba a zeť. Minimálně usedlosti přejímal otec, bratr či švagr hospodáře. Více GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus*, s. 305-308.

Tabulka 12 - Výskyt plného a dočasného dispozičního práva ve zkoumaném vzorku testamentů

Dispoziční právo	Počet	%
plné manželka	11	10
Plné celkem	11	10
dočasné manželka	95	86,36
dočasné jiné	4	3,63
Dočasné celkem	99	90
syn po dočasném	73	66,37
dcera po dočasném	17	15,45
dítě po dočasném	9	8,18
Plné a dočasné celkem	110	100,00

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762. V tabulce je zaznamenáno, kdo se stal dědicem po uplynutí dočasného práva na nemovitost.

Z tabulky vyplývá, že plné dispoziční právo obdrželo jedenáct žen (vdov). Tyto ženy mohly usedlost spravovat podle svého uvážení a také rozhodovaly, komu usedlost předají, případně kdo ji zdědí po jejich smrti. Naproti tomu dočasné dispoziční právo bylo uděleno 95 ženám. Hlavním úkolem těchto žen bylo nemovitost spravovat do doby, než jej bude moci převzít hlavní dědic. V zápisech se tato skutečnost vyjadřuje slovním spojením, že žena má usedlost držet „do zrostu“ potomka. Toto označení je vágní, není z něj možné určit, po jak dlouho dobu měla žena nemovitost spravovat. Vyskytují se případy, kdy je stanoveno, že žena měla usedlost spravovat do své smrti, po které nemovitost přejde na dědice, který byl ustanoven v závěti. Jsou však i případy, kdy testátoři konkretizují časový úsek, po který měla žena usedlost spravovat.

Je pravděpodobné, že testátor zvolil takový časový úsek, po jehož uplynutí považoval stanoveného dědice za schopného převzít usedlost se všemi právy a povinnostmi. Nabízí se zde možnost porovnat věk budoucích dědiců v době sepsání závěti s věkem, ve kterém měli usedlost získat do své péče. Zápisy s potřebnými údaji se vyskytují sporadicky. Jan Zedníček svěřil své ženě grunt na čtrnáct let, po uplynutí této doby měl připadnout synovi, kterému by bylo 24 let.²⁵⁰ Manželka Jana Lenocho měla grunt spravovat 20 let, pak by přešel na dceru Barboru, které bylo v době sepisování čtrnáct let. Usedlost by tedy začala spravovat ve svých 34 letech.²⁵¹ V dalších zápisech je uveden časový úsek v délce šestnácti a dvaceti let, chybí

²⁵⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 27, Poručení Jan Zedníček 14. dubna 1726, Oplocany.

²⁵¹ Tamtéž, fol 715, Testament Jan Žáček, 3. ledna 1732, Čertoryje.

však informace o věku dětí.²⁵² Není tedy možné zjistit, v kolika letech by převzaly správu usedlosti. Pokud jsou údaje k dispozici, objevují se rozmanité věkové hranice, ve kterých testátor považoval své děti za dospělé.²⁵³

Sledování této problematiky by podle mého názoru mohlo odhalit zajímavé skutečnosti. Jednak poznatek, zda byl časový úsek ze strany dočasného držitele dodržován, případně zda jsou rozdíly mezi věkem dědice, který se ujímá usedlosti ihned po hospodářově smrti a dědicem, jenž se má svých povinností zhostit v budoucnosti. Mnou zkoumaný vzorek však tuto možnost nenabízí z důvodu nedostatku uváděných informací.²⁵⁴

Přestože se časový úsek nepodařilo blíže určit, je patrné, že dočasný hospodář mohl usedlost spravovat i desítky let. Během tohoto období mohlo dojít k úmrtí ustanoveného dědice. Ukázalo se, že testátoři tuto možnost brali na vědomí. Někteří ve svých závětech stanovili dědickou posloupnost v případě, že by hlavní dědic zemřel. Testátoři v kšaftech uvádějí posloupnost také pro případy, kdy by zvolený dědic nemovitost převzít nechtěl, nemohl nebo ji nepotřeboval.

Po prozkoumání dostupných informací se ukázalo, že testátoři volili různé strategie dědické posloupnosti. Následující ukázky představují způsoby, jakými testátoři záležitost dědictví řešili v prostoru tovačovského panství. Jan Žáček ve své závěti uvádí „*grunt případně synovi Alexovi, kdyby ale jinde štěstí hledal, tak grunt případně nejmladšímu synovi,*

²⁵² Tomáš Slíva grunt svěřil manželce na dobu dvaceti let. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 888, Inventář Tomáš Slíva, 15. květen 1748, Troubky; Aleš Dobeš pověřil správou gruntu svou ženu na dobu šestnácti let. Po té by grunt převzal syn Tomáš, kdyby zemřel, usedlost by přešla dcera Veruna a v případě její smrti by přešel na nejmladší dceru Terezu. Tamtéž, fol 590, Poslední vůle Aleš Dobeš 19. srpna 1749, Věrovany.

²⁵³ Hranici dospělosti se ve své studii zabývala Jana Ratajová, která ji odvodila na základě klausulí v pražských testamentech, které zkoumala. Uvádí, že v městském právu Brikcího z Licka je dospělost stanovena u dívek na 12 let a chlapců na 14 let. Ratajová osobně dospělost chápe jako sociální statut. Při zkoumání klausulí dospěla k jasnému závěru, že dospělost dětí počíná jejich samostatným hospodářstvím. U dívek je hranice dospělosti jednoznačně dána jejich sňatkem. Ratajová v testamentech zaznamenala klauzule „*až se vdá*“, které v testamentech naprosto převládají. U mužů je dospělost dána také jejich sňatkem „*když by k létům dospělým přišel a oženil se*“. U mužů je dospělost podmíněna také samostatným hospodářstvím. RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. In *Pražský sborník historický* 30, 1998, s. 90-117. ISBN 978-80-87271-03-2.

²⁵⁴ Jistou představu o tom, jakého mohl být dědic věku při nástupu na usedlost, nabízí práce Josefa Grulichy, který sledoval věk nabyvatele poddanské usedlosti při úmrtí hospodáře. Osoby, které přebíraly grunt při úmrtí hospodáře, nejčastěji spadaly do skupiny 20-29 let. Poté následují osoby, jejichž věk se pohyboval v rozmezí 30-39 let. GRULICH, Josef. *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice, 2008, s. 301-302. ISBN 978-80-7394-091-1; Věk při transferu usedlosti sledovala také Alice Velková. Muže se nejčastěji stávali hospodáři mezi 20-34 rokem. Tento trend v průběhu doby posiloval, v letech 1691-1740 se v tomto věku ujímalo usedlosti 59 % hospodářů. Alice Velková obdobně jako Jana Ratajová pojí nástup na usedlost s životní fází, kdy se hospodář oženil a zakládal rodinu. VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost*, s. 134-136.

kdyby zemřel, grunt připadne starší dceři“²⁵⁵. Shodnou strategii zvolil také Jan Lench, v jeho závěti je navíc uveden také věk dětí. Po manželce měl grunt připadnout dceři Barboře „*kdyby ji Bůh povolati ráčil, grunt Josefovi synovi, kdyby se dožil zrostu a jinde místo těšilo, tak grunt Franckovi, a kdyby i ten jiné místo těšilo, tehdy Kateřině dceři*“.²⁵⁶ Barboře bylo v době sepsání závěti čtrnáct let, Josefovi sedm let, Franckovi pět let a Kateřině půl roku.

Z těchto ukázek vyplývá, že hospodáři nebránili svým dětem uplatnit se v jiných oblastech, pokud by se tak rozhodly, grunt přešel na sourozence. V případě Jana Žáčka se v dědické posloupnosti upřednostňuje pohlaví dítěte, naproti tomu u Jana Lenocha dědily děti na základě svého věku. Hospodář Václav Doležel zvolil shodnou strategii jako J. Lench, grunt by dědili potomci v tomto pořadí: nejstarší syn Jan, poté syn Norbert, dcera Uršula a syn Jakub.²⁵⁷

Z testamentů, které umožnily danou problematiku zkoumat, vystoupily na povrch dvě strategie testátorů. Jedna skupina testátorů preferovala při stanovování posloupnosti pohlaví potomků. Druhá skupina upřednostňovala věk svých dětí. Pro obě skupiny je společné, že usedlost přecházela z potomka na potomka.

V testamentech se objevují také strategie, kdy testátor do dědické posloupnosti zahrnul i osoby z pobočné linie. Do pobočné linie patří osoby, které mají s testátorem společného předka. Testátor tedy usedlost mohl odkázat svým sourozencům, synovcům, neteřím, strýcům, tetám atd. Tento případ se objevil v závěti Jana Kalaby, který do dědictví zahrnul Františka Kalabu. S velkou pravděpodobností se jedná o testátorova bratra nebo synovce.²⁵⁸ V jednom z testamentů se také objevil typ švagrovství, konkrétně se jednalo o testament Jana Brudy, který do dědické posloupnosti vedle svých dcer zařadil také osobu budoucího zetě.²⁵⁹

V tovačovských testamentech se typ švagrovství a pobočné linie vyskytuje minimálně. Rozšířenější je situace, kdy se na základě rozhodnutí testátora usedlost navrácí do rukou dočasného správce usedlosti. Pokud se testátor k této alternativě uchýlil, vždy tak bylo v případech, kdy na pozici dočasného hospodáře byla testátorova manželka.

Ve zkoumaném vzorku se objevují i testátoři, kteří výběr budoucího dědice z řad potomků ponechali na dočasném hospodáři. Podle mého názoru je i toto rozhodnutí strategií.

²⁵⁵ Testátor měl čtyři děti syn Alex 14 let, dcera Anna 12 let, Apolena 6 let a Florián 2 roky. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 715, Testament Jan Žáček, 3. ledna 1732, Čertoryje.

²⁵⁶ Jan Lench měl v době sepsání závěti čtyři děti dceru Barboru 14 let, syna Josefa 7 let, Francka 5 let a Kateřinu půl roku. Tamtéž, fol. 718, Závět' Jan Lench, 14. říjen 1733, Čertoryje.

²⁵⁷ Tamtéž, fol. 60, Poručenství Václav Doležel, 6. duben 1756, Oplocany.

²⁵⁸ Tamtéž, fol. 812, Inventář Jan Kalaba, 15. říjen 1759, Majetín.

²⁵⁹ Pokud by nemovitost přešla na manžela dcery Anny, byl povinen mladším dcerám vyplatit celkem 15 zlatých rýnských. Tamtéž, fol. 623, Poručenství Jan Bruda 1. říjen 1748, Rakodavy.

Testátor poskytl dočasnému hospodáři čas lépe rozpoznat kvality dětí a vybrat tak vhodného nástupce.

Je otázkou, zda je možné při výběru strategií vypořádat určitou pravidelnost. Osobně se domnívám, že při výběru testátorovy strategie hrála roli zejména otázka početnosti jeho potomstva. Testátor, v jehož rodině bylo více dětí, se častěji uchýlil ke strategii, kdy usedlost přecházela z jednoho dítěte na druhé. Zároveň v početnosti potomstva spatřuji důvod testátorovy „tolerance“ ohledně budoucnosti jeho dětí. Hovořím o případech, kdy testátor v závěti vytvořil dědickou posloupnost nejen kvůli smrti hlavního dědice, ale i pro situace, kdyby se potomci nechtěli ujmout správy usedlosti. Potomkům byl poskytnut prostor pro naplnění vlastních ambicí, případně ambicí rodičů.

Naproti tomu zahrnutí do dědické posloupnosti příbuzné z pobočné linie a švagrovství nebo osobu dočasného hospodáře se vyskytovalo zejména v rodinách, kde se nevyskytoval další nebo vhodný potomek, který by usedlost mohl převzít. Do jisté míry se jedná o spekulaci, neboť můj závěr vychází z omezeného počtu zkoumaných testamentů.

Mimo jiné se projevil také fakt, že někteří hospodáři volili dědice na základě pohlaví. Jiní přikládali větší váhu věkové vyzrálosti. V testamentech se může objevovat řada strategií, nutné je však brát v ohled i lidské emoce, sympatie či antipatie, o nich však zmiňované zápisy nevyovídají. Přes tyto různé strategie či zákonitosti zůstává faktem, že testátorovo rozhodnutí se muselo setkat se souhlasem vrchnosti.

V následujícím výkladu bych se opět vrátila k situaci, kdy usedlost za hlavního dědice spravoval dočasný hospodář. Jak jsem výše naznačila, v 95 testamentech touto osobou byla hospodářova manželka. Ve čtyřech závětech je však stanovena jiná osoba. Jednou byla usedlost svěřena sestře testátorky a jednou švagrovi testátora.²⁶⁰ Domnívám se, že dané osoby představovaly nejbližší osoby, kterým testátoři usedlost mohli svěřit. Dvakrát byli dočasnou správou pověřeni muži, u kterých nebylo možné ze zápisů určit vztah k osobě testátora.²⁶¹ Přestože není možné dokázat vztah k osobě testátora předpokládám, že pocházeli z užšího okruhu testátorovy rodiny jako ve dvou předchozích případech.

²⁶⁰ Svému švagrovi Janu Novákovi svěřil grunt do dočasné péče Jiří Brázda. Poté měl grunt získat Brázdův syn. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 860, Inventář Jiří Brázda 26. června 1736, Troubky; Do opatrování sestře svěřila grunt testátorka Apolena Kalandrová. Sestra měla grunt spravovat pro svého synovce. Tamtéž, fol. 22, Testament Apolena Kalandrová, 20. duben 1758 Chrbov.

²⁶¹ Jedná se o testament Martina Stránského, který do role dočasného hospodáře jmenoval Bartona Rybku, ten měl grunt spravovat po dobu pěti let, pro testátorova syna. Poté měl Barton Rybka přislíbenou na gruntě světničku, kterou měl užívat do své smrti. Tamtéž, fol. 675, Poručení Martin Stránský 16. říjen 1738, Bolelouc; Barbora Spáčilová grunt svěřila Dominikovi Šťastnému opět do doby, než se usedlosti bude moci ujmout její syn. Tamtéž, fol. 206, Poručení Barbora Spáčilová, 31. ledna 1759, Klenovice.

Pokud je stanoven dočasný hospodář, v testamentech se podrobně zaznamenává, v jakém stavu a vybavenosti nemovitost přebírá. Testátoři si v závěti vymínají, aby byla usedlost odvedena ve stavu, ve kterém ji dočasný hospodář obdržel. Mnohdy je možné z testamentů vysledovat, že pokud by dočasný hospodář nesplnil dobře svou povinnost, neobdrží v plné výši „odměnu“, kterou mu testátor v závěti přičknul. Dočasným hospodářům je poskytován zpravidla výměnek. Odměnění bývají také polnostmi, dobyt看em či plodinami.

Pro uzavření tématu hlavního dědice je nutné dodat, že v jedenácti testamentech nebyl hlavní dědic určen. Do této skupiny jsme zařadila kšafy, ve kterých se hovoří o prodeji usedlosti, a případy, kdy testátoři kšaftů tvoří specifickou skupinu osob a zároveň v jejich poslední vůli nebyl určen hlavní dědic.

V pěti případech byla nemovitost podstoupena k prodeji. Ve dvou případech o prodeji rozhodl testátor již ve znění závěti. Jednalo se o chalupníka Václava Krátkého a sedláka Jakuba Svozila.²⁶² Oba testátoři byli ženatí a měli potomky. Ze závětí vyplývá, že testátoři měli jisté pohledávky, jednalo se však o menší částky.

Jakub Svozil měl sedm dětí, nejmladšímu byl jeden rok. Nejstaršímu potomkovi (synovi) bylo patnáct let. Pro převzetí usedlosti se všemi povinnostmi tento věk nebyl nejvýhodnější. Také vdova, pokud by se stala hospodářkou, by se nacházela ve složité situaci, jelikož by musela skloubit řízení hospodářství s péčí o sedm dětí. Hospodář v závěti svou ženu zabezpečil světničkou, polností a dvěma kusy hovězího dobytka. Každému z dětí měla připadnout částka sedmnáct zlatých. Domnívám se, že toto řešení zajistilo vdově a potomkům lepší zázemí, než kdyby si grunt ponechali. Možné je, že stejný názor zastával také Jakub Svozil. Na druhou stranu mohlo jeho rozhodnutí vycházet zcela z jiných pohnutek.

V rodině Václava Krátkého panovala obdobná situace. V tomto případě však peníze z prodeje nemovitosti testátor odkázal svému bratrovi. Vdově a potomkům byly odkázány peníze z prodeje příslušenství a dobytka. Vdova získala chaloupku na pozemku prodávané usedlosti.

Tyto dva případy se velmi blíží situaci, o které se v rámci tématu *nuceného prodeje* zmiňuje Vladimír Procházka. Jedná se o *prodej z iniciativy hospodáře*. Nejde tedy o prodej z důvodu zadlužení nemovitosti, ale o prodej z vůle hospodáře, přičemž vrchnost poddaného k prodeji nenutí. V. Procházka zaznamenal několik důvodů, které vedli hospodáře k prodeji. Nejčastěji byl prodej zapříčiněn špatným zdravotním stavem a sociální situací hospodáře. Roli hrál také nedostatek zdraví, nemoc a neschopnost hospodářovy manželky pracovat.

²⁶² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 106-109, Testament Jakub Svozil, 21. září 1734, Ivaň; Tamtéž, fol. 168, Testament Václav Krátký, 15. června 1762, Ivaň.

Zaznamenal i případy, kdy hospodář usedlost prodává, jelikož neměl mužského potomka, případně synové usedlost spravovat odmítli.²⁶³ Je tedy možné, že výše uvedené prodeje byly zapříčiněny jednou z těchto situací.

Vedle prodejů z rozhodnutí hospodáře, proběhl také ve zbývajících třech případech prodej, o kterém rozhodla rodina po pozůstalém nebožtíkovi. Rodina po nebožtíkovi Pavlu Beranovi se nemovitosti zřekla z důvodu, že výše dluhů převyšovala hodnotu pozůstalosti.²⁶⁴ Stejným způsobem s nemovitostí naložila vdova po Martinovi Vybíralovi.²⁶⁵ Rodina již zmiňovaného sebevraha Jakuba Šusty se rozhodla nemovitost prodat. Utržené peníze se rozdělily mezi vdovu a pozůstalé děti.²⁶⁶

V šesti testamentech nefiguruje hlavní dědic z toho důvodu, že byly sepsány testátory, kteří v době smrti nebyli majiteli usedlosti. Jedná se o zajímavou skupinu. Tyto testamety byly sepsány čtyřmi ženami a dvěma muži.²⁶⁷ V jednom případě testament sepsal výměnkář. Zajímala jsem se také o rodinný stav těchto testátorů. U testátorek jsem dospěla k závěru, že kšaftovaly svobodné ženy, případně ženy, které byly v době sepsání závěti bezdětné. Vycházela jsem ze skutečnosti, že v intitulaci bylo uváděno pouze jejich křestní jméno a příjmení. Pokud by byly vdovami či vdanými ženami, byla by zde možnost, že se tato skutečnost projeví ve způsobu identifikace jejich osoby. Tedy, že bude v intitulaci zmíněno křestní jméno a příjmení jejich manžela. Výjimku představuje testament nebožky Barbory Vrtělky, která je identifikována pouze svým jménem a příjmením, ze závěti však vyplývá, že měla dceru a syna.

U mužských testátorů je situace složitější. Intitulace Josefa Vančáka naznačuje, že se jedná o svobodného muže „*Já Josef Vančák pozůstalý po nebožtíkovi Matouši Vančáku*“. Druhý testátor je identifikován pouze svým jménem a příjmením *Šebesta Sedláček*. Jisté vodítko je možné hledat v samotném znění jeho závěti, ve které není uveden žádný odkaz jeho ženě či dětem. Tato skutečnost však nemusí prokazatelně znamenat, že se také jednalo o svobodného muže. Je zde také možnost, že Šebesta Sedláček mohl být v době sepsání závěti bezdětný a vdovec.

²⁶³ Více PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 221-222.

²⁶⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 789, Poručenství Pavel Beran, 29. září, Majetín.

²⁶⁵ Tamtéž, fol. 166, Inventář Martin Vybíral 1. listopad 1760, Ivaň.

²⁶⁶ Tamtéž, fol. 456, Inventář Jakub Suška, 19. listopad 1760, Biskupice.

²⁶⁷ Tamtéž, fol. 132, Poručenství Barbora Vybíralka, 1747, Ivaň; Tamtéž, fol. 913, Šebestián Šima, 3. říjen 1761, Troubky; Tamtéž, fol. 356, Poručenství Barbora Vrtělka, 17. března 1734, Hrdibořice; Tamtéž, fol. 202, Poručenství Terezi po nebožtíkovi Matušu Klukovi, 1. květen 1752, Klenovice; Tamtéž, fol. 56, Josef Vančák, 12. únor 1752, Oplocany; Tamtéž, fol. 596, Rozina Adamčička, 3. ledna 1755, Věrovan.

S výjimkou B. Vrtělky se přikláním k možnosti, že kšafy sepsaly svobodné osoby. Přestože se jedná o nepatrný vzorek, umožňují sledovat, jakým způsobem kšafovaly svobodné osoby v tovačovském panství. Obsah jejich závětí především vypovídá o tom, kdo byl příjemce jejich odkazů a co odkazovaly. Ve třech případech z testamentu vyplývá, že majetek osob byl reprezentován sirotčími penězi. Tito testátoři tedy odkazovali hotové sumy peněz. Š. Sedláček vedle peněz odkázal také výnos ze své polnosti. Hotové peníze se objevují také v závěti Barbory Vybíralky. Ta je však získala dodatečně, prodejem svého majetku. Pouze v závěti Barbory Vrtělky převažují odkazy nemovitých věcí nad odkazy hotových peněz. Tito testátoři svůj majetek rozdělili zpravidla mezi církevní instituce, charitu a blízké osoby. Š. Sedláček odkázal kostelu sirotčí peníze a výnos ze své polnosti vyjma jedné měřice, která připadla jeho švagrovi. Menší sumu peněz 30 kr. věnoval na vojáky. J. Vančák polovinu ze svých sirotčích peněz použil na sloužení mši za svou duši a duši svých rodičů a k zaplacení pohřbu. Druhý díl peněz odkázal své sestře, na zaplacení dluhů a na vojáky. T. Kluková veškeré své peníze určila na mše a pohřeb. R. Adamčička odkázala část sirotčích peněz dvěma ženám, zbylé peníze měly být využity na pohřeb a na mše. B. Vybíralová veškerou svou hotovost odkázala faráři. Ve své závěti nařizuje, aby mouka, která se nacházela v její domácnosti, byla rozdána mezi „*chudý lid*“. Tento odkaz potravin je ojedinělý. Po testátorce B. Vrtělce dědila její dcera, syn a sestra, kteří byli poděleni nábytkem a dobyt看em. Hotové peníze určila na mše. Z těchto kusých údajů se dá odvodit, že tyto konkrétní svobodné osoby odkazovaly zejména církevním institucím a blízkým členům rodiny.

V této části jsem se zabývala především otázkou hlavního dědice. Ve zkoumaném vzorku se projevilo, že hlavní dědic pocházel především z okruhu testátorových potomků. Celkově byli potomci zvoleni v 74,9 procentech. Do tohoto počtu jsou zahrnuta také čtyři procenta, která představují případy, kdy je za hlavního dědice prohlášen potomek hospodáře, v zápisech však není specifikováno jeho pohlaví. Při zkoumání této problematiky jsem narazila na případy, kdy se v testamentech objevují zmínky o dosud nenarozených dětech. Ve zkoumaných zápisech je těhotenství ženy vyjádřeno výrazy „*těžkým životem obtěžkaná*“, „*dítě, co pod srdcem nosí*“, „*nemluvnátku, co ještě není na světě*“. V jednom ze sledovaných testamentů se dosud nenarozené dítě mohlo stát hlavním dědicem. Jednalo se o závěť Václava Svozila, jehož žena byla v době sepsání testamentů těhotná. Pokud by žena porodila syna, případně mu grunt s příslušenství. V případě, že by se narodila dcera, měla se dědičkou stát

její starší sestra Anna.²⁶⁸ Nezastupitelnou úlohu sehrála také testátorova žena, která usedlost spravovala do nástupu hlavního dědice.

Poté, co byla odkázána nemovitost a vyřešena otázka hlavního dědice, se zbylý majetek dělil mezi pozůstalé. Na tovačovském panství se majetek dělil zejména mezi testátorovy potomky a manželku. Jsou i odkazy, které směřují testátorovým sourozencům a rodičům. V několika případech je majetek odkázán testátorově švagrové, otčímovi a zeťovi. V jednom případě majetek zdědil také čeledín.

Odkazovaly se zemědělské plodiny, zemědělské a hospodářské nářadí, hospodářské zvířectvo, nábytek, šatstvo a hotové peníze.²⁶⁹ Majetek, který pozůstalí zdědili, souvisel s charakterem venkovského prostředí a jeho potřebami. Dívky dostávaly zpravidla dobytek – nejčastěji krávy. Dále oblečení, nábytek, nádobí, ložní prádlo a obiloviny. Chlapcům bylo odkazováno zejména hospodářské a zemědělské nářadí, tažný dobytek a obiloviny.

Tento přístup se uplatňoval také v případech, kdy dědil bratr, sestra, matka či otec pozůstalého. Co se týká testátorových sourozenců, jednoznačně převažují odkazy sestřám. Odkazy bratrům se vyskytují velmi sporadicky. Také se častěji objevují odkazy matce testátora než jeho otci.

Z nemovitého majetku se vedle usedlosti dělily mezi pozůstalé také polnosti, zahrady a louky. Pokud tento případ nastal, uvádí se výměra pozemku. Na tovačovském panství se velikost pozemků vyjadřovala v měřicích. Vedle rozlohy je specifikováno, kde se daný pozemek nachází, užívají se místní názvy „*Pod Náklém*“, „*za Mlýnem*“, „*od Puchlíkového podél cesty*“, „*od pískové cesty*“, „*po vysokou mez*“. Často jsou odkazovány budoucí výnosy z polností. To znamená, že testátor vyčlenil jistý pozemek, jehož výnosy připadly určeným pozůstalým. V praxi tento systém fungoval tak, že se výnosy prodaly a utržené peníze byly rozděleny mezi pozůstalé. Testátoři také určovali časový úsek, po který měla být polnost využívána za tímto účelem. Po uplynutí stanovené doby se pozemek navracel do držení hlavního hospodáře.

Součástí majetku byly také hotové peníze, jak ale ukázalo studium inventářů a také testamentů, v tovačovském prostředí se hotové peníze příliš nevyskytovaly. Pokud testátoři odkazovali pozůstalým finanční obnos, získali je zpravidla prodejem části majetku, který byl vyjmenován v závěti.

²⁶⁸ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 736, Poručení Václav Svozil, 30. dubna 1762, Čertoryje.

²⁶⁹ Podrobněji jsem podobu majetku a jeho zastoupení na usedlosti rozebrala v podkapitole Inventář. Podoba a charakter majetku, který se stal předmětem testátorova odkazu, je shodný se závěry, ke kterým jsem dospěla v podkapitole Inventář. V této části kapitoly jsem se tedy tímto tématem více nezabývala. Pozornost jsem věnovala záležitostem, které jsem doposud nerozebírala.

V několika testamentech se objevují odkazy peněžních částek, které v porovnání s ostatními testamenty a inventáři představují vysoké obnosy. Například v závěti Antonína Vlasy se uvádí „peněz v hotovosti se nachází 100 rýnských“²⁷⁰ Stejnou hotovostí disponovali ještě další dva testátoři, kteří peníze nechali odvést na mše a do sirotčí pokladny.²⁷¹ Největší obnos peněz jsem zaznamenala v závěti Šebestiána Šímy, v jehož pozůstalosti se v době jeho úmrtí nacházelo na hotovosti 500 zlatých. Polovina sumy připadla synovi a druhá polovina dceři.²⁷²

Pokud byly děti malé, peníze z pozůstalosti, případně peníze utržené ze šacování, putovaly zpravidla do sirotčí pokladny. Do sirotčí pokladny byly také posílány peníze od nového hospodáře, který splácel dětem jejich dědické podíly. Sirotčí pokladna byla důležitou institucí. Subjekty, které ji spravovaly, mohly disponovat uloženými penězi a využívat je pro rozšiřování svého jmění. Dělo se tak půjčováním sirotčích peněz na úrok. Sirotčí pokladny mohly být spravovány městem, obcí i vrchností. V případě tovačovského panství byla spravována vrchnostenskými úředníky.²⁷³

Sirotčí peníze byly v pokladně uloženy do dospělosti dítěte. K tomu, aby sirotčí peníze děti obdržely, bylo třeba souhlasu vrchnosti. Některé hospodářovy děti byly z podílu na sirotčích penězích vyňaty, zejména se to týkalo hlavních dědiců. Jsou však i výjimky, kdy hlavní dědic měl v sirotčích penězích také svůj podíl. V případě úmrtí potomka mohl být jeho podíl rozdělen mezi ostatní sourozence nebo mohl připadnout jeho matce. Někteří testátoři sirotčí peníze svých dětí v případě jejich smrti odkazovali na zbožné účely.

VI. 2 Dědický systém

Výše probíraná témata úzce souvisí s otázkou dědického systému. Výklad o odkazu nemovitosti a ustanovení hlavního dědice napovídá, že byl v tovačovském panství uplatňován systém nedělitelnosti usedlosti. Výklad, ve kterém jsem se zaměřila na odkaz majetku, poskytuje mimo jiné také přehled o možném způsobu vyplacení ostatních dědiců. Ostatní dědicové svůj dědický podíl mohli tedy obdržet ve formě hotových peněz, hospodářských zvířat, nábytku, oblečení a hospodářského náradí.

²⁷⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 870, Poručenství Antonín Vlasy, 22. února 1743, Troubky.

²⁷¹ Jan Novák sumu 100 rýnských určil na mše. Tamtéž, fol 911, Poručenství Jan Novák 1. února 1759, Troubky; Jan Lučanský nechal sumu 100 rýnských odvést do sirotčí pokladny pro svou dceru Marii. Tamtéž, fol. 933, Poručenství Jirí Lučanský, 26. dubna 1759, Bolelous.

²⁷² Tamtéž, fol. 914, Poručenství Šebestián Šíma 3. říjen 1761, Troubky.

²⁷³ Více o sirotčí pokladně a využívání sirotčích penězích CHOCHOLÁČ, Bronislav. *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*. Brno, 1999, s. 132-135. ISBN 80-902304-4-X.

V případě, že byli dědicové vypořádáni penězi, je možné sledovat, jaký dědický systém se v tovačovském panství uplatňoval. V českém prostředí danou problematiku podrobně popsal Vladimír Procházka, který rozlišuje tři hlavní systémy dělení podílů. *Český systém rovných dílů* spočívá v tom, že vdova i děti dostávají po stejném dílu. Tento systém se uplatňoval ve středních a jižních Čechách a mezi českým obyvatelstvem. V severních Čechách byl rozšířen *severozápadní systém vdovské třetiny*. Při tomto způsobu dělení podílu obdržela žena jednu třetinu majetku, zbývající dvě třetiny připadly dětem, mezi které se dělily rovným dílem. V západních Čechách se uplatňoval západočeský systém preferování mužských *potomků*. V tomto systému synové obdrželi větší podíly než jejich sestry.²⁷⁴

Dědický systém v tovačovském panství se dá odvodit pouze z několika zápisů, které to umožňují. Jde o ty zápisy, ve kterých jsou pozůstalí podělení penězi. V těchto konkrétních případech se uplatňoval systém rovných dílů. Tedy systém, kdy vdova a děti obdrželi stejný díl majetku. Shodná částka ve výši 22 zlatých 30 krejcarů byla rozdělena mezi vdovu a jednoho syna pro hospodáři Pavlovi Brodiaku.²⁷⁵ Tento způsob dělení obsahuje také inventář Václava Klubačky, jehož pozůstalost byla vyčíslena na sumu 127 zlatých a 30 krejcarů. Následně byla suma rozdělena na čtyři podíly mezi vdovu a tři syny. Každý z pozůstalých obdržel částku 31 zlatých 55 krejcarů.²⁷⁶ Shodné sumy peněz obdrželi pozůstalí po nebožtíkovi Tomáši Haškovi. Pozůstalost byla vyčíslena na částku 84 zlatých, manželka a každé ze šesti dětí obdrželi 12 zlatých.²⁷⁷ Na šest podílů se dělila také pozůstalost Jana Dohnala, mezi jeho manželku a pět dětí se rozdělila částka 34 zlatých (pro jednoho 6 zlatých 48 krejcarů). Tyto údaje vycházejí z inventářů. Ve třech případech se jedná o inventáře, které byly učiněny u pozůstalosti, jejíž vlastník zemřel bez závěti. Pouze inventář Tomáše Haška je součástí testamentárního řízení.

Ve vzorku testamentů jsem objevila jeden, v jehož textu se systém rovných dílů explicitně vyskytuje. Oproti výše zmíněným inventářům není tato skutečnost vyjádřena penězi, ale slovně. Jedná se o testament Jiřího Přemlátila, po kterém zůstala manželka a dvě dcery. Každá z žen obdržela část z hospodářova majetku, jednalo se zejména o movitý majetek. Poté je vyjmenován majetek, který zůstal volný po předchozím dělení a právě

²⁷⁴ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 479-492. Systém preferování mužských potomků byl v raném novověku na ústupu.

²⁷⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 126, Inventář Pavel Brodiak, 11. květen 1748, Ivaň.

²⁷⁶ Tamtéž, fol. 420, Inventář Václav Klubačka 2. květen 1737, Biskupice.

²⁷⁷ Tamtéž, fol. 851, Poručenství Tomáš Hašek, 15. srpna 1726, Troubky.

k tomuto výčtu věcí se vztahuje testátorovo prohlášení „*aby se tímto všichni rovným dílem podělili*“.²⁷⁸

Ve zbývajících testamentech a inventářích jsou podíly pozůstalých vyjádřeny zpravidla dobyt看, plodinami a nářadím. Z toho důvodu je obtížné porovnat hodnotu dědický podílů. Přes tento skromný vzorek, ve kterém se systém rovných dílů prokazatelně uplatňuje jsem přesvědčena, že to byl systém, na základě kterého si pozůstalí v tovačovském panství nárokovali své dědické podíly.

VI. 3 Výměnek

V dispoziitivní části testamentu je řešena také otázka výměnku, který je v pramenech označován termínem „*vejmina*“. V přeneseném slova smyslu se pak slova výměnek používá také pro výměnkářské stavení nebo světničku, jak se ukázalo v mnou zkoumaných testamentech. Alice Velková charakterizuje výměnek jako institut, který slouží k zabezpečení hospodáře nebo osob z jeho nejbližšího okruhu.²⁷⁹ Výměnek může vzniknout tím způsobem, že nový hospodář dočasně vyčlení (vyjme) část ze svého majetku, aby výměnkáři poskytl prostředky pro menší oddělené hospodářství, případně nový hospodář zajišťuje výměnkářovu výživu a jeho jiné potřeby.²⁸⁰ Podoba výměnku se stanovovala v trhových smlouvách nebo v poslední vůli majitele.

Při zkoumání problematiky výměnku jsem zejména sledovala, komu byl výměnek určen a jakou měl podobu. Jednoznačně převažují testamety, ve kterých testátoři ošetřili rozsah výměnku pro své manželky. V několika případech je výměnek určen pro testátorovy potomky a sourozence. V případě závětí testátorek byl výměnek zřízen ve dvou případech.²⁸¹ Při sledování výskytu výměnku se vyskytly testamety, ve kterých není výměnek zmíněn. Jedná se o závětí vdovců, kteří tuto problematiku řešit nemuseli a zároveň tímto způsobem nezaopatřili své děti. Dále není výměnek zmíněn v testamentech, ve kterých je žena pověřena dočasnou správou nemovitosti. Je tedy možné, že zajištění výměnku bylo ponecháno na její

²⁷⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 668, Poručenství Jiří Přemlátíl, 7. únor, 1738, Bolelouc.

²⁷⁹ VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, s. 274.

²⁸⁰ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 435.

²⁸¹ Kateřina Těžká odkázala grunt svému synovi, manžel měl zůstat v domácnosti svého nevlastního syna a s ním se žít. Pro své potřeby měl otčím dostávat obilí. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 561, Poručenství Kateřina Těžká 12. únor 1740. Věrovany; Marina Kovaříková odkázala manželovi dva koně, výměnek měl manžel užívat do své smrti. Obsah výměnku byl stanoven ve svatebních smlouvách, na které se zároveň testátorka odvolává. Tamtéž, fol. 399, Poručenství Marina Kovaříčka, 1. září 1760, Hrdibořice.

iniciativě. Vyskytují se i případy, kdy testátor odkázal nemovitost manželce až do její smrti. Manželka tedy získala obživu ze správy usedlosti.

V tovačovských testamentech se objevují dva případy, kdy manželka nastupuje na výměnek. V prvním případě žena nastupuje na výměnek „ihned“ po smrti hospodáře. Jedná se o situace, kdy se hlavním dědicem stává testátorův potomek, který přebírá otcovu usedlost. V případech, kdy žena zastávala funkci dočasného hospodáře, se její nástup na výměnek posunul do doby, než byla usedlost předána dědici. Vyskytly se i situace, kdy manželka musela počkat než se výměnek uvolní, jelikož byl využíván jinými výměnkáři. Ve zkoumaných testamentech se jednalo o rodiče a zvláště matku hospodáře.²⁸² Předpokládám, že do doby než se výměnek uvolnil, žila pozůstalá manželka v rodině nového hospodáře.

Objevily se také případy, kdy manželka měla zůstat v domácnosti nového hospodáře. Z tohoto způsobu soužití však mohly vzniknout jisté neshody, jak naznačuje samotné znění testamentů. Testamenty obsahují formule typu „*kdyby se s hospodářem neshodla, kdyby při hospodaření vystání nemohla, kdyby nemohla být s hospodářem, má ji vystavět světničku*“. Z testamentů vyplývá, že tato podoba výměnku se nevyskytovala často. Převládaly případy, kdy žena odcházela buď do již vystavěného výměnku, nebo se výměnek musel vybudovat. Stavba výměnku probíhala několika způsoby.

Jednak si žena měla výměnek vybudovat v době, kdy zastávala post dočasného hospodáře. Testamenty informují o dvou variantách. V první variantě si výměnek žena vystavěla na své náklady. Tato skutečnost je například vyjádřena „*tu světničku si žena vystaví na své útraty v čase, kdy bude držet grunt*“.²⁸³ Dále jsou případy, kdy měl výměnek na své náklady vystavět nový hospodář. Objevuje se i kombinace těchto přístupů, na stavbě výměnku se podílí jak nový hospodář, tak také vdova. Ze zápisů není možné určit, jak tyto objekty vypadaly. V testamentech se uvádí, že se má vystavět světnička nebo chaloupka. Občas se objevují zmínky o umístění výměnku „*vystavět na dvorku, na zadním díle zahrady, světničku v gruntě vystavět, světničku v zadní části*“.

²⁸² Výměnek na gruntě Jakuba Benii obýval otec, po jeho smrti měl výměnek připadnout hospodářově manželce. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 551, Poručení Jakub Benia, 1. listopad 1739, Věrovany. Také v těchto případech musely manželky čekat, dokud se výměnek neuvolní. Tyto výměnky však byly obývány matkami testátorů. Tamtéž, fol. 111; Tamtéž, fol. 126; Tamtéž, fol. 145.

²⁸³ Tamtéž, fol. 670, Poručení František Dohnal, 25. května 1738, Bolelouc. Tato skutečnost je zmíněna i v jiných testamentech například chaloupku si měla vystavit manželka Tomáše Kalaby, které byl svěřen grunt do zrostu jejich syna. Tamtéž, fol. 29, Poručení Tomáš Kalab, 16. květen 1762, Oplocany; Výměnek si má také obstarat manželka Matouše Otahala v době, kdy bude spravovat grunt za syna. Tamtéž, fol. 68, Poručení Matouš Otahal, 29. září 1761, Oplocany.

Z testamentů vyplynulo, že výměnek mohl mít podobu společného bydlení v domácnosti hospodáře, vlastního bydlení ve světničce nebo chaloupce (v zápisech se užívá tvar *chalupky*). Ve zkoumaném vzorku se projevila převaha výměnku v podobě světničky.

Tabulka 13 - Podoba výměnku ve zkoumaném vzorku testamentů

chaloupka	světnička	místo	neznámá	celkem
26	50	8	23	107

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

V osmi testamentech se uvádí, že má manželka obdržet na usedlosti místo. Z testamentů není jasné zda, se jedná o případ společného bydlení, nebo o jinou podobu výměnku. Do tabulky jsem zařadila také případy, kdy je zcela zřejmé, že žena bude mít k dispozici výměnek, není však upřesněná jeho podoba. Součástí výměnku mohly být i jiné místnosti. V testamentech se jmenuje *chlév, komůrka, komora, stodola*. Výměnkář mohl dostat k dispozici celou místnost nebo její část. V chlévě byl ustájen výměnkářův dobytek a ve stodole se uchovávalo jeho obilí. Komůrka či komora mohla sloužit ke skladování potravin a nutných věcí.

Vedle prostoru výměnkář užíval ke svým potřebám také část pozemku. V testamentech výměnkář nejčastěji obdržel pole, zahrádku a louku. Velikost pole se pohybovala od jedné do pěti měřic. Poměrně často se vyčleňovalo pole na dvě měřice. V případě luk a zahrad byla výměnkáři svěřena určitá část. Někdy výměnkář obdržel kousek zahrádky na pěstování zelí a hrachu.

Někteří výměnkáři obdrželi dobytek, přičemž nejčastěji obdrželi hovězí dobytek a koně. Vyskytuje se také vepřový dobytek, ovce a včely. Pokud měl výměnkář vlastní dobytek, je pravděpodobné, že si obdělávání polností zajišťoval sám. Mnohdy je však obděláváním polností pověřen nový hospodář. Mezi jeho povinnosti patřilo polnosti zasít a hnojit. Povinnost hnojit výměnkářovo pole je v některých testamentech stanoveno na každé čtyři roky. Jsou případy, kdy nový hospodář polnosti zaséval z vlastních zásob. Testátoři novému hospodáři ukládají plnit k výměně i jiné závazky. Mezi časté úkony, které musel nový hospodář plnit, patřilo zásobovat výměnek dřívím, senem, slámou a obilím. Množství surovin je v testamentech specifikováno. Také je určeno období, po které nový hospodář musí tyto povinnosti vykonávat.

Výměnky měly různý rozsah. Některé mohly obsahovat všechny jmenované složky, jiné obsahovaly pouze některou z nich. Jako příklad uvádím rozsah výměnku, který získala manželka testátora Filipa Mráčka. Jedná se o jeden z nejrozsáhlejších výměnků. Tato ukázka poskytuje nejen přehled o tom, co mohlo být součástí výměnku, ale také dokládá, že některé složky výměnku byly poskytovány jen po určitou dobu.

Ukázka rozsahu výměnku v testamentu Filipa Mráčka²⁸⁴.

„manželka v gruntě světničku, komůrku s chlívkem, aby opatřena byla. Roli na čtyři měřice, záhumenku na dvě měřice, v díle na dvě měřice na konopí, na zeli na dvanáct kroků po celém díle, hospodář bude ročně dávat dva sáhy dřeva, dvě kopy otýpek, slámy dvě kopy. Dva měchy mouky, žitné tři čtvrtě, jednu krávu, jednu jalovici, šest kusů ovcí, jeden hřebec, jednu svini, tři malá prasátka. Letos dostane pět kop ječmene, čtyři kopy žita, čtyři měřice ječmene, dvě měřice hrachu, na přes rok zase dvě měřice ječmene.“

Jelikož převažovaly výměnky, které obývaly vdovy hospodářů, mohla nastat situace, že se znovu provdají. Někteří testátoři tuto možnost zahrnuli do své závěti. Pokud by se manželka opět provdala, projeví se to na podobě výměnku, zejména dojde ke snížení jeho rozsahu. V testamentech převažují rozhodnutí, kdy manželka přichází o polovinu výměnku nebo jeho část. Vyskytují se i případy, kdy žena může přijít o celý výměnek. Tento postup se objevuje v závěti Tomáše Doležela *„kdyby se pak ona provdala nebo zle zachovala, ihned pryč z gruntu a všeho pozbude krom té roly na dvě měřice“*.²⁸⁵ V závěti Jana Lenocha je napsáno *„kdyby se jinam provdala, vejmina propadá zpět ke gruntu“*.²⁸⁶

Jsou testamenty, ve kterých je naopak zaznamenán vstřícný postoj hospodáře k případnému sňatku jeho manželky. Testátor Jan Kapun umožnil své ženě v případě nového sňatku, aby si s manželem vystavěla chaloupku, kterou měli užívat až do své smrti.²⁸⁷ František Melichar stanovil, pokud by se jeho žena opět provdala a zemřela, tak její nový manžel může na výměnku zůstat až do své smrti.²⁸⁸ Jiří Vojtka nařídil novému hospodáři vystavět pro manželku chaloupku, kdyby se však provdala, má si ji vystavět s manželem sama. Nový manžel chaloupku bude moci užívat pouze do smrti testátorovy ženy. Jiří Vojtka

²⁸⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 704, Poručenství Filip Mráček 13. listopad 1749, Bolelouc.

²⁸⁵ Tamtéž, fol. 42, Poručenství Tomáš Doležal, 8. ledna 1736, Oplocany.

²⁸⁶ Tamtéž, fol. 718, Poručenství Jan Lenoch, 14. listopad 1733, Čertoryje.

²⁸⁷ Tamtéž, fol. 153, Poručenství Jakub Kapun, 4. května 1758, Ivaň.

²⁸⁸ Tamtéž, fol. 600, František Melichar, 24. duben 1756, Věrovany.

také ustanovil, že v případě sňatku jeho manželka přijde o polovinu polností, které jí byly odkázány v závěti.²⁸⁹

Všechny výměnky byly manželkám ponechány k užívání až do jejich smrti. Poté se s výměnkem nakládalo několika způsoby. Jednak se mohl výměnek navrátit zpět k usedlosti, případně se předal dalším pozůstalým, a to testátorovým dětem nebo sourozencům. V případě dětí se s výměnkem naložilo dvojím způsobem. Pozůstalé děti hospodáře (jde o ty děti, které byly uvedeny v závěti) mohly obdržet polnosti, které byly součástí výměnku. Tyto polnosti mohly děti využívat pro své potřeby. Tento způsob naložení s výměnkem chápou jako určité přilepšení pro děti k jejich dědickým podílům. Tímto způsobem měl například syn Martina Slomky po smrti své matky obdržet půl louky pro svou obživu.²⁹⁰

Celý výměnek mohl také připadnout jednomu z testátorových potomků, který jej mohl využívat až do své smrti. Tento způsob se objevuje v závětech Martina Konopky a Matěje Žaláka, kteří shodně rozhodli, že po smrti ženy výměnek připadne jejich dcerám až do jejich smrti.²⁹¹ Také testátor Jan Růžička přiřknul výměnek své dceři, ale s jistou výjimkou. Výměnek měl po smrti jeho manželky připadnout dceři, pokud by jej však nepotřebovala, měl být zanechán jeho sestře až do její smrti.²⁹² Závěť Jana Růžičky tedy poukazuje i na další využití výměnku, a to že je předán testátorovým sourozencům. Vladimír Procházka uvádí, že výměnek byl určen především pro sourozence, u kterých se nepředpokládalo, že by si sňatkem vytvořili vlastní rodinu.²⁹³

Na závěr je možné říci, že z hlediska podoby a trvání výměnku je situace na panství obdobná jako situace popsána Vladimírem Procházkou.²⁹⁴ Menší odlišnosti jsou sledovatelné v obsahu výměnku. V mnou zkoumaných testamentech se téměř nevyskytuje zahrnutí ovocných stromů do obsahu výměnku. Také nejsou zaznamenány jiné nemovitosti, které by si výměnkář vymínil. Mezi tyto nemovitosti může například patřit chmelnice, les či rybníček. Z celkového hlediska se však při sledování instituce výměnku v tovačovském panství neprojeví lokální odlišnosti.

²⁸⁹ Tamtéž, fol. 892, Poručení Jiří Vojtky, 22. září 1750, Troubky.

²⁹⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 874, Poručení Martin Slomek, 15. ledna 1742, Troubky.

²⁹¹ Tamtéž, fol. 143, Poručení Martin Konopka, 21. březen 1753 Ivaň; Tamtéž, fol. 151, Poručení Matěj Žalák, 2. červen 1758, Ivaň; Dceři měl světničku také zajistit nový hospodář v případě, že si dívka nenajde jiné místo. Tamtéž, fol. 67, Poručení Tomáš Puchlík, 12. listopad 1756, Oplocany.

²⁹² Tamtéž, fol. 15, Testament Jan Růžička, 14. květen 1753, Chrbov.

²⁹³ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 438.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 435-452.

VI. 4 Dluhy

V závěru dispozice jsou uváděny dluhy a pohledávky hospodáře. Tento tematický celek je uváděn formulacemi typu „*co pak se týče dluhů na tom gruntě totiž; dluhů rozličných jest; dluhy se vynacházejí následující totiž; co jsem komu dlužen; dluhy se nacházejí na penězích od toho gruntu; na dluhách pasivních; na dluhách aktivních*“. Formulace na dluhách pasivních zaznamenává dlužné částky hospodáře, naproti tomu druhý typ na dluhách aktivních vyjadřuje půjčené částky. Tyto formulace mohou být graficky zvýrazněné a odsazené od textu testamentu. Dluhy jsou psány jednak pod sebou nebo vedle sebe. V zápisech je zaznamenáno jméno, příjmení a místo, odkud věřitel, případně dlužník pocházel. K jednotlivým jménům jsou vypsány částky, které daná osoba půjčila nebo byla dlužna. Nakonec je uvedena celková suma pohledávek a dluhů.

Zápisy dluhů se objevují přibližně ve třetině zkoumaných testamentů a inventářů. Při zkoumání těchto zápisů se projevilo, že půjčky byly poskytovány institucemi i soukromými osobami. Z institucí půjčky udělovala církev, obec a vrchnost. Společně však udělily kolem dvaceti zapsaných půjček. Z tohoto počtu nejvíce půjček připadá na církev, poté na obec. Vrchnost je zmíněna ve třech zápisech. V případě církevní instituce jsou v zápisech uváděni jako věřitelé konkrétní církevní hodnostáři *farář, děkan a páter* nebo je zmiňováno záduší. Pokud půjčovala vrchnost, v zápisech se objevuje slovní spojení *od (milostivé) vrchnosti*. Pokud půjčovala obec, uvádí se jednoduché označení *obec*, případně je uveden také název obce například *od biskupské obce, majetínské obce* atd. Instituce reprezentují minoritní skupinu věřitelů. Majoritní část věřitelů je tvořena soukromými osobami. Je zde i třetí skupina věřitelů, ve které se nacházejí instituce i soukromé osoby, kterým hospodáři byli dlužní za jejich služby.

Instituce dlužníkům půjčovaly hotové peníze. Objevují se i půjčky ve formě osiva. Jedná se o půjčky ječmene, žita, ovesa a pšenice. V jednom případě byly hospodáři poskytnuty dvě měřice hrachu. Jiné plodiny či potraviny jsem v zápisech nezaznamenala. Soukromé osoby poskytovaly hospodářům půjčky ve formě peněz a osiva.

U některých dlužných částek je uveden i důvod jejich vypůjčení. Například hospodář Jiří Hrbáček si vypůjčil 28 zlatých na koupi svého gruntu, Jan Šusta si vypůjčil na koupi *ryzího valacha* a Jan Buchta si naproti tomu vypůjčil na splacení kontribuce ve výši čtyř zlatých.²⁹⁵ Tyto tři ukázky reprezentují zároveň hlavní důvody, kvůli kterým se hospodáři

²⁹⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 857, Poručenství Jiří Hrbáček, 18. únor 1734, Troubky; Tamtéž, fol. 564, Poručenství Martin Šusta, 20. prosinec 1740, Věrovany; Tamtéž, fol. 95, Poručenství Jan Buchta, 1. únor 1734, Ivaň.

podle mého názoru uchylovali k půjčování peněz. Jednak si půjčovali proto, aby zajistili chod hospodářství, k čemuž bylo nutné obilí a dobytek. Druhým důvodem bylo splácení povinných dávek, které odváděli státu, vrchnosti a církvi.

Ze zápisů je možné vyčíst přístup hospodáře k dluhům. Někteří přenechávali povinnost placení dluhů na budoucím hospodáři. Jiní hospodáři vyčlenili část majetku na prodej a ze získaných peněz se měly dluhy splácet. Byly i případy, kdy hospodář vyčlenil část svých polností pro věřitele. Ti měli z těchto polností získávat užitek nebo na nich hospodařit, dokud se tímto způsobem nesplatil hospodářův dluh. Zastoupení daných strategií je poměrně vyrovnané.

Zajímavá je také pozice věřitelů. Položila jsem si otázku, proč půjčovali peníze? V případě institucí je zodpovězení jednoduché, pro vrchnost, obce i církev bylo půjčování peněz jednou z možností, jak rozmnožovat svůj majetek. Inventář Josefa Dohnala dokazuje, že obce půjčovaly na úrok, konkrétně se jednalo o šestiprocentní úrok. Zmínka o úroku se nachází také v závěti hospodáře Jiřího Klobouka, který půjčil šesti osobám částku deset zlatých. Tyto osoby byly povinny každoročně při sv. Janu odvést úrok z těchto peněz do sirotčí pokladny. Výše úroku je v závěti stanovena na šest procent. V závěti je uvedeno, že se jedná o „zemský úrok“.²⁹⁶ Jak se v pramenech prokázalo, ve sledovaném období byl pro půjčky stanoven šestiprocentní úrok, který mohli žádat věřitelé z řad institucí i soukromých osob.

Jednotlivé osoby mohly půjčovat také z důvodu navýšení svého majetku, mohla zde být také snaha pomoci svým příbuzným nebo přátelům. Ze získaných informací vyplývá, že půjčovaly zejména osoby, v jejichž závětech se nevyskytují zápisy o dluzích. Dále se v jejich zápisech objevují odkazy hotových peněz. Dá se tedy říci, že se jednalo o osoby se zajištěným živobytím.

Testamenty také naznačují, jak k pohledávkám tyto věřitelé přistupovali. Jinak řečeno, co se věřitelé rozhodli s pohledávkami učinit v rámci pozůstalostního řízení. Někteří věřitelé půjčené peníze určili do sirotčí pokladny nebo je odkázali pozůstalým. Jiní testátoři určili půjčené peníze na mše. Dlužníci měli peníze odvádět příslušnému kostelu, kde se odsloužily mše za osobu věřitele. Pro tento způsob se rozhodl například Martin Aulehla. Dluh ve výši 27 zlatých měl dlužník odvádět po dobu šesti let do tovačovského kostela. Tuto závěť jsem vybrala také proto, jelikož dlužník se měl prokázat purkmistrovi, že daný odvod učinil

²⁹⁶ Obec Biskupice půjčila Josefu Dohnalovi na „obyčejný Interes 6 procento“. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 441, Inventář Josef Dohnal, 20. květen 1751, Biskupice. Zmínka o úroku se nachází také v závěti hospodáře Jiřího Klobouka. Tamtéž, fol. 711, Poručení Jiří Klobouk, 18. červen 1739, Bolelouc.

„...kterýž to peníze ten dlužník do Tovačova po 6 let na mše svaté odváděti má a každoročně na takový odvod se z kvitancí při úradě purkmistrovském prokázati povinen bude“²⁹⁷. Tento testament je ojedinělý právě z důvodu účasti úřadu. V ostatních případech, kdy byly peníze určeny na mše, není úřad zmíněn, proto je možné, že se v případě M. Aulehly jednalo o výjimku.

V menší míře se testátoři rozhodli dlužníkovi dluh odpustit. Někteří testátoři promíjeli celý dluh, jiní pouze jeho část. Poměrně často testátoři promíjeli dluhy svým sourozencům. Vyskytuje se i případ, kdy byl dluh prominut pacholkovi.²⁹⁸ Co se týká výše promíjených dluhů, nelze říci, že by se jednalo o nevýznamné obnosy. Například testátor Matouš Vrančák odpustil Václavu Doležalovi následující položky – jedenáct měřic ječmene, dvě měřice ovsa, jednu měřici hrachu, půl měřice žita, půl měřice prosa, devět puten mouky, na vůz dva zlaté, za cihly jeden zlatý.²⁹⁹ Porovnání přístupu věřitelů ukazuje, že se nejčastěji dluhy odkazovaly pozůstalým a do sirotčí pokladny, následují rozhodnutí, kdy se za dluhy sloužily mše za osobu věřitele, nejméně docházelo k promíjení dluhů. Věřitelé mohli naložit se svými pohledávkami i všemi způsoby, jelikož půjčovali více osobám.

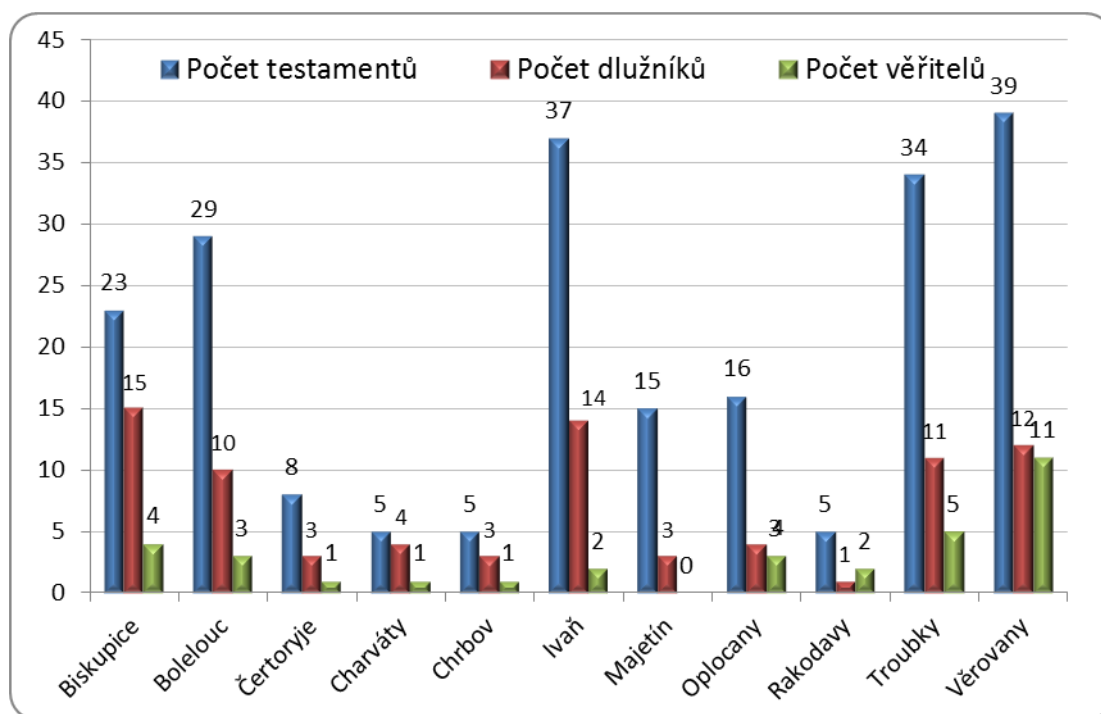
Někdy také došlo k propojení obou skupin, dlužník byl zároveň věřitelem a věřitel zároveň dlužníkem. Tyto případy se však objevují minimálně. Zpravidla se ve zkoumaném vzorku vyčlenili dlužníci a věřitelé. Pokud pominu instituce, jednoznačně skupina dlužníků převyšuje svým počtem skupinu věřitelů. Na druhou stranu většinu ve zkoumaném vzorku tvoří testamentsy, ve kterých nejsou uvedeny ani dluhy, ani pohledávky. Zdá se, že ekonomická situace byla na tovačovském panství poměrně stabilní.

²⁹⁷ Tamtéž, fol. 166, Poručení Martin Aulehla, 20. prosinec 1761, Ivaň.

²⁹⁸ Václav Mikudík odpustil své sestře dluh ve výši 30kr. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 559, Poručení Václav Mikudík, 28. leden 1739, Věrovany; Václav Doležal odpouští svému bratrovi dluh 10fr. Tamtéž, fol. 60, Poručení Václav Doležal, 1. listopad 1756, Oplocany; Matěj Štěrba odpouští část dluhu z částky 20fr. Tamtéž, fol. 17, Poručení Matěj Štěrba, 25. listopad, Chrbov.

²⁹⁹ Tamtéž, fol. 38, Poručení Matouš Vrančák, 6. srpna 1737, Oplocany.

Graf 4 - Výskyt dlužníků a věřitelů ve vybraných obcích tovačovského panství

Graf vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

Jak jsem již zmínila, hospodáři si půjčovali osivo a hotové peníze. Půjčky hotových peněz jednoznačně převažovaly. Výše půjčovaných peněžních částek je velmi rozmanitá. Ve zkoumaném vzorku se vyskytují hospodáři, kteří dlužili částky, které pro usedlost podle mého názoru nebyly likvidační. Na druhou stranu se vyskytli i hospodáři, kteří dlužili částky převyšující hranici 100 zlatých. Jak však ukázal případ Pavla Berana a Martina Sotorníka, výše dlužné částky a její dopad na hospodaření byl relativní. Dluh chalupníka Pavla Berana činil 30 zl. 4. kr. Tento dluh převyšoval hodnotu pozůstalosti. Pozůstalí se chalupy vzdali, následně se přistoupilo k prodeji, ze kterého se měly dluhy zaplatit.³⁰⁰ Dluh sedláka Martina Sotorníka byl naproti tomu vyčíslen na 360 zl. 4 kr. Testátor poznamenal, aby jeho manželka dluhy podle možností poplatila.³⁰¹ Tato ukázka naznačuje, že podstatnou roli hrál sociální statut hospodáře. Částka, která byla pro rodinu chalupníka likvidační, mohla v selském prostředí představovat zanedbatelnou položku.

Ale i v selském prostředí představovaly dluhy zátěž, která už nemusela být zvládnutelná. V nejzazším případě mohly dluhy vést rodinu až k prodeji nemovitosti. Pro demonstraci této situace jsem zvolila případ sedláka Martina Vybírala. Jeho případ je zajímavý hned z několika hledisek. Ukazuje, do jaké výše mohly vystoupat dluhy, zároveň

³⁰⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 790, Poručenství Pavel Beran, 29. září 1732, Majetín.

³⁰¹ Tamtéž, fol. 438, Poručenství Martin Sotorník, 10. říjen 1750, Biskupice.

dokládá zasahování vrchnosti do majetkových záležitostí svých poddaných. Je výjimečný také v tom, že jako jediný odhaluje existenci „legálních“ a „nelegálních“ dluhů.

Po nebožtíkovi Martinovi Vybíralovi se dochoval inventář, ve kterém byl jeho dluh vyčíslen na sumu 795 zlatých 5 krejcarů.³⁰² Jak naznačuje zápis inventáře, část z této sumy 529 zlatých 50 krejcarů si M. Vybíral vypůjčil od věřitelů a to s povolením vrchnosti, jak dokládá fráze „*Item od následovních věřitelů dle vrchnostenského dovolení vypůjčil*“. Zbývající část 266 zlatých si hospodář vypůjčil bez svolení vrchnosti „*bez dovolení vrchnostenského pozůstávají dluhy*“. Tento způsob hrál podstatnou roli při následném splácení dluhů. Dluhy, o kterých vrchnost věděla, byly věřitelům spláceny přednostně, nelegální dluhy se splácely dodatečně. V tomto konkrétním případě se dědicové gruntu vzdali. Následně byl grunt prodán za sumu 550 zlatých, z které se splatily legální dluhy. Na pokrytí nelegálních dluhů, zůstala částka 20 zlatých 55 krejcarů, jež se rozpočítala mezi zbylé „nelegální“ věřitele, kteří tak získali pouze část ze svých pohledávek. Například Jan Chalánek půjčil 33 zlatých a následovně mu byly vyplaceny pouhé 2 zlaté 35 krejcarů.

Z této ukázky vyplývá, že vrchnost měla do jisté míry přehled o majetkových transakcích svých poddaných. Do určité míry povolovala také zadlužení poddaných. Tento inventář naznačuje, že vrchnost byla schopna stanovit hranici, po kterou byly dluhy ještě splatitelné. Podle mého mínění byla v tomto případě hranice tvořena hodnotou pozůstalosti. Inventář také odhaluje, že po překročení této míry se poddaný mohl uchýlit k půjčování peněz bez vědomí vrchnosti. V tomto případě toto rozhodnutí mělo neblahé důsledky zejména pro věřitele, kteří nezískali nazpět své peníze. Otázkou, na kterou již zápis odpověď nenabízí je, proč byli věřitelé ochotni půjčovat peníze již podstatně zadluženému hospodáři.

Jak jsem již zmínila, věřitelů se ve zkoumaném vzorku vyskytuje méně než dlužníků. Skupina věřitelů je však také rozmanitá. Vyskytují se věřitelé, kteří půjčovali menší sumy peněz do deseti nebo dvaceti zlatých. Jsou i věřitelé, jejichž pohledávky se blížily hranici 100 zlatých a u dvou osob jsem zaznamenala pohledávky, které hranici 100 zlatých překračovaly. Jednalo se o Jiřího Lučanského, jenž půjčil různým osobám částku, dosahující 189 zl. 57 kr. Jiří Lučanský poskytl půjčku celkem pětadvaceti osobám. Nejnižší půjčka byla 30 kr. a nejvyšší 36 zl. 42 kr. Druhou osobou byl Václav Doležal, který dal půjčku osmi osobám v celkové výši 195 zl. 74 kr. Nejnižší půjčka byla 6 zl. 45 kr. a nejvyšší 80 zl.³⁰³

³⁰² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 166, Inventář Martin Vybíral, 20. prosince 1761, Ivaň.

³⁰³ Tamtéž, fol. 932, Poručenství Jiří Lučanský, 26. duben 1759, Bolelouc; Osoba Jiřího Lučanského není konkrétně uvedena v Tereziánském katastru. V katastru je evidován muž stejného příjmení, s velkou pravděpodobností další majitel usedlosti z rodiny Lučanských. Rodina Lučanských je zařazena do skupiny

Poskytovat půjčky mělo svá rizika. Jednak nemuselo dojít k jejich splacení, jak naznačil případ Martina Vybírala. Také mohly nastat problémy s jejich vymáháním, jak se ukázalo v závěti Tomáše Kučeravského, který se v závěti obrací na hejtmana s žádostí, aby po dlužníkovi vymáhal dluh ve výši šestnácti zlatých. Tuto částku mu dlužník nesplácel již sedm let. Za tuto práci testátor hejtmanovi ve své závěti stanovil odměnu ve výši jednoho zlatého.³⁰⁴ Taková to prosba o pomoc úřadu je ve zkoumaném vzorku ojedinělá. Z ukázky jednak vyplývá, že prodleva mezi půjčením a splacením dluhů trvala několik let a také se ukazuje, že vymáhání dluhů nemuselo být jednoduchou záležitostí.

Tyto příklady mě více utvrdily v názoru, že poskytovat půjčky mohly zejména osoby se zajištěným živobytím a s peněžními rezervami. Jak se ukázalo, splácení dluhů mohlo být dlouhodobou záležitostí. Přitom hospodáři museli platit různé daně a dávky i situace uvnitř rodiny vyžadovala peníze, například svatby dětí, vybytí, pohřby atd.

Třetí skupinu věřitelů tvoří rozmanitý okruh osob a institucí. V této skupině se nacházejí osoby, kterým hospodáři dlužili za služby, řemeslné výrobky a potraviny. Poměrně často byli mezi věřiteli uváděni mlynáři, šenkýři a kováři. Dále se objevuje stolař, tesař, švec, krejčí, řezník, sedlák a lazebník. Objevují se také dluhy osobám, které vykonávaly práce souvisejícími s pohřby. Hospodáři byli například dlužni hrobaři, kostelníkovi a tesaři, který vyráběl truhly (rakve). V několika případech byli hospodáři dlužni čeledínům, pacholkům a žencům za jejich vykonané služby. Mezi věřiteli jsem zaznamenala také židovské obyvatelstvo. Židům byli hospodáři dlužni například za maso, kožešiny, plátno, mouku. S velkou pravděpodobností se jednalo o židovské obchodníky. Ve dvou případech hospodáři dlužili židovskému zlatníkovi.³⁰⁵ V případě institucí ve třech případech hospodáři dlužili za špitální péči.³⁰⁶

V případě soukromých osob byl v několika zápisech uveden příbuzenský vztah mezi věřitelem a dlužníkem. V těchto případech věřitelé pocházeli z okruhu hospodářových sourozenců a z okruhu sourozenců hospodářovy manželky. V ostatních případech bylo obtížné vztah mezi věřitelem a dlužníkem určit. Jméno a příjmení není známo ve všech případech, a pokud známo je, určit vztah mezi osobami je přesto komplikované. Zkoumání

půllánků; ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 60, Poručenství Václav Doležal, 1. listopad 1756, Oplocany. Obdobně není v Tereziánském katastru evidován Václav Doležal, ale dřívější majitel usedlosti. Je zajímavé, že předchozí člen rodiny Doleželů je evidován ve skupině chalupníků.

³⁰⁴ Tamtéž, fol. 626, Poručenství Tomáš Kučerovský, 10. února 1754, Rakodavy.

³⁰⁵ Jan Bruda dlužil židovskému zlatníkovi 33kr. Tamtéž, fol 624; Josef Jalíček byl dlužen zlatníkovi 7 fr. Tamtéž, fol. 595.

³⁰⁶ V závěti Jiřího Hrbáčka činí dluh za špitální péči 25fr. Tamtéž, fol 855, Poručenství Jiří Hrbáček, 15. ledna 1733, Troubky; V závěti Pavla Brázdy je mezi dluhy zmíněn i špitální dluh, jeho výše však není uvedena. Tamtéž, fol. 868, Poručenství Pavel Brázda, 10. listopad 1741, Troubky.

této otázky z dostupných zdrojů tedy nebylo možné. Z genderového hlediska majoritní skupinu věřitelů tvořili muži – zastávající funkci hospodáře, minoritní skupinu reprezentují ženy – hospodářky, vdovy, sestry či švagrové.

Pokusila jsem se také sledovat okruh, v rámci kterého si hospodář půjčoval. Tedy jestli věřitelé pocházeli ze stejné, sousední či vzdálenější vsi, případně objeví-li se věřitelé z městského prostředí. Výsledky, ke kterým jsem dospěla, je nutné brát jako orientační, jelikož zkoumaný materiál neobsahoval dostatečné množství podkladů. Tuto problematiku zachycuje tabulka a mapa, které jsou uvedeny v přílohách. V tabulce jsou vypsané obce, ze kterých pocházeli dlužníci a k nim jsou doplněny názvy obcí, ze kterých pocházeli věřitelé.

Po porovnání údajů v tabulce s mapovým materiálem vyplynulo, že dlužníci si půjčovali ve svém blízkém okolí. Docházelo k preferenci blízkosti nad příslušenstvím vsí k panství. Také se projevilo, že věřitelé často pocházeli ze stejné obce jako dlužník. Pro bližší představu použiji příklad Biskupic (příloha č. 6). Celkem se v testamentech a inventářích objevuje na patnáct vsí, ze kterých si biskupičtí poddaní vypůjčili. Z toho se vzdálenost mezi Biskupicemi a pěti vesnicemi (Hrubčice, Klopotovice, Dub nad Moravou, Věrovany, Ivaň) a Tovačovem pohybuje do sedmi kilometrů. U třech vsí se vzdálenost pohybuje mezi sedmi až jedenácti kilometry (Klenovice na Hané, Blatec, Charváty). Do tohoto okruhu spadá také město Prostějov, které je vzdáleno jedenáct kilometrů. Ve třech případech se vzdálenost pohybuje nad dvacet kilometrů. Jedná se o město Olomouc, Přerov a ves Čechovice. Tento model se opakuje i u dalších vsí uvedených v tabulce. Nejčastěji si hospodáři půjčovali v rámci své obce, poté ve svém blízkém okolí a opět se vyskytuje několik výjimek, které přesáhly hranici dvaceti kilometrů.

Z tabulky také vyplývá, že si poddaní půjčovali nebo byli dlužní ve městech. Jednalo se o města Kojetín, Kroměříž, Olomouc, Prostějov, Přerov a Tovačov. Ve městech poddaní byli dlužní zejména církevním institucím, obchodníkům a řemeslníkům. Ve skupině obchodníků a řemeslníků jsou uváděni také příslušníci židovského obyvatelstva. Zápisy ukazují, že byli usazeni v Prostějově a Kojetíně, ale také ve vsích Skrbni, Křenově a Rakodavech.

Dá se říci, že situace na tovačovském panství v případě dluhů je velmi podobná situaci, kterou ve své práci popsal Bronislav Chocholáč. Chocholáč v publikaci Selské peníze poznamenává, že si hospodáři půjčovali peníze, aby zajistili zdárný chod usedlosti. Případně dlužili za potraviny, řemeslné výrobky eventuálně za práci čeledínům. I v případě věřitelů se v mém vzorku i ve vzorku Chocholáče objevují shodné skupiny. Jedná se tedy o instituce a jednotlivé osoby. Shoda také nastala při zodpovězení otázky, proč tyto subjekty poskytovaly

peněžní půjčky. Chocholáč spatřuje příčinu v nedostatku hotových peněz ve vesnicích a městečkách, což umožnilo institucím a hospodářům na této situaci profitovat.³⁰⁷

VI. 5 Donace

Vedle výše probíraných témat výměnku a dluhů mohou být ve vlastní dispozici zachyceny také donace. V tovačovských testamentech jsou zachyceny donace, které jsou určeny pro instituce a charitu. V případě institucí odkazovali testátoři v tovačovském panství svůj majetek církvi. Odkazy jiným institucím, jakými jsou například špitály, lazarety, školy, se nevyskytovaly. Vedle církve pamatovali tovačovští poddaní na „chudé“ neboli sociálně slabší obyvatele.

V tovačovských testamentech se donace objevují ve 131 případech z celkového počtu 178 zkoumaných zápisů, což představuje 74 %. Jedná se o poměrně vysoké zastoupení donací v porovnání s výzkumy, které byly provedeny v městském prostředí. Například Jana Ratajová, která zkoumala 286 testamentů z Malé Strany, z Nového města Pražského a Starého města Pražského zbožné odkazy zaznamenala v 52 %.³⁰⁸ Adéla Smržová v městečku Hořepníku zaznamenala donace ve 33 testamentech ze 78 kšaftů, které zkoumala. Donace se tedy vyskytovaly ve 42 %. V případě hořepnických testamentů peníze směřovaly k záduší zdejšího kostela.³⁰⁹ Ještě nižší zastoupení se vyskytuje v kšaftech obyvatel severozápadních Čech. V Ústí nad Labem byly církevní odkazy zaznamenány ve 32 %, v Lounech v jedné pětině a v Žatci v jedné čtvrtině testamentů.³¹⁰

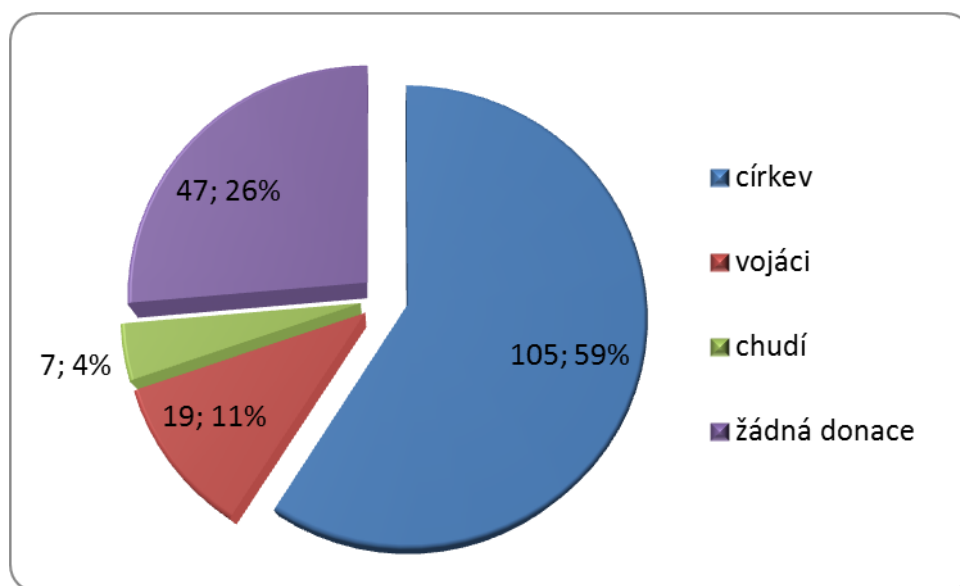
³⁰⁷ CHOCHOLÁČ, Bronislav. *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*. Brno, 1999, s. 141-145. ISBN 80-902304-4-X.

³⁰⁸ Poslední vůle pocházely z období 1600-1620. RATAJOVÁ, Jana. *Pražské testamenty*, s. 120.

³⁰⁹ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století*, s. 92.

³¹⁰ M. Hrubá ve svém výkladu podává informace také o výzkumu, který proběhl v předbělohorské katolické Plzni, kde se v rámci analýzy testamentů podpora církevním institucím objevuje ve 40 % z celkového množství zkoumaných testamentů. V předbělohorském Kolíně se odkazy na církevní účely objevily ve 32 % ze všech testamentů. Více HRUBÁ, Michaela. *Nedávej statku žádnému*, s. 145-147.

Graf 5 - Zastoupení donací ve zkoumaném vzorku testamentů

Graf vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

Z grafu vyplývá, že více než polovina donací, které kšaftující učinili, směřovala církvi. Na církev ve svých závětech pamatovalo na 105 poddaných. Na chudé obyvatele testátoři mysleli ve 26 testamentech. Do této skupiny jsem zařadila *žebráky*, *chudé* a *obdankované vojáky*³¹¹. Tyto pojmy používají samotní testátoři. Nejčastěji však poddaní peníze odkazovali na žebráky, na které se pamatovalo v sedmi závětech. Donace na obdankované vojáky byly zmíněny v devatenácti testamentech. Někteří testátoři darovali prostředky zároveň na žebráky i vojáky. U 47 testátorů se donace nevyskytovaly.

Donace tovačovských poddaných plynuly pouze dvěma směry - na chudé a církve. Je zajímavé, že testátoři odkazovali ve prospěch chudých peněžní částky, které se pohybovaly ve stejném rozmezí. Nejčastěji se na chudé a vojáky darovala částka ve výši 30 krejcarů, poté částka ve výši osmnácti krejcarů, patnácti krejcarů a dvanácti krejcarů. Jiné částky poddaní na tento účel neodkazovali. Výjimku představuje závěť Barbory Vybíralky, která nařídila mezi chudé lidi rozdat mouku.³¹² V ostatních testamentech se obdarování potravinami nevyskytuje. V případě odkazů na církve, plynuly donace na dva účely - na záduší a zádušní mše. Pod pojmem záduší chápu odkazy, které směřovaly na opravu a výlohy konkrétních kostelů. Pojem zádušní mše označuje modlitby za spásu duše. V tovačovských testamentech jednoznačně převažují donace, které směřovaly na zádušní mše. Pouze v jednom testamentu

³¹¹ Pojmem obdankovaný se označuje voják propuštěný z vojny.

³¹² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 133, Poručení Barbora Vybíralka, [?] 1747, Ivaň.

testátor poslal čtyři zlaté „na obraz na zvonici“³¹³. Několik případů je sporných, donace je určena pro církevní instituci, není však specifikován její účel.

Pokud měly donace plynout na zádušní mše, testátoři tento požadavek vyjadřovali jednoduchou formulací „na mše“, „na mše svaté“. Poměrně časté byly případy, kdy testátoři nechávali sloužit mše i za duše svých příbuzných. Mše se sloužily za manželky/manžely „mše za mou duši a duši mé manželky“, za rodiče „na mše svaté za rodiče“, za sourozence „ty mše za bratry mrtvé“, „mše za mou sestru.“ Ve dvou testamentech testátoři nechali sloužit mše za celou rodinu „mše odslouženy za rodinu Jaličkovskou“³¹⁴. Sloužit bohoslužby za svůj rod nechal také Václav Vrančák, na mše odkázal jednu kobyly. Jeho závěť je zajímavá také proto, že na mše vyčlenil peníze svých dětí, pokud by zemřely „...kdyby děti zemřely, jejich podíl se má odvést za náš rod“.³¹⁵

Z některých zápisů vyplývá, že se měla sloužit více než jedna mše. Ve většině případů však není počet sloužených mší uváděn. Na sloužení mší za svou duši hospodáři vyčlenili jistou část ze své pozůstalosti. Mohly být odkázány peníze, častěji se však vyčleňoval dobytek, obilí, užitky z polností. V testamentech je tento fakt vyjádřen „na mše jedna jalovice, valach, pět ovcí“ atd. V případě obilí se vyčleňovalo obilí sklizené i zaseté, což se projevovalo „na mše po sklizni odvedeno být má pět měřic pšenice“ atd. O principu fungování odkazu z obilí jsem se již zmiňovala několikrát. Systém zůstal i při donacích zachován.

Také problematika dluhů poodhalila, že na mše mohly plynout hospodářovy pohledávky. V několika testamentech hospodáři dlužníkům nařídili postupné odvádění dluhů na mše. Škála odkazovaného majetku pro účel donací je velmi rozmanitá, například Jakub Benia na bohoslužby odkázal devět sáhů suchého dřeva. Hospodář Jiří Skopal na mše určil dva statné duby.³¹⁶

Není výjimkou, kdy povinnost zajistit sloužení mší za zemřelého padla na testátorovy příbuzné „mše zaplatí hospodář, děti na mše odvedou, manželka zaplatit má“. Poskytování prostředků na mše bylo často propojeno s otázkou pohřbu. Poddaní vyčlenili prostředky na pohřeb, po jeho uhrazení byly zbývající prostředky určeny na mše.

Nabízí se sledovat počet mší, který testátor nechával sloužit za svou duši, případně za duši svých příbuzných. Ve zkoumaném vzorku se však neobjevil případ, ze kterého by bylo možné cenu jedné mše stanovit a na základě této skutečnosti odvodit počty mší. Možnou

³¹³ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 103, Poručenství Markus Novák, 3. listopad 1735, Ivaň.

³¹⁴ Tamtéž, fol. 428, Poručenství Jakub Jaliček 17. červen 1749, Biskupice.

³¹⁵ Tamtéž, fol. 49, Poručenství Václav Vrančák 30. listopad 1747, Ivaň.

³¹⁶ Tamtéž, fol. 551, Poručenství Jakub Benia 1. listopad 1739, Majetín; Tamtéž, fol. 556, Jiří Skopal 29. září [?], Majetín.

alternativu nabízí práce P. Žaldové, která se zabývala problematikou zbožnosti v Soběslavi.³¹⁷ Žaldová stanovila přibližnou cenu jedné bohoslužby, která se pohybovala mezi třiceti až čtyřiceti krejcarů.³¹⁸ Na základě tohoto zjištění jsem ze zkoumaného vzorku vybrala několik závětí, ve kterých je na mše vyčleněna hotovost, následně jsem k nim přiřadila počet možných sloužených mší.

Tabulka 14 - Počty sloužených mší na základě peněžních sum vyskytujících se v tovačovských testamentech

suma	počet m/30	počet m/40
1zl. 30 kr.	4	3
5 zl.	17	13
8 zl.	27	20
10 zl.	33	25
12 zl.	40	30
16 zl.	53	40
20 zl.	67	50
50 zl.	166	125

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

Nejnižší částka, která byla na mše vyčleněna, byla ve výši jednoho zlatého a třiceti krejcarů. Ondřej Lichnovský vyhradil na mše 50 zlatých. Tato částka je zároveň nejvyšší zaznamenanou částkou, která připadla na mše.³¹⁹ Několikrát jsem zaznamenala shodnou odkazovanou sumu ve výši osmi zlatých. Pokud by platily dané hodnoty za jednu mši i pro tovačovské panství, pohyboval by se počet mezi čtyřmi až 166 slouženými mšemi. Při nejvyšším možném počtu se mše musely sloužit po delší období. V několika testamentech se časové období uvádělo. Mše se měly zpravidla sloužit po dobu tři, čtyř, pěti a šesti let. Na druhou stranu opět chybí informace, kolik mší mělo být za tuto dobu odslouženo. Pokud by se jedna mše sloužila každý měsíc, bylo by za zemřelé v těchto letech odslouženo 36 mší (tři roky), 48 mší (čtyři roky), atd. V případě 166 mší by se za testátora sloužilo po období čtrnácti let. Tyto vysoké časové úseky se blíží typu církevní donace, která se nazývá fundace, jedná se o tzv. „*mše na věčné časy*“. Fundace byly hrazeny z peněz, které poddaní uložili na

³¹⁷ ŽALDOVÁ, Petra. *Měšťánské testamenty jako pramen k dějinám zbožnosti (soběslavské kšafy z let 1600-1825)*. České Budějovice, 2009. (Diplomová práce)

³¹⁸ ŽALDOVÁ, Petra. *Měšťánské testamenty*, s. 70.

³¹⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 934, Poručení Ondřej Lichnovský, 7. leden 1759, Bolelouc.

obecný úrok, ze kterého se mše platily.³²⁰ Ze zkoumaného vzorku se toto označení objevuje ve dvou testamentech „*fundaci k svaté Trojici poroučím 10 rýnských*“, *na fundace 30 rýnských*.³²¹ Tyto dva případy naznačují, že tento způsob řešení donací nebyl v tovačovském prostředí rozvinutý. Na druhou stranu je možné, že testátoři pouze tento pojem v závětech nežívali a systémem praktikovali.

Zádušní mše měly být slouženy v určitém kostele. Mnoho testátorů však název kostela nezmiňuje, uvádí pouze výše uvedenou jednoduchou formuli „*na mše*“ bez uvedení místa. Jméno kostela je obsaženo asi v jedné třetině zkoumaných závětí. Zaznamenala jsem odkazy směřující k devíti kostelům: kostel sv. Václava, kostel sv. Jana Křtitele, kostel sv. Josefa, kostel sv. Trojice, kostel Očistné Pany Marie, kostel sv. Bartoloměje, kostel Pany Marie, kostel sv. Markéty, kostel sv. Jiřího. Jedná se o kostely, které leží v tovačovském panství. Ratajová Jana zmiňuje, že se odkazy záduší vztahují především k místu pohřbu.³²² V několika případech odkaz směřoval do vzdálenějších míst, a to do Frýdku-Místku, Huštěňovic, Lutína, Přerova a Telče, aniž by bylo možné určit, co k tomuto kroku testátory vedlo.³²³

Odkazy zpravidla směřují k jednomu kostelu. Jsou ale případy, kdy testátoři odkazují k více než k jednomu místu. Celkem se jedná o sedmnáct testátorů. Z tohoto počtu jedenáct odkazů směřovalo ke dvěma místům, v jednom případě ke čtyřem místům. Čtyři testátoři odkázali donace do pěti míst. V jednom případě testátor odkázal do šesti míst. V těchto sedmnácti případech jsou započteny odkazy také pro církevní bratrstva.

Testátoři z této skupiny na mše vynaložili částky, které se nevymykaly obecně zjištěným trendům. Suma peněz se pouze rozdělila pro více subjektů. Jeden výjimka tu však je, testátor na mše odvedl částku sto zlatých. Jednalo se o testátora Jana Nováka, který sumu rozdělil následujícím způsobem „...*na mše 100 rýnských, do Dubu 20 fr., do Přerova 20 fr., do Tovačova 20 fr., do Olomouce do kláštera 40 fr., co vynachází dluhů, ty poroučím na chrám Páně sv. Margita, pánům bratrům poroučím na modlení do chrámu Páně sv. Margita 3 rýnské*“. Po připočtení pohledávek ve výši dvanácti a tří zlatých, byla na mše odkázána částka 115 zlatých. Jan Novák nechal sloužit mše nejen za svou duši, ale i duši druhých osob „... *za mou duši a všechny více, které jsem já za svého živobytí při dobré paměti se přidal, ať se tak zachovají, pakliže mě Bůh všemohoucí z tohoto světa povolati ráčí, abych v zemi pokoj míti*

³²⁰ ŽALDOVÁ, Petra. *Měšťanské testamenty* s. 70

³²¹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 38, Poručení Matouš Vrančák, 6. srpen 1737, Oplocany; Tamtéž, fol. 448, Poručení Jiří Jaliček, 18. dubna 1755, Biskupice.

³²² RATAJOVÁ, Jana. *Pražské testamenty*, s. 120.

³²³ Tato místa jsou od Tovačova vzdáleny: Přerov 13 kilometrů, Lutín 39 kilometrů, Huštěňovice 54 kilometrů, Frýdek-Místek 108 kilometrů, Telč 180 kilometrů.

mohl“.³²⁴ Obnos sta zlatých určil na mše také Václav Trefil s tou výjimkou, že peníze připadly pouze kostelu sv. Jana Křitele v Charváttech.³²⁵ Donace mohly být odkázány také církevním služebníkům. Někdy je obtížné rozpoznat, zda příjemcem peněz měl být pouze jmenovaný služebník nebo kostel, ve kterém působil. Odkazy církevním osobám jsou zmíněny ve dvou testamentech. Barbora Vybíralka odkázala na prodej několik věcí ze své domácnosti a získané peníze odkázala faráři „... a takové ctihodnému a vysoce rozenému panu Jiříkovi Rubalovi, ten čas panu faráři břestockému odvést“.³²⁶ Zmíněnému faráři měl být odveden i užitek z výměnku. Tato formulace spíše naznačuje, že odkaz byl určen přímo dané osobě. V testamentu Václava Šťávy je zmíněna osoba děkana: „...užitek také na mše a všechno do Kralic velebnému panu děkanovi, aby se obsluhovaly za mě mše svaté“.³²⁷ V tomto případě byl odkaz směřován kostelu a osoba děkana měla na daný proces pravděpodobně dohlédnout.

Jak už jsem zmínila, testátoři odkazovali prostředky také farním a řádovým bratrstvům. Ve zkoumaném vzorku se vyskytují v deseti závětech. Z řádových bratrstev jsou v testamentech jmenováni dominikáni, františkáni, kapucíni a minorité. V případě farních bratrstev je uváděno bratrstvo sv. Trojice nebo je užíván pouze pojem bratří „na modlení bratrům“. Testátoři odkazovali zpravidla jednomu subjektu. Výjimkou je závěť Josefa Lazebníka, ve které jsou uvedeny čtyři řady „...více poroučím 40 fr. čtyřem klášterům, totiž františkánům 10 fr., kapucínům 10 fr., dominikánům 10 fr., jakubitům 10 fr.“.³²⁸ Odkazy tohoto typu jsou směřovány pouze do tří míst, a to do Tovačova, Kralic na Hané a Olomouce, jelikož zde zmiňovaná bratrstva působila. V Olomouci měli své místo dominikáni, františkáni, kapucíni a minorité.³²⁹ V případě Kralic na Hané nebylo možné specifikovat bratrstvo, kterému testátoři adresovali své donace, jelikož se v testamentech používají pouze formulace typu „do Kralic bratrstvu“. V případě města Tovačova testátoři donace směřovali k bratrstvu Nejsvětější Trojice.³³⁰

³²⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 911, Poručení Jan Novák, 1. únor 1759, Troubky.

³²⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 728, Poručení Václav Trefil, 10. května 1749, Čertoryje.

³²⁶ Tamtéž, fol. 133, Poručení Barbora Vybíralka [?] 1747, Ivaň.

³²⁷ Tamtéž, fol. 461, Poručení Václav Šťáva, 24. září 1761, Biskupice.

³²⁸ Tamtéž, fol. 118, Poručení Josef Lazební, 24. září 1742, Ivaň.

³²⁹ Více HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska*, s. 221-223.

³³⁰ Více o bratrstvech na Moravě. MAŇAS, Vladimír. *Náboženská bratrstva na Moravě do Josefských reforem*. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby (III. pardubické bienále, 29. – 30. dubna 2004)*, Pardubice, 2005, s. 37-77. ISBN 80-7194-772-5.

Po bližším prozkoumání se projevila obliba donací, které směřovaly farním bratrstvům. Testátoři jim odkázali majetek v šesti případech. Odkazy řádovým bratrstvům se objevují ve třech testamentech. Z toho tři odkazy směřovaly k františkánům, dva ke kapucínům a po jednom odkazu k ostatním bratrstvům.

VII. Testamentární praxe poddaných – teorie

Rekonstruovat testamentární praxi na tovačovském panství je obtížnou záležitostí. Nejsou k dispozici nařízení, která by podávala informace o zdejších způsobu řešení dědických záležitostí. Z tohoto důvodu jsem při rekonstrukci testamentární praxe vycházela pouze z údajů, které jsou obsaženy v samotných testamentech.

Vedle samotných testamentů jsem také využila publikace, ve kterých jsou zpřístupněny selské řády a hospodářské instrukce. Pracovala jsem s řády a instrukcemi, které jsou uvedeny v publikaci *Archiv český*.³³¹ Z hlediska vesnického prostředí jsem využila práci Vladimíra Procházky³³² a Vladimíry Kubičkové³³³. Tyto práce se dotýkají testamentárního procesu, ale ne všechny otázky jsou zodpovězeny. Z tohoto důvodu jsem využila také poznatků badatelů, kteří zkoumají městské prostředí. Výsledky získané při studiu městských testamentů vytvořily osnovu, podle které jsem postupovala při sledování problematiky v poddanském prostředí.

V městském prostředí je dědická praxe ošetřena v městském právu.³³⁴ Jistou alternativu v poddanském prostředí nabízejí selské řády a hospodářské instrukce, ve kterých jsou mimo jiné řešeny také záležitosti vztahující se k tématu odúmrti a kšaftování poddaných. Těchto témat se dotýkalo několik instrukcí a řádů. Nejstarší instrukce a řády jsou datovány do 16. století, častěji jsou datovány do 17. a 18. století. Instrukce se týkají především českého prostředí. Obsažené zmínky mi však napomohly při rekonstrukci testamentární praxe na tovačovském panství.

Záležitost, která je v městském prostředí jasná, se dotýká práva měšťanů svobodně nakládat se svým majetkem. Svobodný odkaz majetku má v městském prostředí dlouhodobou tradici. Právo odkazovat svůj majetek měli měšťané již od středověku.³³⁵ Naproti tomu poddaní si museli své právo kšaftovat vydobýt na vrchnosti.³³⁶ Právo pořizovat testament tedy nebylo samozřejmou záležitostí. Selská řády a hospodářské instrukce dokládají, že poddaní

³³¹ Konkrétně jsem pracovala s dílem 26 a 29, ve kterém jsou publikovány selské řády a hospodářské instrukce z let 1388-1799. KALOUSEK, Josef (ed.). *Řády selské a instrukce hospodářské 1698-1780*. In *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl 26*, Praha, 1908. bez ISBN; TÝŽ. *Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779*. In *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl 29*. Praha, 1913. bez ISBN.

³³² Vladimír Procházka podal obraz o obsahu testamentů a testamentární praxi na základě rozboru pozemkových knih. Více PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 496-502.

³³³ KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva*. s. 70-72.

³³⁴ Viz. HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“; SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané*; JIRKOVÁ, Pavla. *Jihlavské testamenty na přelomu 16. - 17. století*; MALÝ, Tomáš. *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali*.

³³⁵ HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 109.

³³⁶ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 496.

získali právo kšaftovat poté, co se vrchnost vzdala odúmrtí, případně svým poddaným povolila svobodně rozhodovat o jejich majetku.³³⁷ Předpokládám, že tovačovští poddaní získali právo nakládat se svým majetkem na základě rozhodnutí vrchnosti podstoupit poddaným právo odúmrti. Vzdání se odúmrti je doloženo v několika vesnicích. U zbývajících vesnic jsem dané právo nezaznamenala, na druhou stranu je jisté, že jim bylo právo kšaftovat také uděleno, jelikož existují závěti, pořízené jejich obyvateli.

Poddaní mohli kšaftovat tehdy, když jim toto právo vrchnost udělila. Vladimír Procházka uvádí, že pokud poddaní měli právo kšaftovat, hojně jej využívali.³³⁸ Pokud toto právo měli, předpokládám, že ho mohli využít pouze ti poddaní, kteří splňovali určité podmínky, známé z městského prostředí. Konkrétně se jedná o otázku duševní způsobilosti. V jihlavském městském právu byla podmínkou pro zanechání poslední vůle duševní způsobilost testátora. V soudobých textech je tento fakt popsán slovy „*vládne rozumem*“.³³⁹ Zmínka o duševní způsobilosti se objevuje také v selském řadě droužkovické obce „*bei guter Vernunft*“³⁴⁰. Toto sdělení ve formě „*při zdravém rozumu*“ případně „*při dobré paměti*“ se vyskytovalo také v tovačovských testamentech, což naznačuje, že i v poddanském prostředí museli testátoři splňovat podmínku duševní způsobilosti.

V městském prostředí byla také podmínkou pro uzavření kšaftu dospělost testátora. U chlapců osmnáct let, u dívek čtrnáct let.³⁴¹ Pro vesnické prostředí mohly platit stejné normy. Při sledování zápisů v matrice zemřelých je uváděn také přibližný věk testátorů v době jejich smrti. Velmi častou skupinou, která kšafy uzavírala, byli muži, jejichž věk se pohyboval v rozmezí 30-60 let. Objevily se také dva testátoři, jejichž věk byl stanoven na 85 a 95 let. Tito muži představují nejstarší zástupce, kteří kšaftovali. Z hlediska mladších testátorů byli pouze čtyři, kteří byli mladší třiceti let. Nejmladšímu Ondřeji Rychnovskému bylo podle matriky v době úmrtí 22 let.

Jak naznačuje situace v městském prostředí, musela být také při uzavírání kšaftu splněna podmínka svědků. V jihlavském právu se poslední vůle měla uzavírat před

³³⁷ Petr Vok z Rožmberka dědičnému rychtáři ve vsi Feřích (u Prachatic) potvrzuje list, kterým velmistr Strakonický Jan z Rožmberka (1517 až 1532) potvrdil výsadu, udělenou někdy rychtáři té vsi od Hanuše probošta Vyšehradského a přidává nově právo svobodně pořizovat o statku. Rozhodnutí bylo učiněno 17. května 1593 „*jemu i dědicům a potomkům jeho tuto obzvláštní milost učinili sme a činíme, aby on nadepsaný [...] o statečku svém mohovitém i nemovitém, na čem by se ten cokoli najíti mohl, buďto za zdravého života neb na smrtelné posteli zříditi, kšaftovati, směniti, jej dáti, odkázati a s ním jako svým vlastním činiti, a dále všech těch svobod a práv [...], jsouce od nás touž milostí obdařeni*“. KALOUSEK, Josef (ed.). Dodatek k řádům selským a instrukcím, s. 138.

³³⁸ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 496.

³³⁹ JIRKOVÁ, Pavla. *Jihlavské testamenty*, s. 40-41

³⁴⁰ KALOUSEK, Josef (ed.). Dodatek k řádům selským a instrukcím, s. 56.

³⁴¹ HRUBÁ, Michaela. „*Nedávej statku žádnému*“, s. 109.

věrohodnými svědky nebo před přísedními osobami či před knězem. Důraz se klade na důvěryhodnost a poctivost svědčících osob.³⁴² Rozbor dědických sporů naznačil, že v jihlavském právu bylo zapotřebí nejméně dvou svědčících osob. V brněnském právu naproti tomu postačovala jedna přísední osoba.³⁴³

Ve vesnickém prostředí je otázka svědků například řešena v instrukci ze Středočeského kraje pro poddané vsi Pravonín „*při přítomnosti osob aneb osob přísedních a jiných hodnověrných osob oznámením kšaftovati a poříditi a poručiti i odkázati, to učiniti má a moci bude*“.³⁴⁴ Ve vsi Pravoníně byl důraz kladen na důvěryhodnost osob. Instrukce jičínské jezuitské koleje naproti tomu určuje, že v roli svědků měli působit zástupci vesnické samosprávy - rychtář a koňšel. Instrukce také nařizuje, aby závěť byla uzavřena v tajnosti.³⁴⁵ Vladimír Procházka uvádí také třetí možnost, kdy byly u vzniku testamentu přítomny jak úřední, tak jiné osoby, zejména příbuzní.³⁴⁶ Přítomnost příbuzných osob při testamentárním procesu zaznamenala také V. Kubíčková v testamentech poddaných z panství Mladá Vožice a Želeč.³⁴⁷ Situace ohledně svědků nebyla jednotná, jak ukázaly výše uvedené příklady. Na postu svědků mohli vystupovat zástupci obce, příbuzní a blíže neurčené osoby, u kterých se kladl důraz na jejich hodnověrnost.

Poté, co je vyřešena otázka svědků, instrukce naznačují, že poddaný mohl závěť učinit ústní i písemnou formou. O této možnosti opět informuje nařízení ze vsi Pravonína „o statku svém pořizení buď to popsáním anebo ústně *to volně a svobodně učiniti má a moci bude*“.³⁴⁸ O možnosti ústní i písemnou formou informuje také Vladimír Procházka.³⁴⁹

Poddaní měli možnosti kšaft učinit ve své domácnosti nebo před zástupci obecní samosprávy. O možnosti předstoupit před rychtáře a koňšely informuje Vladimír Procházka.³⁵⁰ Naproti tomu Vladimíra Kubíčková uvádí, že poddaní předstupovali před vrchnostenský úřad, kde svou závěť přednesli.³⁵¹ Je tedy možnost, že poddaní mohli předstupovat před oba správní orgány, a to před zástupce vesnické samosprávy i před vrchnostenské úředníky.

³⁴² JIRKOVÁ, Pavla. *Jihlavské testamenty*, s. 41.

³⁴³ Tamtéž, s. 45.

³⁴⁴ KALOUSEK, Josef (ed.). *Dodatek k řádům selským a instrukcím*, s. 147.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 216.

³⁴⁶ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 501

³⁴⁷ KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva*, s. 72.

³⁴⁸ KALOUSEK, Josef (ed.). *Dodatek k řádům selským a instrukcím*, s. 147.

³⁴⁹ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 501-502.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 501.

³⁵¹ KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva*, s. 72.

Poddaní měli také právo svou závěť změnit. A to tím způsobem, že mladší nařízení ruší starší nařízení. Poddaní mohli ve svých již sepsaných závětech provádět také úpravy.³⁵² Vladimíra Kubičková zaznamenala, že pokud chtěli poddaní závěť pozměnit, učinili tak sepsáním nové závěti.³⁵³

Městské právo řeší vedle podoby testamentární praxe také záležitosti intestátní. Tedy situaci, kdy měšťan zemřel bez závěti. Městské právo upravuje, jakým způsobem se za této situace naloží s majetkem zemřelého měšťana.³⁵⁴ Situaci, kdy poddaný zemřel bez závěti, řeší i některé z instrukcí. V poddanském prostředí je dědická posloupnost ošetřena například v nařízení Václava Kekuleho ze Strakonice pro poddané ze vsi Pravonín z roku 1595. Dědický řád ošetřuje situaci, kdy hospodář zemřel bez poslední vůle. Je v něm uvedeno, jakým způsobem se má naložit s majetkem hospodáře, pokud by po něm zůstala pouze manželka, manželka a děti nebo ani jeden z nich. Znění nařízení přibližují následující ukázky „*vdova po něm pozůstala, aby v tom statku zůstala bez umenšení a živnost provozovala. [...] pak táž vdova svůj stav proměnila a na týchž gruntech zůstala, při týž živnosti zůstavena býti má. [...] na grunty cizopanský se vdala, tehda z toho statku polovici aby jí vydáno bylo.*“ Ukázka, která přibližuje situaci, kdy zůstanou po hospodáři děti i manželka „*[...] ti v tom statku zaúplna bez umenšení rovnej dílem zůstávati mají. A umře-li by, který z nich, z mrtvého na živý aneb na živého aby připadlo.*“³⁵⁵ Pokud by po zemřelém hospodáři nezůstali ani děti ani žena má majetek přejít „*[...] na nejbližší přátele anebo přitele obojího pohlaví, a to vše na týchž gruntech statku Pravonínského.*“³⁵⁶

Tento náhled do teorie testamentární praxe ukázal, že přes jisté odchylky se vesnická testamentární praxe řídila obdobnými zásadami jako testamentární praxe v městském prostředí. Přes tyto podobnosti je však ve vesnickém prostředí zásadní rozdíl, a to ten, že při uzavírání poslední vůle vrchnost do tohoto procesu zasahovala. Nejrozšířenější formou zásahů je „*nutnost souhlasu k poslednímu pořízení*“.³⁵⁷ Poddaný tedy musel od vrchnosti získat povolení k učinění závěti. Bez vrchnostenského povolení byla závěť neplatná. Rozsáhle o tomto jevu informuje poddanský řád z roku 1719, který je platný v poddanských vesnicích královského věnného města Poličky „*kdyby hospodář kšaft aneb svou poslední vůli činiti chtěl, má rychtář ihned vzácnému úřadu purkmistrovskému dáti věděti, bude-li chtít jisté osoby buď z prostředku rady aneb pánův starších obecních kšaftujícímu vypraviti, aneb*

³⁵² PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 500.

³⁵³ KUBIČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva*, s. 71.

³⁵⁴ Srov. JIRKOVÁ, Pavla. *Jihlavské testamenty*, s. 41-44

³⁵⁵ KALOUSEK, Josef (ed.). *Dodatek k řádům selským a instrukcím*, s. 147-148.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 148.

³⁵⁷ PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost*, s. 497-498.

*rychtáři té vsi s konšely to poručiti.*³⁵⁸ Existovala i jiná omezení ze strany vrchnosti, například pravovínští poddaní mohli odkazovat usedlosti, ale jen v rámci stejných vesnic, ze kterých pocházeli.³⁵⁹

Z hlediska tovačovského panství je možné říci, že i zde byla nějakým způsobem ošetřena intestátní i testamentární situace, existence testamentů je toho důkazem. V jistých bodech se mohla situace na tovačovském panství shodovat se zmíněnými řády. Na druhou stranu je nutné brát v ohledu místní specifika. Instrukce tedy dokazují, že vrchnost poddaným poskytla právo kšaftovat. Zároveň také dokazují, že bylo nutné dodržet jisté podmínky, a to oznámit svůj záměr vrchnosti, pořizovat kšaft před svědky a splnit podmínku duševní způsobilosti. Z instrukcí také vyplynulo, že poddaní mohli kšaft učinit ústně nebo písemně. Do jaké míry se těmto skutečnostem blíží situace na tovačovském panství, odhalí znění testamentů.

VII. 1 Testamentární proces na tovačovském panství - praxe

Dalším krokem bylo samotné rozhodnutí pořídit poslední vůli. Dosavadní studium se přiklání ke dvěma hlavním důvodům, které vedle testátory k sepsání závěti, materiálním a duchovním. Podle struktury testamentů se zdá, že v tovačovském panství hrály oba důvody podstatnou roli. Do jisté míry se situace na tovačovském panství blíží závěrům, které na základě studia struktury testamentů učinil Tomáš Malý. T. Malý konstatuje, že v první polovině 16. století hrály roli zejména majetkové důvody. Od druhé poloviny 17. století se začínají na prvních místech v kšaftech uvádět zbožné odkazy. Pro první polovinu 18. století se jeví, že hlavním důvodem sepsání poslední vůle se staly zbožné odkazy a určení počtu mší za duši zemřelého.³⁶⁰ Při sledování donací ve zkoumaných testamentech se jednoznačně ukázala převaha zádušních mší před jinými zmiňovanými donacemi. Na tovačovském panství bylo zastoupení obou důvodů téměř vyrovnané. Mírnou převahu však vidím v materiálních důvodech, jelikož ty jsou v závěti ošetřeny ve všech zkoumaných testamentech, ať již rozvinutější nebo stručnou formou.

V tovačovských testamentech se jeví, že většina testátorů přistoupila k sepsování závěti s předtuchou blížící se smrti: „*jsa navštíven těžkou nemocí*“. Nejsou výjimkou případy, kdy je závěť datována do dne testátorovy smrti. Ze znění závěti také vyplývá, že byly pořizovány v domě testátora. Na tuto skutečnost upozorňují znění závěti „*dal nás dole postavený úředníky k sobě zavolat, abychom jeho poslední vůli vyslyšeli*“; *dožádal jsem úřadu*

³⁵⁸ KALOUSEK, Josef (ed.). Řády selské a instrukce hospodářské 1698-1780, s. 127.

³⁵⁹ KALOUSEK, Josef (ed.). Dodatek k řádům selským a instrukcím Archiv český, s. 147.

³⁶⁰ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 14-15.

našeho k mému testamentu, abych pořádnost pořídil“; „dožádal k sobě těchto dole psaných poctivých pánů úředníků“.

V městském prostředí po příchodu svědků mohly nastat dvě základní situace, buď testátor závěť sám sepsal a úředníkům ji pouze předal nebo ji svědkům ústně oznámil a ti závěť po jeho smrti přednesli v městské radě.³⁶¹ V tovačovských testamentech jednoznačně převažuje ústní forma závěti. O dalším postupu prameny z tovačovského panství neinformují. Jistou představu o následném vývoji podává Vladimíra Kubíčková, která zkoumala testamety poddaných panství Mladá Vožice a Želeč. Ve svém materiálu našla zmínky o postupu představitelů vesnické samosprávy, kteří závěť vyslyšeli v domě testátora. Podle jejich závěrů tito představitelé následně předstoupili před vrchnostenský úřad, kde nadiktovali přesné znění testátorovy závěti.³⁶² Je zde patrná podobnost mezi městským a poddanským prostředím, kdy úředníci shodně předstupují před určený úřad, který závěť vyslyší.

Vedle ústního provedení poslední vůle se ve zkoumaném vzorku vyskytuje jedna závěť, kterou osobně sepsal testátor. Jednalo se o závěť Martina Vysloužila. V zápisu testamentu je tento fakt vyjádřen následovně „*My dole podepsaný úřad z dědiny Čertoryje vyznáváme spisem tímto, že nebožtík Martin Vysloužil Chalupník z naší výš jmenovaný obci svoji poslední vůli dle jednoho po sobě zanechaného a svou vlastní rukou psaného spisu, de dato 2. Máj Roku 1761 takto zřídil, a to sice: “.*³⁶³ Přesnou podobu této závěti není možné určit, jelikož se dochoval pouze opis. Struktura tohoto opisu je však shodná se strukturou opisu závětí, které byly nadiktovány. Shodně obsahuje intulaci, invokaci, vlastní dispozici, dataci a seznam svědků. Závěť Martina Vysloužila poukazuje na skutečnost, že poddaní mohli vedle ústního způsobu uzavírat závěť také písemně.

Jak se ukázalo při zkoumání testamentární praxe, mohla nastat také situace, kdy poddaný přednesl svou závěť před vrchnostenskými úředníky nebo před zástupci obecní samosprávy. V testamentech tovačovských poddaných se formule, které by odkazovaly na tento způsob vzniku závěti, nevyskytují. Je zde však možná šance, že právě nepřítomnost formulací v testamentech, hovořících o nemoci či povolání si k sobě představitelů vesnické samosprávy, ukazuje na možnost, že závěť vznikla za jiných okolností.

Po vyhotovení testamentu, ať již ústním nebo písemným, následoval další krok, vysvědčení a přečtení kšaftů, které se dělo po smrti testátora. V městském prostředí byl písemný kšaft čten v městské radě za přítomnosti svědků a dědiců. Ústní kšaft přešli svědkové

³⁶¹ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 17.

³⁶² KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva*, s. 77.

³⁶³ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol 734, Poručení Martin Vysloužil, 2. květen 1761, Čertoryje.

oznámít radním a dědicům.³⁶⁴ Ve venkovském prostředí proces podle mého mínění probíhal obdobně s tou výjimkou, že se publikování testamentu uskutečnilo před vrchnostenským úřadem.

Badatelé zkoumající městské prostředí často sledují dobu mezi sepsáním a publikováním testamentů. V případě tovačovských testamentů je obtížné danou problematiku sledovat, jelikož tovačovské testamety neobsahují potřebné data. Z tohoto důvodu jsem pro zkoumání časové lhůty využila záznamů v matrice zemřelých. I v případě tohoto srovnání dochází k jistému zkreslení, jelikož matriky evidují datum nebožtíkova pohřbu a nikoli smrti. I přes tento nedostatek je toto jediná možnost, jak zjistit přibližnou lhůtu mezi sepsáním testamentu a jeho publikováním, které nastalo po smrti testátora. Pro tento účel jsem tedy porovnávala data sepsání testamentů s datem testátorova pohřbu. K výzkumu jsem využila testamety z pěti vesnic tovačovského panství.³⁶⁵ Bylo nutné, aby závěť obsahovala datum sepsání. Zároveň jsem musela jméno konkrétního nebožtíka najít v matrice zemřelých. Na základě tohoto postupu se mi podařilo porovnat údaje u 72 testamentů. Z tohoto počtu bylo čtrnáct závětí napsáno a publikováno ve stejný den. Do sedmi dnů od sepsání závěti bylo publikováno 48 závětí, do čtrnácti dnů šest závětí. Do 23 dnů byly publikovány dvě závěti. Nejdelší zaznamenaný interval činil sedm a osm týdnů. Tento nevelký průzkum ukázal, že většina závětí byla publikována do 30 dnů od svého sepsání. Daný fakt poukazuje na skutečnost, že se testátoři k sepsání závěti rozhodli z důvodu vážného zdravotního stavu.³⁶⁶

Dalším krokem v městském prostředí bylo vyčkání šestitýdenní lhůty pro podání protestů proti znění závěti. Pokud se nikdo proti poslední vůli nevyjádřil, následovalo její stvrzení. S velkou pravděpodobností tímto způsobem probíhal také testamentární proces ve vesnickém prostředí. Další jev, který zkoumají badatelé v městském prostředí, je lhůta mezi přečtením a zaknihováním. V mém případě není možné tento fakt zkoumat, opět z důvodu nedostatku informací, které jsou v testamentech uvedeny. V městském prostředí mohli dědicové také za patřičný obnos nechat testament vložit do městské knihy a tím pojistit jeho platnost.³⁶⁷ Tovačovské testamety jsou dochovány ve formě opisů originálu. Otázkou je, zda tento způsob uchování vyjadřuje totéž, co v městském prostředí. Tedy, že byl do knihy zanesen na základě žádosti pozůstalých dědiců.

³⁶⁴ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 18.

³⁶⁵ Jednalo se o testamety poddaných ze vsi Chrbov, Oplocany, Ivaň, Biskupice a Věrovany.

³⁶⁶ Srov. MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 18-19.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 19.

VII. 2 Osoby přítomné u testamentárního procesu

Problematika, které jsem se doposud nedotkla v této ani v předchozích kapitolách, se týká svědků a osob, které byly přítomny při testamentárním procesu. Úloha svědků byla velmi důležitá, neboť jejich přítomností byla podřízena platnost závěti.³⁶⁸ Jak již naznačil výklad o teorii testamentární praxe, mohly být u vzniku testamentu přítomny osoby pocházející z řad zástupců obecní samosprávy, příbuzné osoby či hodnověrné osoby.

V případě tovačovského panství v roli svědků vystupují zejména představitelé obecní samosprávy. Jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly, svědci se dostavili na testátorovu žádost. V tovačovských testamentech jsou svědci vyjmenováni na začátku nebo na konci závěti. Vedle jména a příjmení bývá uváděn také post, který osoba zastávala v obecní samosprávě. V případě tovačovského panství dosvědčovaly závěti osoby, které zastávaly post purkmistra, konšela a fojta neboli rychtáře. K purkmistrovi bývá doplněno, zda se jedná o mladšího nebo staršího purkmistra. V některých případech bývají purkmistři očíslováni – první, druhý až čtvrtý purkmistr. Každá obec měla svou samosprávu a z tohoto důvodu jsou posty představitelů obecní samosprávy reprezentovány jinými osobami.³⁶⁹

Při sledování této záležitosti jsem například v Biskupicích napočítala 27 osob, které se ve sledovaném období 36 let vystřídaly na pozici svědků. V Majetíně závěti dosvědčovalo na 27 různých osob z řad zástupců vesnické samosprávy. Někteří zástupci dosvědčili pouze jednu závěť. Objevují se však případy, kdy byl jeden představitel přítomen u desítky závětí. Například purkmistr Josef Navrátil z Věrovan byl podepsán pod šestnácti testamenty. Jan Chalánek, fojt ze vsi Ivani, dosvědčil na dvanáct závětí. Tyto počty velmi souvisí s otázkou, jak dlouhou dobu jednotliví představitelé zastávali své posty.

V několika testamentech jsou vedle představitelů obecní samosprávy uvedeny také osoby pocházející z řad ostatních poddaných. V těchto případech poddaní vystupují v roli svědků společně se zástupci obce. Mohou vystupovat také samostatně, jako například v závěti Šebesty Sedláčka, kterou dosvědčili dva poddaní Matěj Šíma sedlák a Ondřej Sedláček

³⁶⁸ Více. MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 23-25.

³⁶⁹ Jistý náhled do fungování a podoby vesnické samosprávy nabízí krátká stat' Jaroslava Dostála. Jaroslav Dostál tuto problematiku zpracoval pro ves Čelčice. Ves Čelčice byla součástí tovačovského panství, lze předpokládat, že obdobným způsobem fungovala samospráva také v ostatních vsích tovačovského panství. Ze statí vyplývá, že vrchní dozor a správu nad vsí vykonávala vrchnostenská kancelář, která sídlila v Tovačově. Zástupcem vrchnosti a jejím výkonným orgánem v obci byl fojt neboli rychtář. Rychtář disponoval soudní, policejní a správní mocí. Dostál uvádí, že v některých obcích byli rychtáři dědiční, v jiných byli jmenovaní vrchností nebo byli voleni ze sedláků na shromáždění. Vedle rychtáře byli součástí vesnické samosprávy také konšelé a pudmistři. (V testamentech je uváděn pojem purkmistři). Dostál předpokládá, že konšelé a pudmistři byli původně ustanovováni vrchností a později byli voleni obyvateli vesnic na shromáždění. Z hlediska povinností měli purkmistři a konšelé na starosti hlavně záležitosti hospodářské a obecní, a co je důležité, také věci pozůstalostní a poručnické. Více DOSTÁL, Jaroslav. Z dějin obce Čelčic u Prostějova. In *Vlastivědný věstník moravský* 7, 1952, s. 21-24. bez ISSN.

výměnkář. V úvodu jeho testamentu je zaznamenáno „*Jsouce Šebesta Sedláček z naší vesnice Troubky v těžké nemoci postavený, dal nás dole psaný obyvatele troubecký k tomu cíli a k tomu konci k sobě zavolat, abychom jeho poslední vůli vyslyšeli a všech uvedli*“.³⁷⁰ Tento testament spíše ukazuje, že vedle zástupců obce mohly testament dosvědčit i osoby, které pocházely z řad ostatních poddaných. Je však možné, že v tomto případě tato skutečnost byla důsledkem vážné situace, kdy nebylo již možné zavolat představitele obecní samosprávy. V jedné ze závětí je mezi svědky uveden také písař. Je to však ojedinělá situace, u ostatních testamentů není jméno písaře zmiňováno. Dá se říci, že v otázce písařů pro zkoumané testamenty platí situace, kterou Tomáš Malý vyzpozoval pro 80. léta 16. století, že se písaři mezi svědky nezapočítávali a ani jejich jméno se neuvádělo.³⁷¹

Z hlediska počtů svědků jsem vyzpozovala, že se jejich počet pohybuje mezi jedním až osmi. Konkrétněji stav přibližuje tabulka č. 5.

Tabulka 15 - Počty svědků ve zkoumaném vzorku testamentů

počet svědků	1	2	3	4	5	6 a více	neuveдено	celkem
počet závětí	6	20	18	23	63	7	49	186
procenta	3,2	10,8	9,6	12,4	33,9	3,8	26,3	100,0

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

Počty svědků jsem zkoumala v 186 testamentech, přičemž o málo více než ve čtvrtině případů nejsou svědkové uvedeni. Do této skupiny jsem zařadila závěti, ve kterých není v textu zmínka o svědcích a také testamenty, ve kterých zmínka o svědcích je, ale nejsou vyjmenováni. Tyto skupiny jsem spojila do jedné z toho důvodu, že se počet svědků nedal stanovit. V ostatních případech jsou závěti dosvědčeny svědky, jejichž počet se pohybuje mezi jedním až osmi. Šest svědků jsem zaznamenala u pěti závětí. Jsou také dvě závěti, které jsou dosvědčeny v jednom případě sedmi a v druhém případě osmi osobami. Závět' Jiřího Brázdy vedle pěti zástupců obce dosvědčili dva poddaní. Bohužel není možné konkretizovat jejich sociální statut. U jejich jmen se nachází pouhé označení „*svědci*“³⁷². Osm svědků bylo přítomno u závěti Martina Skopala, v tomto případě šest svědků pocházelo z řad vesnické samosprávy a dva svědkové pocházeli z „*obce*“. Je otázkou, proč byli tito svědci u závěti přítomni, zda z důvodu objektivitvity či jen na přání testátora. Nejvíce závětí bylo potvrzeno pěti

³⁷⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 915, Poručenství Šebesta Sedláček, 2. listopad 1761, Troubky.

³⁷¹ MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 24.

³⁷² ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 910, Poručenství Jura Brázda, 5. květen 1759, Troubky.

svědky. Pět osob bylo přítomno u 63 závětí. Následují závěti, které byly potvrzeny čtyřmi svědky. U dvaceti závětí byli přítomni dva svědci, u osmnácti tři svědci. Pouze šest závětí bylo dosvědčeno jednou osobou.

Tyto údaje naznačují, že k tomu, aby byla závěť platná, postačovalo svědectví jedné osoby. Praxe však ukazuje, že testátoři dávali přednost přítomnosti dvou a více osob. Nejvíce závětí je přitom dosvědčeno pěti osobami. Je pravděpodobné, že čím více svědků bylo přítomno, tím byla testamentárnímu procesu dodána větší váha.

Jak se ukázalo, svědkové pocházeli hlavně z řad zástupců obecní samosprávy, ale testamentárnímu procesu mohly být přítomny i osoby z řad poddaných, kteří úřední posty nezastávali. Ze závětí také vyplývá, že svědci svou přítomnost stvrdili svými podpisy. Některé závěti jsou také opatřeny obecní pečeti. Obdobně jako pro městské prostředí je obtížné říci, zda svědci dostávali za své svědectví peněžní odměny. V testamentech se neobjevují ani nejmenší zmínky, které by danou oblast objasnily.

Vedle svědků mohli v závěti vystupovat také poručníci. Ve zkoumaných testamentech se pojem poručníci objevuje pouze v textu inventáře po zemřelé Vandě Němčákové. V inventáři je uvedeno, že se nad nezletilým synem zemřelé ustanovili poručníci z řad úřadu.³⁷³ V ostatních závětech není pojem poručníci zmiňován. Pokud však vezmeme v potaz definici otcovského poručníka od Tomáše Malého, ukáže se, že tuto definici splňovali dočasní hospodáři.³⁷⁴ Post poručníků tedy převážně zastávaly ve zkoumaných testamentech manželky zemřelých hospodářů.

Osobou, na které závisel celý testamentární proces, je osoba testátora. V tovačovské knize se nachází 349 testamentů a inventářů, přičemž hlavní osobou, která zde figurovala, byl muž. Žena vystupuje ve třinácti zápisech. Z tohoto počtu je žena uvedena ve třech inventářích a v deseti testamentech. Z tohoto celkového počtu jsem si zvolila vzorek 186 testamentů, u kterých jsem blíže zkoumala rodinný stav testátorů v době sepsání závěti.³⁷⁵ Osoby testátorek nejsou v tomto vzorku zahrnuty, jejich zápisům jsem věnovala samostatnou podkapitolu. Situaci u mužských testátorů přibližuje následující tabulka.

³⁷³ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 135, Inventář po Vandě Němčákové, 20. květen 1748. Ivaň.

³⁷⁴ Tomáš Malý uvádí tři definice poručníků, přičemž tzv. mocný otcovský poručník, má pravomoci zemřelého otce. Zpravidla je ustanovován nad nezletilými dětmi. Tento poručník pečuje o majetek a může s ním volně nakládat. Více MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži, s. 25.

³⁷⁵ Rodinný stav testátorů jsem zkoumala ve 186 testamentech, které byly sepsány poddanými vsí Bolelouc, Biskupice, Čertoryje, Charváty, Chrbov, Ivaň, Oplocany, Majetín, Rakodavy, Věrovany, Troubky.

Tabulka 16 - Rodinný stav testátora v době sepsání testamentu

stav	ženatý	ženatý po druhé	vdovec	svobodný	celkem
počet	154	16	15	1	186
procenta	82,8	8,6	8,1	0,5	100,0

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

U mužských testátorů se projevilo, že nejvíce kšaftovali ženatí muži. Ženatí muži sepsali testament v 91 % případů. U některých testamentů bylo možné stanovit, že se jednalo o muže, kteří byli ženatí již podruhé. Nejčastěji se tento fakt projevil při sepisování inventáře, kde jsou uvedeny děti z prvního a druhého manželství. V několika zápisech bylo možné daný fakt vysledovat také z donací, kdy testátor nechával sloužit mše za sebe a svou první ženu. Podruhé ženatí testátoři sepsali závěť v osmi procentech případů. Po porovnání získaných údajů s jinými oblastmi v mém vzorku převyšují prvně ženatí testátoři a naopak se v mém vzorku vyskytuje nižší zastoupení podruhé ženatých testátorů. K. Smržová, která pozorovala rodinný stav u hořepnických testátorů, dospěla k následujícím hodnotám. Poprvé ženatých mužů sepsalo testament v 55 % případů a podruhé ženatých mužů sepsalo čtrnáct procent testamentů.³⁷⁶

Druhou nejpočetnější skupinu reprezentují testátoři, kteří byli v době sepsání závěti vdovci. Ve zkoumaném vzorku ovdovělí muži sepsali patnáct testamentů, což představuje osm procent z celkového počtu. I v tomto případě se mnou získané hodnoty pohybují pod hodnotami jiných badatelů.³⁷⁷ Přesto z obecného hlediska byly tovačovské testamenty sepsány shodnými skupinami mužů z hlediska jejich rodinného stavu.

VII. 3 Ženy testátorky

Ve třinácti případech byly hlavní osobou v zápisech ženy. Ve třech případech byl vyhotoven inventář pozůstalosti. Ze znění inventářů vyplývá, že byly vyhotoveny inventáře pozůstalosti vdov. Je otázkou, zda tyto ženy již testament sepsat nestihly nebo o této možnosti neuvažovaly. U dvou z žen je možné, že o této možnosti neuvažovaly, jelikož dědictví

³⁷⁶ SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepniční měšťané*, s. 76.

³⁷⁷ Viz SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepniční měšťané* s. 76; RATAJOVÁ, Jana. *Pražské testamenty*, s. 96; RAK, Petr. *Kadaňské knihy trhů a testamentů*, s. 75.

usedlosti bylo zaneseno v testamentech jejich zemřelých manželů.³⁷⁸ Znění inventářů se na tyto dříve vyhotovené testamentsy odvolávají a na základě jejich znění pravděpodobně došlo k vypořádání majetku mezi pozůstalými, zejména dětmi. Třetí inventář se na dříve sepsanou závěť neodkazuje, ale s velkou pravděpodobností bylo o předání gruntu rozhodnuto, jelikož v inventáři je již nový majitel usedlosti uveden.³⁷⁹ Je možné, že se tyto ženy nerozhodly sepsat testament jednoduše proto, že o majetku bylo rozhodnuto již v dříve vyhotovených zápisech. Také se jeví, že tyto ženy byly tedy pouze dočasnými hospodářkami, a tím více bylo rozhodnuto, jak se s majetkem naloží. Z těchto důvodů tyto ženy neměly ani možnost či prostor závěť vyhotovit. Z hlediska formální stránky se inventáře pozůstalostí žen neliší od inventářů pozůstalostí mužů.

Ve zbývajících deseti případech se jedná o zápisy testamentů, které byly vyhotoveny ženami. U testátorek jsem zkoumala také jejich rodinný stav v době sepsání závěti. Tento jev jsem zjišťovala z rozboru intitulace a vlastního znění testamentu, jelikož intitulace nepoukazovala na stav testátorky vždy jednoznačně. V testamentech žen, které jsem zařadila do skupiny vdov, bývaly užívány tři typy intitulace. První typ měl podobu „*Poručenství po nebožce XY*“ a byl užit ve dvou testamentech.³⁸⁰ Dále se ve dvou testamentech objevila intitulace druhého typu „*Poručenství XY po nebožtíkovi XY*“.³⁸¹ Z tohoto typu intitulace jde nejlépe odvodit rodinný stav testátorky. Třetí typ intitulace ve formě „*Poručenství Barbory Spáčilky*“ byl nejasný, rodinný stav testátorky jsem odvodila až na základě znění závěti.³⁸²

Do skupiny vdaných žen jsem zahrнула dva testamentsy na základě skutečnosti, že testátorky v testamentech zmiňují osoby svých manželů. V jednom případě bylo z textu testamentů patrné, že testátorka byla v době sepsání testamentu již podruhé vdaná. Ve znění závěti totiž rozlišovala děti z prvního a druhého manželství.³⁸³ Intitulace vdaných žen se objevuje v jednoduché podobě „*Poručenství XY*“. Tři testátorky jsem zařadila do skupiny osoba osamocená. Do této skupiny jsem zařadila testátorky, které neodkazují manželovi ani

³⁷⁸ Na závěti manželů se odkazuje text inventáře po nebožce Kateřině Zbořilce. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 592, Inventář Kateřina Zbořilka, 10. květen 1752, Věřovany; Tamtéž, fol. 137, Inventář pozůstalosti po nebožce Vandě Němčáče, 27. květen 1748, Ivaň.

³⁷⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 749, Inventář pozůstalosti Kateřina vdova po nebožtíku Janu Nakládalovi, 26. ledna 1733, Charvátý.

³⁸⁰ Tento typ intitulace se vyskytoval v závěti Barbory Vrtělky a Zuzany Navrátilové. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol 356, Poručenství Barbory Vrtělky, 16. březen, Hrdibořice; Tamtéž, fol. 385, Závěť Zuzany Navrátilky, 1. leden 1755, Hrdibořice.

³⁸¹ Tamtéž, fol. 458, Poručenství Mariny Šuškové, 13. březen 1764, Biskupice; Tamtéž, fol. 22, Testament Apolena Kaladrová, 20. duben 1758 Chrbov.

³⁸² Tamtéž, fol. 206, Poručenství Barbora Spáčilka, 31. leden 1759, Klenovice.

³⁸³ Tamtéž, fol. 561, Poručenství Mariny Kovaříčky 1. září 1760 Hrdibořice; Tamtéž, fol. 561, Poručenství Kateřiny Těžké, 12. únor 1740 Věřovany.

dětem. Mohlo se tedy jednat o testátorky, které byly v době sepsání svobodné, případně se mohlo jednat o vdovy, které byly bezdětné.³⁸⁴

Tabulka 17 - Rodinný stav testátorek v době sepsání testamentu

Stav	vdova	vdaná	osamocená	celkem
Počet	5	2	3	10

Z celkového počtu testamentů obsažených v Knize testamentů (349) bylo tedy pouhých deset z nich sepsáno ženami. Oproti městskému prostředí je ve vesnickém prostředí zastoupení testátorek o poznání skromnější.³⁸⁵ Z hlediska rodinného stavu však dochází s městským prostředím k určité shodě. Jana Ratojová uvádí, že především kšaftují vdovy a po druhé vdané ženy, tedy ženy, které disponují majetkem po svých zemřelých mužích.³⁸⁶

V tovačovském prostředí tak byly sepsány testamenty pěti vdovami, třemi osamocenými ženami a dvěma vdanými ženami. Jak už jsem předeslala, jedna z vdaných žen Marina Kovaříčková byla již podruhé vdaná. Po prvním manželovi zdělila usedlost. Druhá vdaná žena Kateřina Těžká zdělila usedlost po svém otci. Zdá se, že obě vdané ženy byly hlavními dědičkami usedlostí a měly v době svého úmrtí majetek, který mohly odkázat. Předpokládám, že i oněch pět vdov bylo univerzálními dědičkami a z tohoto důvodu sepsaly testament, ve kterém na základě svého rozhodnutí odkázaly vlastněný majetek. Při pozorování směřování odkazů se přístup vdov či vdaných žen nelišil od jejich mužských protějšků. Tyto vdané ženy a vdovy svůj majetek rozdělily mezi pozůstalé, kterými byly zejména děti a manžel.

Jiným způsobem naložily se svým majetkem tři osamocené ženy. Do této skupiny jsem tedy zařadila ženy, jejichž rodinný stav nelze jednoznačně ze znění testamentu určit. Výjimku tvoří testament Terezy Klukové, u které je její rodinný stav vyjádřen v intitulaci. Ve znění testamentu se identifikovala jako sirotek po nebožtíku Matoušovi Klukovi.³⁸⁷ S velkou pravděpodobností tedy testament sepsala v pozici svobodné ženy. V případě Terezy Klukové

³⁸⁴ Do skupiny osoby osamocené jsem zahrnula závěti Terezy Klukové, Barbory Vybíralky a Roziny Adamčičky. ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 202, Poručení Tereza Kluková, 1. květen 1752, Klenovice; Tamtéž, fol. 133, Poručení Barbora Vybíralka ?, 1744, Ivaň; Tamtéž, fol. 596, Poručení Rozina Adamčička, 3. leden 1755, Věrovany.

³⁸⁵ V litoměřickém prostředí byly testamenty žen a mužů vyrovnané. Kšaft učinilo 330 žen a 373 mužů. ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Testamenty litoměřických měšťanů, s 88; V Lounech se podíl kšaftů blížil k jedné třetině. HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města, s. 111.

³⁸⁶ RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamenty, s. 95.

³⁸⁷ „Pročež já Tereza Kluková sirotek po neb. Matušu Kluku jsouce v těžké nemoci.“ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol 202, Poručení Tereza Kluková, 1. květen 1752, Klenovice.

se podařilo zjistit její věk v době sepsání závěti. Mezi testamenty z městečka Klenovice se nachází závěť Matouše Kluky. V testamentu jsou zmíněny tři děti, mezi nimi i Tereza, které bylo v době sepsání otcovy závěti sedm let. Závěť Matouše Kluky byla datována do roku 1736.³⁸⁸ Závěť Terezy Klukové je datována do roku 1752, v době sepsání jí bylo tedy 23 let. Daný věk je spíše orientační, ale přesto je zajímavé zjištění týkající se testátorčina věku.

U dvou zbývajících žen není jejich rodinný stav jednoznačný. V intitulaci je uvedeno pouze křestní jméno a příjmení testátorky. Z hlediska obsahu v závětech těchto testátorek chybí odkazy rodinným příslušníkům. Obě svůj majetek odkázaly církevním institucím nebo na charitu. U těchto dvou žen tedy vyvstávají dvě možnosti z hlediska jejich rodinného stavu. Jednalo se o svobodné ženy nebo o vdovy, které byly bezdětné.

Přes tuto nejednoznačnost z hlediska rodinného stavu je však patrné, že tyto tři ženy se svým majetkem naložily jiným způsobem nežli vdané či ovdovělé testátorky. Všechny svůj majetek odkázaly církvi a na charitativní účely.³⁸⁹ V tovačovském prostředí kšaftovalo tedy pouze několik žen. Tyto ženy odkazovaly majetek, který v případě vdov a vdaných žen zdědily po svých mužích, případně po svém otci. Naproti tomu osamocené ženy ve dvou případech odkazovaly majetek, který získaly po svých rodičích.

VII. 4 Osoby pozůstalých

Další skupinu, která figurovala v testamentárním procesu, jsou osoby pozůstalých. Mezi pozůstalými se nachází zejména testátorovi blízcí příbuzní – manželka/manžel, děti, rodiče, sourozenci, manželé a manželky testátorových dětí. V této části bych se ráda věnovala testátorovým potomkům, kteří tvořili mezi pozůstalými nejpočetnější skupinu. Na pozůstalé potomky jsem nahlížela ze statistického hlediska. V těchto ohledech jsem se inspirovala disertační prací P. Jirkové. Podrobněji jsem sledovala tuto otázku v 185 testamentech. Jedná se o shodný vzorek testamentů, ve kterých jsem pozorovala rodinný stav testátorů (mužů).

Co se týká počtu zmíněných dětí, celkem je v 185 testamentech zmíněno 554 dětí. Průměrně bylo v jednom testamentu odkazováno 2,99 dítěti. V této statistice jsou zahrnuty děti z prvního i druhého manželství i děti nenarozené. Ve výsledném počtu jsou zahrnuty také děti vybyté a provdané. Hlavním kritériem pro zařazení do statistiky bylo jejich zmínění v testamentu.

³⁸⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, fol. 166, Poručenství Matouš Kluka, 12. listopad 1736, Klenovice.

³⁸⁹ Michaela Štajnerová, která se zabývala litoměřickými testamenty, uvádí, že osamocené ženy nejvíce odkazují svým přátelům, na charitativní a obecní účely. V menší míře odkazují do širší rodiny. Více ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Testamenty litoměřických měšťanů, s. 101-102.

Počet dětí zmíněných v testamentech sledovala ve své disertační práci také Pavla Jirková, která však sledovala počty dětí z chronologického hlediska. Počty dětí chápe jako demografický ukazatel, který může poodhalit demografickou situaci ve zkoumaném regionu.³⁹⁰ V mém případě jsem sledovala počty dětí čistě ze statistického hlediska.

Ze statistického hlediska jsem sledovala ve zvoleném vzorku také pohlaví zmíněných dětí. U většiny dětí je pohlaví uváděno. Vyskytují se však závěti, ve kterých je zmínka pouze o „dítěti“. Proto následná statistika vychází z počtu 507 dětí, u kterých bylo pohlaví řečeno.

Tabulka 18 - Zastoupení dětí v testamentech z hlediska pohlaví

Pohlaví	muž	žena	celkem
Počet	283	224	507
Procenta	55,8	44,2	100,0

Tabulka vychází z 221 zápisů testamentů a inventářů *Knihy testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762*.

V testamentech je tedy zastoupeno 55 % chlapců a 44 % dcer. Opět jsem do dané statistiky zahrнула všechny děti, které jsou v testamentech uvedeny. P. Jirková na danou problematiku nahlížela z genderového hlediska. Pozorovala, zda bylo v rámci dědického vyrovnání více odkazováno synům či dcerám. V případě jejího vzorku byl poměr mezi syny (51 %) a dcerami (49 %) vyrovnaný.³⁹¹

V mém případě může mít převaha chlapců v testamentech příčinu v několika jevech. Jako první se nabízí, že mužští potomci byli v odkazech preferováni před potomky ženského pohlaví. Je také možné, že byl tento jev zapříčiněn čistě biologickou situací v regionu. Tedy, že se ve zkoumaném období narodilo více mužských potomků, což se projevilo také při odkazování majetku. Je také možné, že do výčtu dětí nebyly v některých testamentech zahrnuty dcery, jelikož již byly vdané a vybyté. Tedy o jejich podílu již bylo rozhodnuto dříve a testátor se vybytým potomkem již nezabýval. Svou roli mohly sehrát také dědické zvyklosti dané oblasti, že se mužští potomci preferovali. Všechny tři zmíněné jevy mohly zapříčinit rozdílnost v počtech zaznamenaných dětí v závětech.

V případě testátorových potomků jsem také sledovala, za jakých okolností jsou v testamentech uváděny. Sledování tohoto jevu může blíže napovědět, v jaké životní etapě se testátorovy děti v době sepsání závěti nacházely. Z povahy sledovaného pramene je patrné, že hlavní důvod, proč byli potomci v závěti zmiňováni, souvisel s vypořádáním pozůstalosti.

³⁹⁰ Její výzkum je ovlivněn prací francouzského historika Pierra Dubuise. Více JIRKOVÁ, Pavla. *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624. (Testamenty jako pramen pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*. Univerzita Karlova v Praze, 2011, s. 132-136. (Disertační práce).

³⁹¹ Více JIRKOVÁ, Pavla. *Testamentární praxe v Jihlavě*, s. 136-141.

Děti jsou uváděny v souvislosti se svými dědickými podíly, uspořádáním svatby a také zajištěním výbavy. Při zkoumání testamentů se projevilo, že jsou uváděny jak děti nedospělé, tak děti, které byly v době sepsání závěti již provdané. Z hlediska provdaných dětí jejich uvedení v závěti znamenalo, že došlo k dorovnání odbytného, které v době sepsání testamentů bylo nižší než podíly dosud nevybytých dětí.³⁹²

Vedle těchto materiálních záležitostí jsou ve znění testamentů přítomny i poznámky, které mají osobnější charakter. V tomto smyslu jsem v několika testamentech narazila také na informace, které hovoří o zdravotním stavu dítěte. Nejčastěji se nemocné či jinak zdravotně znevýhodněné dítě označuje pojmem „žebřák“. Bohužel se v testamentech blíže nespecifikuje, v jakém ohledu je dítě postižené. Tyto děti byly zařazeny do testamentárního procesu a také jim byl odkázán dědický podíl. Také se jeví, že dědický podíl byl vyšší než podíl jejich zdravých sourozenců. Z testamentů je patrné, že tyto znevýhodněné děti chtěli testátoři řádně zabezpečit. Několik testátorů svým nemocným dětem přiřkli výměnek nebo doživotní místo v usedlosti nového hospodáře.

V několika testamentech jsou také zmínky, které poukazují na skutečnost, že hospodářův syn byl v době sepsání závěti na vojně. Z celkového počtu jsem tuto zmínku našla u osmi závětí. Ze znění jednoho testamentu je možné vyčíst, že testátorův syn byl na studiích. Tento fakt se projevil na výši jeho dědického podílu, který byl oproti jeho sourozencům nižší. Od jeho dědického podílu byla totiž odečtena suma za studium. Ve dvou testamentech je zaznamenáno, že synové měli být posláni na řemesla. Záležitost, na kterou jsem v mém vzorku nenarazila, ale která má soukromou povahu, je případ vydědění některého z pozůstalých. Vedle dětí může být vyděděna také hospodářova manželka.³⁹³

³⁹² PROCHÁZKA, Vladimír. *Poddanská nemovitost*, s. 404.

³⁹³ Tamtéž, s. 465.

VIII. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se snažila podat informace o poddaných na panství Tovačov v 18. století. K tomuto účelu jsem využila Knihu testamentů a pozůstalostních inventářů z let 1726-1762. Tato kniha je součástí fondu velkostatku Tovačov, který je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě.

Knihy testamentů obsahuje 358 zápisů, z toho 349 zápisů připadá na testamentsy a inventáře pozůstalostí, ve dvou případech jsou do knihy zaneseny svatební smlouvy a v sedmi případech tržní smlouvy. Kniha testamentů vznikla za účelem evidovat pozůstalostní agendu poddaných tovačovského panství, které ve sledovaném období obsahovalo šestnáct vesnic a jedno město. Rozbor knihy ukázal, že kniha vznikla dodatečným svázáním jednotlivých složek, na které byly zapsány opisy originálů testamentů a pozůstalostních inventářů. Analýza zápisů naznačila, že se do knihy vkládalo průměrně devět zápisů ročně, přičemž ve třech letech 1747, 1749 a 1759 byl tento průměr výrazně překročen. Tento nárůst byl zapříčiněn s velkou pravděpodobností demografickými krizemi, které byly ve shodných letech pozorovatelné na celém území jižní Moravy.

Z hlediska sociálního statutu poddaných se projevilo, že testamentsy sepsávali příslušníci selského, chalupnického i domkářského stavu. Vedle těchto tří skupin usedlého obyvatelstva jsem v jednom případě zaznamenala testament sepsaný testátorem, který byl v době sepsání testamentu v pozici výměnkáře. Tento poznatek byl získán z rozboru samotných zápisů a také ze zápisů tereziánského moravského katastru. V tereziánském katastru byli poddaní, kteří se považovali za sedláky, evidováni ve skupině půllánků.

Vedle analýzy Knihy testamentů a inventářů pozůstalostí jsem analýze podrobila také samotné zápisy testamentů a inventářů. U zápisů testamentů jsem především zkoumala obsah a strukturu zápisů. Má analýza zápisů odhalila, že v Knize testamentů jsou dochovány zápisy, které mají znaky listiny. Testamentsy obsahují invokaci, intitulaci, arengu, naraci, vlastní dispozici, sankci, koroboraci, subskripci a dataci. Z hlediska struktury testamentů jsem pozorovala výskyt těchto formulací listiny a jejich četnost v testamentsech jak z obecného hlediska, tak z hlediska jednotlivých obcí. Konkrétně jsem se zaměřila na zastoupení invokace, intitulace, formule Sana-Mente, arengy, narace, odkaz duše Bohu a tělo zemi. Projevilo se, že mezi nejpočetněji zastoupené části listiny náleží intitulace, datace a formule, v níž testátor odevzdává duši Bohu. Ostatní části listiny byly zastoupeny již v menší míře. Četnost jejich výskytu se pohybovala pod 40 %. Tato obecná tendence byla pozorovatelná ve většině zkoumaných testamentů. Zaznamenala jsem i výkyvy, kdy byly určité části listiny

u testamentů v některých obcích zastoupeny výrazněji nebo naopak méně oproti sledovanému průměru. Tyto výkyvy v četnosti používání částí listin v testamentech připisují zejména osobám podílejícím se na vzniku zápisu. Domnívám se, že jejich vzdělanost a preference ve velké míře ovlivňovaly strukturu testamentů v jednotlivých obcích.

Z hlediska obsahu se projevil fakt, že se testamenty vyznačují ustálenými a jednoduchými formulacemi. Při komparaci s testamenty z městečka Hořepníku z konce 18. století jsem mezi používanými formulacemi zaznamenala výraznou podobnost. Například v užívání intitulace, případně narace, jsem dokonce zaznamenala zcela shodné formulace. Tato shoda potvrzuje domněnku Michaely Hrubé, která prezentuje názor, že se v testamentární praxi užívaly vzorové formule. Můj zkoumaný vzorek prokázal, že vzorové formule byly užívány i v 18. století jak na moravském území (tovačovské panství), tak na českém území (městečko Hořepník). Při sledování části listin jsem zaznamenala nárůst invokačních formulí v testamentech od 40. let 18. století. Tento nárůst může souviset se zdokonalováním testamentární praxe na tovačovském panství. Zároveň může odrážet vztah testátorů k otázce náboženství. Nárůst invokační formule mohl naznačovat touto formální cestou zvýšený zájem testátorů o danou oblast.

Vedle analýzy testamentů jsem také provedla analýzu inventářů pozůstalostí, které byly součástí testamentárního procesu a současně tvořily samostatné zápisy v Knize testamentů. Oba typy inventářů si byly svým obsahem a strukturou podobné. Odlišovaly se pouze v intitulaci, kde se projevilo, zda byl inventář vyhotoven jako součást testamentárního procesu či byl vyhotoven v domácnosti poddaného, který zemřel bez testamentu. Vedle česky psaných inventářů bylo pět z nich sepsáno německým jazykem. Německy psané inventáře nedosahovaly úrovně česky psaných inventářů. Ve dvou případech postrádaly dataci a nebyly příliš obsáhlé. Z dostupných informací se mi nepodařilo zjistit příčinu užití německého jazyka (na základě rozboru jména a inventáře pozůstalostí). Z hlediska struktury se tovačovské inventáře nevyvíkají jiným venkovským inventářům. Po obsahové stránce nejsou tovačovské inventáře příliš rozsáhlé, zpravidla evidují základní hospodářské nářadí, stálý okruh hospodářského dobytka a zemědělských plodin. Můj rozbor ukázal, že se na tovačovském panství v rámci inventarizační praxe neprováděl popis usedlostí.

Podstatnou část své diplomové práce jsem věnovala průzkumu vlastní dispozice testamentů, tedy té části, ve které testátor odkazoval svůj movitý a nemovitý majetek. Nejprve jsem se zaměřila na odkaz testátorovy usedlosti a sledovala jsem, komu testátor usedlost odkázal. Dále jsem zkoumala, jaký byl vztah mezi testátorem a novým majitelem usedlosti. Při sledování odkazů usedlostí jsem vypožorovala, že testátoři byli majiteli zakoupeného typu

poddanské nemovitosti. To souvisí s podmínkou, že kšaftovali pouze ti poddaní, kteří disponovali zakoupenou usedlostí. Testátoři odkazovali svou usedlost tzv. hlavnímu dědici. Z hlediska rodinné příslušnosti k osobě testátora byl za hlavního dědice určen nejčastěji syn hospodáře, a to v 61 % případů, ve 12 % se hlavní dědičkou stala hospodářova dcera a v 5% případů hospodářova manželka. Ve třech případech byl za hlavního dědice určen také hospodářův zeť.

Pokud to pramen dovolil, sledovala jsem také věk dědiců. Ukázalo se, že hospodáři odkazovali nemovitost nejstaršímu, prostřednímu i nejmladšímu synovi, přičemž odkazy nejstarším synům mírně převyšovaly. V případě dcer nebylo možné daný jev sledovat pro nedostatek informací. Při sledování odkazů nemovitosti se také projevilo, že testátoři ve velké míře určovali prozatímního hospodáře, který spravoval usedlost do nástupu dědice. V testamentech byly do pozice prozatímního hospodáře jednoznačně jmenovány manželky testátorů. Při sledování odkazů mezi pozůstalé se také v několika případech projevilo, že byl při rozdělování majetku používán systém rovných dílů. Tedy systém, ve kterém žena a děti dostávají stejný díl z pozůstalosti.

Testátoři při odkazování svého majetku věnovali značnou pozornost zabezpečení svých manželek formou výměnku. V testamentech byl ošetřen obsah a podoba výměnku a také způsob, jakým má být výměnek vytvořen. V testamentech se projevíly tři způsoby, jakým byl výměnek zřízen. Za prvé si výměnek měla zřídit samotná žena, většinou se tak dělo v případě, že zastávala post prozatímního hospodáře. Za druhé měl výměnek zřídit nastupující hospodář. Za třetí došlo ke kombinaci daných přístupů, tedy na zřízení výměnku se podílí nový hospodář a manželka testátora. Při sledování obsahu a podoby výměnku jsem v tovačovském panství nezaznamenala zvláštnosti, kterými by se výměnek odlišoval od jiných v literatuře zmapovaných výměnků.

Ve vlastní dispozici byly zaznamenány také dluhy či pohledávky testátorů. Z hlediska územního se ukázalo, že si poddaní půjčovali nejčastěji v rámci své vesnice nebo blízkého okolí. Méně často se vyskytují půjčky ze vzdálenějších míst (20km) a měst. Z hlediska věřitelů poddaní nejčastěji dlužili jednotlivým osobám. Často se také objevují dluhy za řemesla, výrobky či služby. Nejméně se vyskytují věřitelé z řad institucí, a to církve a vrchnosti. Jak se ukázalo, poddaní si půjčovali hotové peníze a osivo. Jiné typy půjček se neobjevují. Tento druh půjček naznačuje, že si poddaní půjčovali, aby zajistili zdárný chod hospodářství, případně zaplatili povinné dávky. Poddaní dlužili vyšší i nižší obnosy peněz, které však nebyly pro poddaného likvidační. Pouze ve dvou případech byli pozůstalí nuceni prodat usedlost z důvodů velké zadluženosti. Při sledování dluhů se také projevilo, že

vrchnost měla do jisté míry přehled o dlužích svých poddaných. Do určité míry zadluženost poddaných také povolovala.

Analýza dluhů také nabídla možnost sledovat, jakým způsobem k dluhům a pohledávkám v testamentech přistupují osoby dlužníků a věřitelů. V případě dluhů testátoři jejich splacení ponechávali na budoucím hospodáři. Byli i případy, kdy testátor vyčlenil část ze svého majetku na zaplacení dluhů. Tímto způsobem zajistil, aby dluhy nemusel splácet nastávající hospodář. U věřitelů se také projevíly jisté přístupy. Věřitelé dluhy odkazovali na mše, objevují se i případy, kdy část nebo celý dluh dlužníkovi promíjejí. Z celkového hlediska se dluhy vyskytovaly asi ve třetině testamentů, dá se tedy usuzovat, že finanční situace poddaných na tovačovském panství byla stabilní.

Ve vlastní dispozici jsou uváděny také donace poddaných. Při sledování této problematiky se jednoznačně prokázalo, že donace poddaných směřovali převážně církvi, a to v 59 % zkoumaných případů. Z toho nejvíce donací bylo určeno na zádušní mše. Pouze v jednom případě byla donace určena konkrétně na záduší. Testátoři odkazovali peníze také farním a řádovým bratrstvům, přičemž farní bratrstva byla upřednostňována. V 15 % případů testátoři mysleli ve svých odkazech také na sociálně slabší obyvatele, chudé, žebráky a obdankované vojáky. Při odkazování na sociálně slabší obyvatele se projevilo, že testátoři odkazovali stejné sumy peněz ve výši 30 krejcarů, 18 kr., 15 kr. a 12 kr. Vedle peněžních hotovostí testátoři na donace odkazovali také dobytek, potraviny i budoucí výnosy z polností. Z celkového hlediska se donace vyskytovaly v nadpoloviční většině zkoumaných testamentů.

V závěrečné části své diplomové práce jsem se pokusila rekonstruovat testamentární praxi na tovačovském panství. Dá se říci, že venkovská praxe je velmi podobná městské testamentární praxi. Oproti městskému prostředí je však nutné brát v potaz skutečnost, že poddaní mohli sepsat kšafy, pokud jim bylo toto právo uděleno od vrchnosti. Jinak bylo nutné dodržovat ve venkovské testamentární praxi obdobné zásady, mezi které patří dodržení duševní způsobilosti, dospělosti a osoby svědků. Obdobně jako v městském prostředí mohli poddaní kšaft vyhotovovat v ústní i písemné formě. V případě tovačovských testamentů jednoznačně převládly testamenty, které byly vyhotoveny ústně a v domácnosti testátora. V jednom případě byl také testament vyhotoven písemně. O jiných způsobech vyhotovení, například před obecními představiteli či vrchnostenskými úředníky, testamenty nepodávají informace. Z testamentů šlo dále vysledovat, že nejčastěji byly dosvědčovány pěti svědky z řad představitelů vesnické samosprávy. Svědci z řad ostatních poddaných jsou velmi ojedinelí. Také se projevilo, že testamenty byly sepsány zpravidla několik dní před

testátorovou smrtí. Nejsou výjimkou případy, kdy byl testament sepsán v den testátorovy smrti.

Při sledování testamentární praxe se ukázalo, že testamentsy byly nejvíce sepisovány ženatými muži, poté vdovci. V jednom případě je zaznamenán testament, který byl sepsán svobodným mužem. Z celkového počtu dochovaných tovačovských testamentů ve zkoumaném období bylo pouze deset sepsáno ženami. Z tohoto malého počtu bylo pět testamentů sepsáno vdovami, tři testamentsy osamocenými ženami a dva testamentsy vdanými ženami. Při sledování odkazů testátorek se projevilo, že vdovy a vdané ženy odkazovaly svůj majetek dětem, případně manželům. Oproti tomu svobodné ženy svůj majetek odkazovaly církvi a na charitativní účely.

V této části práce jsem také sledovala počty dětí v testamentsech. Průměrně bylo v testamentsech odkazováno třem dětem (2,99 dítěti). Z hlediska pohlaví dětí se projevila převaha mužských potomků, kterým bylo odkazováno v 55 % případů, oproti tomu ženským potomkům bylo odkazováno ve 44 % případů. Tento nepoměr je možné přičíst biologickým faktorům, ale také možnosti, že se mužští potomci při odkazování majetku preferovali. V případě dětí se ukázalo, že jsou v testamentsech zmiňovány zejména z důvodu rozdělení pozůstalosti.

Pokud shrnu zjištěné informace, dá se říci, že se ve sledovaných testamentsech objevují obdobné důvody, které vedli testátora k sepsání závěti. Jako první důvod spatřuji zejména snahu určit hlavního dědice, který získá usedlost po testátorovi. Testátoři v rámci poslední vůle také odkazují zbývající majetek mezi další pozůstalé. Druhým hojně se vyskytujícím důvodem bylo ustanovení prozatímního hospodáře, který měl spravovat majetek za nezletilého dědice. Jako třetí důvod sepsání bylo zabezpečení manželky po testátorovi, které se vyskytovalo v převážné většině testamentů. Ve sledovaných testamentsech se objevují velmi často všechny výše vyjmenované důvody. Vedle těchto hlavních důvodů se vyskytují i dílčí témata, která testátor v závěti ošetřil. Šlo zejména o správu dluhů. Pokud byl původce dlužen, setkáváme se v testamentsech s testátorovou snahou otázku dluhů v poslední vůli vyřešit.

Na závěr bych ráda konstatovala, že hlavním důvodem sepsání závěti byla testátorova snaha ošetřit majetkové záležitosti a zajistit budoucí život pozůstalých s minimem problémů souvisejících s jeho smrtí. Tyto důvody a motivace se prolínají v celém procesu tvorby závěti a odkazů majetku, zároveň silně působí i na současného čtenáře a přibližují atmosféru doby. Z dokumentů je možné vycítit sílu a vážnost okamžiku, ve kterém byl tvořen a zároveň i přes strohost míru důležitosti pro autory. Zároveň je evidentní, že mnou zkoumané 18. století

neumožňovalo poddaným tolik možností pro dokonalejší a rozsáhlejší zpracování testamentů. Na obsahu a struktuře se v porovnání s městským prostředím projevují nižší finanční možnosti i v přístupu k potenciálně rozsáhlejšímu zpracování a naplnění testamentárního procesu. Jako zajímavý námět pro budoucí zkoumání by podle mého názoru bylo porovnávání poddanských testamentů s dalšími prameny z vesnického prostředí té doby, zejména s pozemkovými knihami.

IX. Soupis pramenů a literatury

IX. 1 Prameny:

Moravský zemský archiv Brno, D4, fond Tereziánský katastr, kniha 11, Individual Extract pro Catastro Sammentlich=unterhäniger Realitaten, so in Anno 1762. Revisitando untersuchtet, und hiernach sothander Extract formiát worden.

Moravský zemský archiv Brno, D2, Fascikl 62-1 (1.část), Tovačov, kopie z mikrofilmu 8786, Unterhäniger Contrabucion betraag des Neuen Catster 1758.

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762.

Zemský archiv Opava, Matrika narozených, zemřelých, oddaných Tovačov, Ivaň, Klopotovice, Oplocany, Věrovany, Lobodice, Chrbov, Cvrčov, Troubky 1688–1729, inv. č. 6113, sign. D XII 1.

Zemský archiv Opava, Matrika narozených, zemřelých, oddaných Dub, Nenakonice, Bolelouc, Tučapy, Rakodavy 1682-1765, inv. č. 6018, sign. D I 2.

Zemský archiv Opava, Matrika narozených, zemřelých, oddaných Charváty, Čertoryje, Drahlov, Blatec, Tážaly 1688-1738, inv. č. 6051, sign. D V 3.

IX. 2 Edice:

RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, Miroslav. *Tereziánský moravský katastr. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy*. Praha, 1962. bez ISBN.

MATĚJEK, František (ed.). *Lánové rejstříky Olomouckého kraje z let 1675-1678*. Praha, 1994. ISBN 80-901485-3-0.

KALOUSEK, Josef (ed.). Řády selské a instrukce hospodářské 1698-1780. In *Archiv český, čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl 26*, Praha, 1908. bez ISBN

KALOUSEK, Josef (ed.). Dodatek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388-1779. In *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl 29*. Praha, 1913. bez ISBN.

IX. 3. Literatura:

- BISINGEROVÁ, Marie – VANĚK, Vojtěch. Pozdně středověké testamenty z Kutné Hory, Kaňku a Čáslavi a jejich dochování v kutnohorském archivu. In JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽELOVÁ, Eva (ed.). *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*. Praha, 2006, s. 214. ISBN 80-86852-11-3.
- DOSTÁL, Jaroslav. Z dějin obce Čelčice u Prostějova. In *Vlastivědný věstník moravský* 7, 1952, s. 21-24. bez ISSN.
- DOKUPIL, Lumír - FIALOVÁ, Ludmila - MAUR, Eduard - NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999, s. 61-76. ISBN 80-85950-64-2.
- GRULICH, Josef. Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. a 18. století. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-7394-091-1.
- GRULICH, Josef – MATLAS, Pavel. Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (jižní Čechy, 17. – 18. století.). In *Český lid* 96, 2009, 1, s. 1-34. ISSN 0009-0794.
- HANZAL, Josef. Předbělohorské poddanské inventáře. In *Český lid* 50, 1963. s. 169-174.
- HAUBERTOVÁ, Květoslava – HAUBERT, Jan. *Velkostatek Tovačov 1304-1948, Inventář*. Janovice u Rýmařova, 1968.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. opr. a dopl. vydání Jinočany, 2002, s. 206-210. ISBN 80-7319-004-4.
- HOFFMANNOVÁ, Petra. Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem 2000. s. 107 – 122. ISBN 80-7044-306-5.
- HOSÁK, Ladislav. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960, Díl 1, Úvodní svazek. Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava, 1967, s. 7-9. bez ISBN.
- HRUBÁ, Michaela. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*. Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80-7044-440-1.
- HRUBÁ, Michale. Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech. In HRUBÁ, Michale (ed.). *Města severozápadních Čech v raném novověku*. Ústí nad Labem, 2000, s. 7-34. ISBN 80-7044-306-4.
- HRUBÝ, František. Selské a panské inventáře doby předbělohorské. In *Český časopis historický* 33, 1927, s. 21-59, s. 263-306.
- CHALUPA, Aleš. Venkovské obyvatelstvo v Čechách v Tereziánských katastrofách (1700-1750). In *Sborník Národního muzea v Praze*, Praha, 1969, s. 249. bez ISSN.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav. *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Praha, 1999. ISBN 80-902304-4-X.
- JANČÁŘ, Josef. Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století. In *Český lid* 51, 1964, 2, s. 76-85. bez ISSN.

- JIRKOVÁ, Pavla. Jihlavské testamety na přelomu 16.-17. století. Prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociologii. In *Sborník archivních prací* 2, 61, Praha, 2006. ISSN 0036-5246.
- JIRKOVÁ, Pavla. *Testamentární praxe v Jihlavě v letech 1578-1624. (Testament jako pramen pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii)*. FF Univerzita Karlova, 2011. (Disertační práce).
- KUBÍČKOVÁ, Vladimíra. *Každodenní život venkovského obyvatelstva ve světle testamentů (jižní Čechy, 18.-19.století)*. FF České Budějovice, 2007. (Diplomová práce).
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Díl 7. Str-U*. Praha, 2008, s. 584-594. ISBN 978-80-7277-041-0.
- MALÝ, Tomáš. Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi. In *Sborník prací východočeských archivů* 10. Státní oblastní archiv v Zámrsku, 2005. s. 13 – 36. ISSN 0231-6307.
- MAŇAS, Vladimír. Náboženská bratrstva na Moravě do Josefských reforem. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby (III. pardubické bienále, 29. – 30. dubna 2004)*, Pardubice, 2005, s. 37-77. ISBN 80-7194-772-5.
- MATĚJEK, František. *Z feudální problematiky moravského předbělohorského období*. In *Časopis matice moravská* 73, 1954, s. 220-251. bez ISSN.
- MOLDÁNOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 1983, s. 57, s. 93, s. 98, s. 119. bez ISBN.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003.
- PEŠEK, Jiří. Pražské knihy kšaftů a inventářů. (Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské. In *Pražský sborník historický* 15, 1985. s. 63-92.
- PETRÁŇOVÁ, Lydia - VAŘEKA, Josef. Vybavení venkovské zemědělské usedlosti v době předbělohorské (na pozadí poddanských inventářů). In *Archaeologia historica* 12, 1987, s. 277-286.
- PRAŽÁK, Jiří. O metodě diplomatického studia městských knih. In *Archivní časopis* 2, 1953, s. 145-162. bez ISSN.
- PROCHÁZKA, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Praha 1963. bez ISSN.
- PROCHÁZKOVÁ, Eva. Řemeslná výroba na panství Tloskov v 17. a 18. století. In BENEŠ, Zdeněk - MAUR, Eduard – PÁNEK, Jaroslav (edd.). *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 409-423. ISBN 80-85268-05-1.
- RAK, Petr. Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani od poloviny 15. do počátku 17. století. In *Sborník archivních prací* 48, 1998. číslo 2, s. 3-106. ISSN 0036-5246
- RATAJOVÁ, Jana. Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur. In *Pražský sborník historický* 30, 1998. s. 90 – 127. ISSN 0555-0238.
- SMRŽOVÁ, Adéla. *Hořepničtí měšťané v 18. století ve světle svatebních smluv a testamentů*. FF Univerzita Pardubice, 2011. (Diplomová práce).
- ŠTAJNEROVÁ, Michaela. Testamety litoměřických měšťanů z let 1527 – 1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur. In Michaela Hrubá (ed.). *Města severozápadních Čech*

v raném novověku. Ústí nad Labem 2000. s. 87 – 106. ISBN 80-7044-306-5.

ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol. autorů. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů z 16. – 20. století pro potřeby historiografie*. Praha, 2002. ISBN 80-86466-00-0.

TLAPÁK, Josef. K problematice vývoje nezákupní držby poddanské půdy v jižním výběžku olomouckého kraje v závěru feudalismu. In BENEŠ, Zdeněk – MAUR, Eduard – PÁNEK, Josef. *Pocita Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 397-408. ISBN 80-85268-05-1.

UNGWITZ, Antonín, *Z minulosti města Tovačova a okolí*. Prostějov, 1907. bez ISBN.

VELKOVÁ, Alice. „Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil.“ Význam právních pořízení ve venkovské rodině v první polovině 19. století. In ŘEPA, Milan (ed.). *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly. Moderní dějiny – Supplementum I*. Praha, 2008, s. 504-531. ISBN 978-80-7286-139-2.

VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4.

ŽALDOVÁ, Petra. *Měšťanské testamenty jako pramen k dějinám zbožnosti. (Soběslavské kšafy z let 1600-1825)*. FF Univerzita v Českých Budějovicích, 2009. (Diplomová práce).

X. Seznam obrazových příloh

Příloha č. 1 – Testament Jana Brázdy z Troubek (část 1), Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 859.

Příloha č. 2 – Testament a inventář Jana Brázdy z Troubek (část 2), Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 860.

Příloha č. 3 – Inventář Matouše Žaláka z Ivani, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 151.

Příloha č. 4 - Inventář Josef Jaliček z Věrovan (část 1), Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 595.

Příloha č. 5 - Inventář Josef Jaliček z Věrovan (část 2), Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 596.

Příloha č. 6 – Okruh dlužníků a věřitelů ve vesnicích tovačovského panství.

Příloha č. 7 - Výskyt donací v testamentech poddaných ve vybraných vsích.

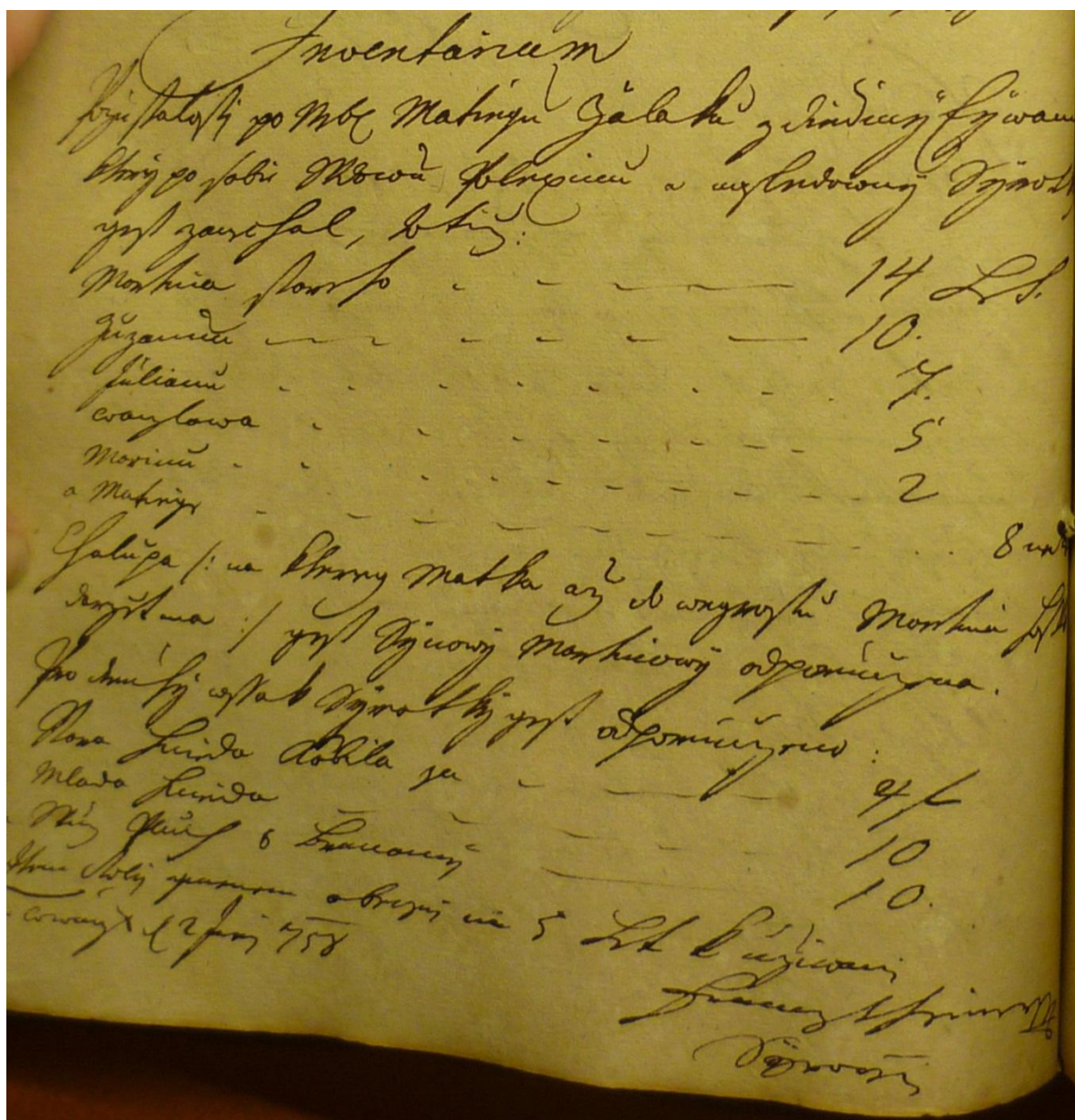
XI. Resumé

Main theme of the Thesis is history and development of Tovačov domain and its inhabitants. My work focuses mainly on the people of the Tovačov estate in the 18th century. I examined this by analyzing testaments and inheritance inventories dated from 1726 to 1762. In the first part of my work I evaluated the sources and literature dealing with testaments and inheritance inventories. I also dealt with literature and resources that can be used to study related areas and Tovačov domain. I mainly focused on the analysis of the Book of Testaments and Estate Inventories and on the records themselves. These are the main sources used for my work. I focused on analyzing the structure of the book, its content and the form how the entries and records were kept. Detailed analysis of the testaments and entered records follows. I tracked the frequency, forms and changes in the phrasing in different testaments. I tried to find out if there were significant changes in the records. I underwent a similar analysis of the inheritance inventories and estates records.

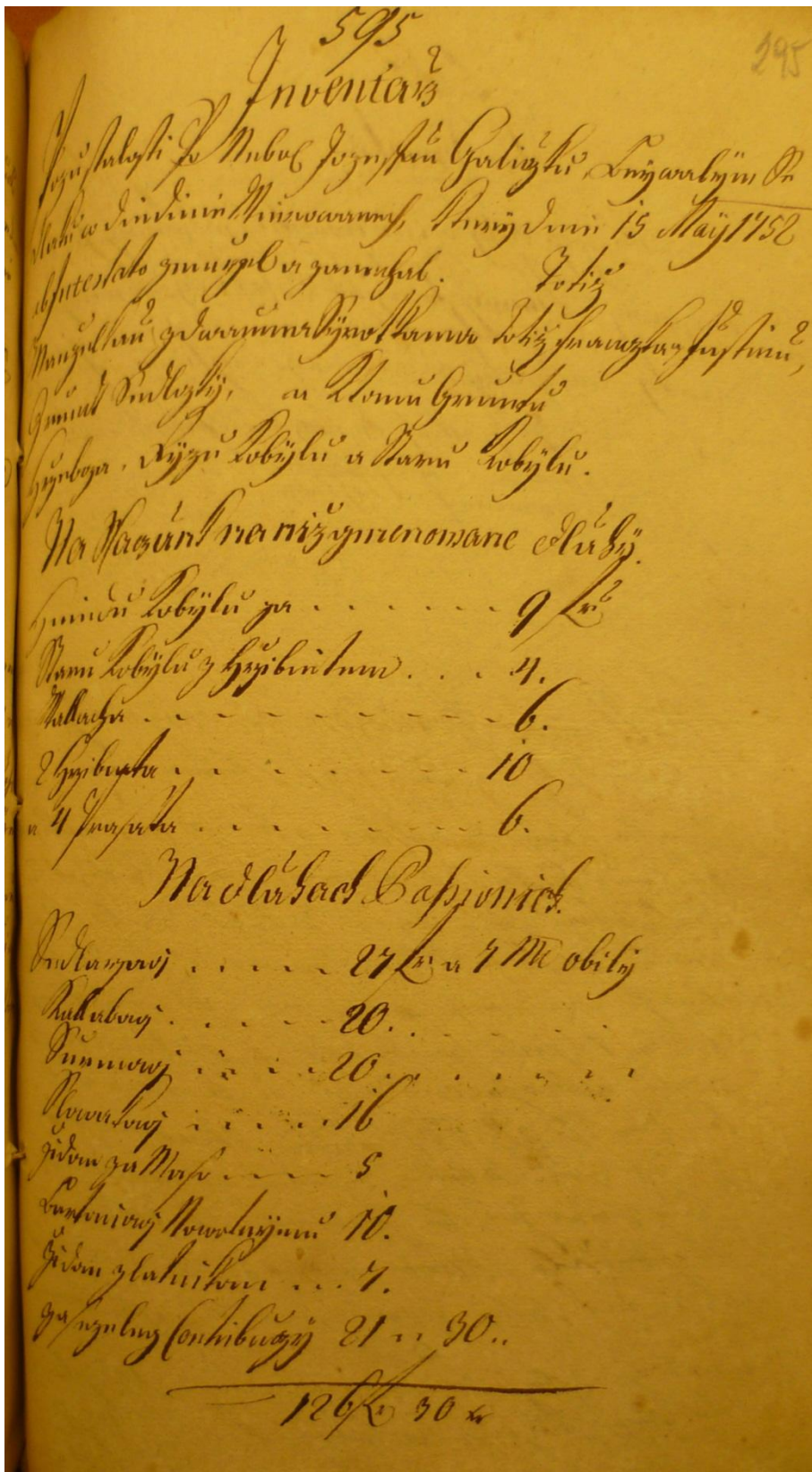
Great attention was devoted to testaments, where the testator referred their movable and immovable property. My goal was to find out who became heir to the estate. I watched for the relationship between the testator and the new owner of the homestead. Analysis of this section also enabled me to pursue the question of debt and how it was dealt with it. I tried to figure out what was the subject of debt and loans and how the debtors or creditors handled debt in their final will. In this section the issue of donations is also mentioned. I traced where donations headed.

I tried to reconstruct and find a pattern how retirement arrangements were made. This chapter represents an important part of the thesis and brings valuable information about people's lives at the Tovačov domain. In further analysis I focused my attention to the testamentary practice in the 18th century. This part presents features of the testamentary practice at the Tovačov domain. I carried out the reconstruction by comparing my sample testaments with the results from other research in the urban environment. In this part I also focused on people who were present at the testamentary process, in particular on witnesses, testators and their children. I was interested in their gender and marital status at the time of testament writing and more.

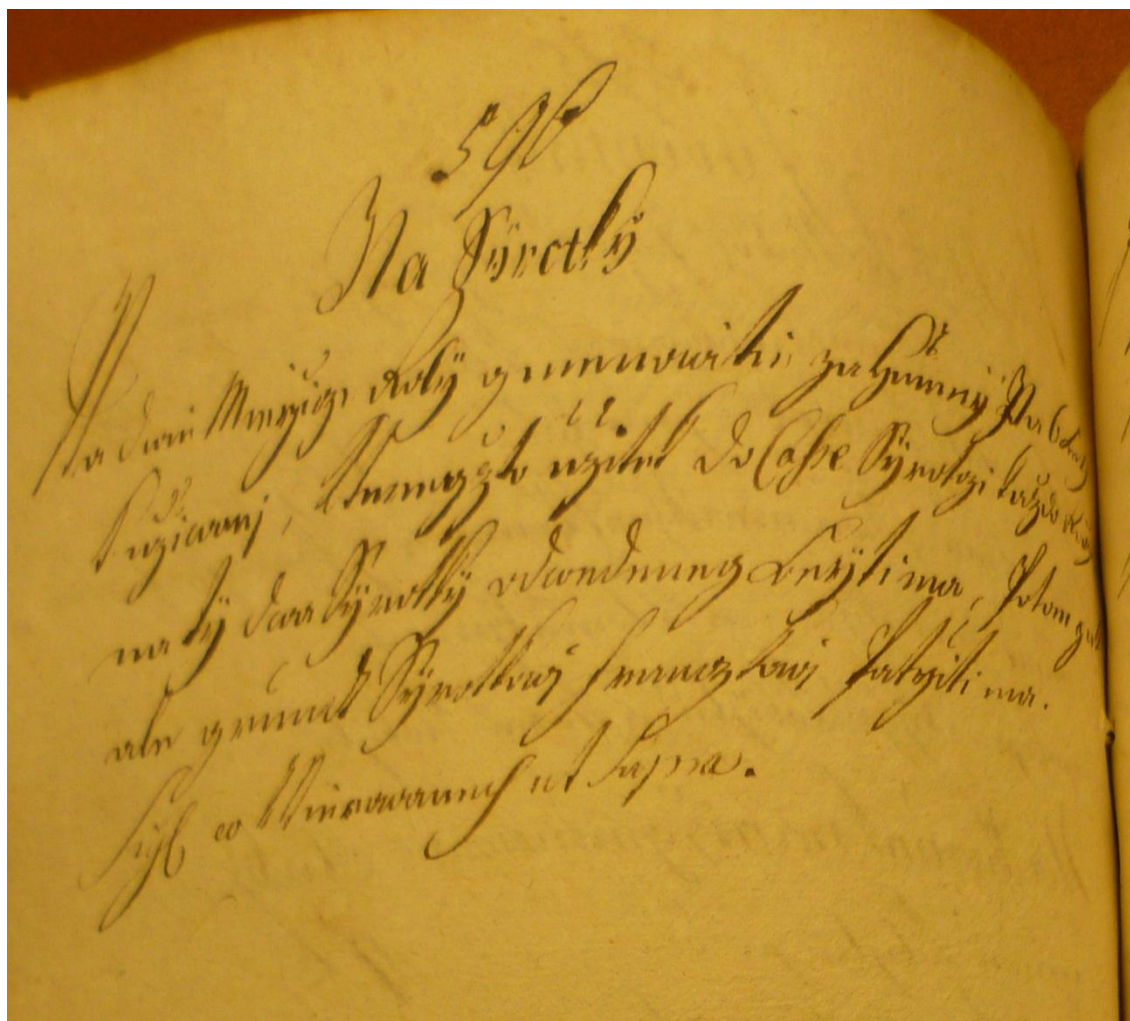
From the obtained data I am drawing conclusions about their life and surroundings. I wanted to capture life in the villages of Tovačov domain in the 18th century. I am also including my interpretation of literature that deals with the topic of testaments, inheritance and estate inventories and rural people in general.

Uloženo: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 151.

Uloženo: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 595.

Uloženo: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Velkostatek Tovačov, inv. č. 1211, sign. 14447, kniha 77, Kniha testamentů a pozůstalostních inventářů 1726-1762, fol. 596.

Příloha č. 6 – Okruh dlužníků a věřitelů ve vesnicích tovačovského panství

Dlužník ^I	Věřitel ^{II}
Biskupice	Biskupice, Blatec, Čechovice, Dub nad Moravou, Hrubčice, Charváty, Ivaň, Klopotovice, Kralice, Olomouc, Prostějov, Přerov, Tovačov, Věrovany
Bolelouc	Bolelouc, Čertoryje, Dub nad Moravou, Hrdibořice, Tučapy
Čertoryje	Čertoryje, Blatec
Charváty	Bolelouc, Hrdibořice, Tovačov
Chrbov	Chrbov, Čelčice, Ivaň, Kojetín, Kroměříž, Lobodice, Oplocany, Rakodavy, Tovačov, Uhřice, Věrovany
Ivaň	Biskupice, Ivaň, Klenovice, Klopotovice, Tovačov, Výkleky
Majetín	Tovačov, Křelov
Oplocany	Oplocany, Hrdibořice, Klenovice, Troubky, Věrovany
Rakodavy	Klenovice, Věrovany
Troubky	Blatec, Dub nad Moravou, Hrdibořice, Rakodavy, Rokytnice, Tovačov, Tučapy, Věrovany,
Věrovany	Věrovany, Citov, Klopotovice, Křelov, Nenakonice, Rakodavy, Skrbeň, Tovačov

^I jméno vesnice, ze které pocházela osoba dlužníka

^{II} jméno vesnice, městečka, města, ze kterých pocházel věřitel

Příloha č. 7 - Výskyt donací v testamementech poddaných ve vybraných vsích

